

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**SEYYİD KUTUB'UN DİN VE İMAN-AMEL İLİŞKİSİNE
YAKLAŞIMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Yusuf ŞİMŞEK

**Enstitü Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : Kelâm**

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ramazan BİÇER

Ağustos 2020

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**SEYYİD KUTUB’UN DİN VE İMAN-AMEL İLİŞKİSİNE
YAKLAŞIMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Yusuf ŞİMŞEK

Enstitü Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : Kelâm

**“Bu tez sınavı 25/08/2020 tarihinde online olarak yapılmış olup aşağıda isimleri
bulunan jüri üyeleri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.”**

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ
Prof. Dr. Ramazan BİÇER	Başarılı
Doç. Dr. Mustafa Selim YILMAZ	Başarılı
Dr. Öğr. Üyesi Ziya ERDİNÇ	Başarılı



T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU

Sayfa : 1/1

Öğrencinin

Adı Soyadı	:	Yusuf ŞİMŞEK
Öğrenci Numarası	:	Y176008017
Enstitü Anabilim Dalı	:	Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı	:	Kelam
Programı	:	☒ YÜKSEK LİSANS ☐ DOKTORA
Tezin Başlığı	:	Seyyid Kutub'un Din ve İman-Amel İlişkisine Yaklaşımı
Benzerlik Oranı	:	%12

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

☐ Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.

06/07/2020
İmza

☐ Sakarya Üniversitesi Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımda yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.

Bilgilerinize arz ederim.

...../...../20.....
İmza

Uygundur

Danışman
Unvanı / Adı-Soyadı: Prof. Dr. Ramazan BİÇER

Tarih:

İmza:

☐ KABUL EDİLMİŞTİR

☐ REDDEDİLMİŞTİR

EYK Tarih ve No:

Enstitü Birim Sorumlusu Onayı

ÖNSÖZ

İmanın tanımı ve imanın amel ile ilişkisi kelâm ilminde tartışılan önemli konulardan birisidir. Tarihsel süreç içerisinde İslâm fırkalarının iman konusu üzerine farklı birçok görüşleri bulunmaktadır. İmanın mahiyetine dair bu tartışmalar, İslâm tarihinin ilk döneminden günümüze kadar uzanan bir özelliğe sahiptir. Tarihsel açıdan böylesine köklü ve bir o kadar da güncel olan bu konu, inanca dair diğer meselelerde de merkezi bir konuma sahiptir. İnanç konularında fikir beyan eden fırka ve âlimlerin düşüncelerinin merkezinde imana dair görüşleri yer almaktadır. Bu çalışmada ise son dönem âlimlerinden Seyyid Kutub'un iman konusundaki yaklaşımları ve iman ile amel arasındaki kurduğu ilişki onun düşünce yapısının anlaşılmasına katkı sağlaması amacıyla ele alınmaktadır.

Bu çalışmanın hemen her sürecinde takip etmesi, yönlendirmesi ve destek vermesi sebebiyle tez danışman hocam Prof. Dr. Ramazan BİÇER'e sonsuz teşekkürlerimi arz ederim. Tezin oluşum sürecinde öneri ve düzeltmeleriyle çalışmaya katkı sağlayan Doç. Dr. Mustafa ÜNVERDİ hocama hassaten teşekkür ederim. Araştırma sürecinde fikir ve yönlendirmeleriyle çalışmada emeği bulunana Dr. Öğr. Üyesi Fehmi SOĞUKOĞLU hocama teşekkürü bir borç bilirim. Tez savunma jürisinde yer alıp düzeltme ve önerileriyle çalışmanın eksikliklerinin giderilmesinde önemli katkıları olan Doç. Dr. M. Selim YILMAZ ve Dr. Öğr. Üyesi Ziya ERDİNÇ hocalarıma şükranlarımı arz ederim. Ayrıca benim bu konuda çalışmama vesile olan kıymetli arkadaşım Muharrem ALTINHAN'a da içtenlikle teşekkür ederim.

Son olarak bu süreçte bana her açıdan büyük desteği olan ve beni çalışmaya sürekli teşvik eden eşime ne kadar teşekkür etsem azdır. Ayrıca her zaman maddi manevi desteklerini hissettiğim anne, baba ve kardeşlerime şükranlarımı sunar, kendilerine sağlık ve esenlikler dilerim.

Yusuf ŞİMŞEK

25.08.2020

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	iii
ÖZET	iv
SUMMARY	v
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1: SEYYİD KUTUB VE DİN DÜŞÜNCESİ	5
1.1. Seyyid Kutub’un Hayatı, Fikirleri ve Eserleri.....	5
1.1.1. Hayatı	5
1.1.2. Fikirleri.....	9
1.1.3. Eserleri	16
1.1.4. Kelâm İlmine Yaklaşımı	21
1.2. Seyyid Kutub’un Din Anlayışı: Hayatın Bütünü Kapsayan Bir Düzen	23
1.2.1. Dinin Tanımı	23
1.2.2. Din Bir Hayat Nizamıdır	25
1.2.3. Hak Din: İslâm	30
BÖLÜM 2: SEYYİD KUTUB’UN İMAN VE AMEL ANLAYIŞI.....	32
2.1. İmanın Tanımı	32
2.1.1. İmanın Tanımına Dair Görüşler	32
2.1.1.1. Kalbin Tasdiki, Dilin İkrarı ve Organlarla Amel	32
2.1.1.2. Kalbin Tasdiki ve Dilin İkrarı	35
2.1.1.3. Kalbin Tasdiki	36
2.1.1.4. Kalbin Marifeti	38
2.1.1.5. Dilin İkrarı.....	38
2.1.2. Seyyid Kutub’un İman Tanımı.....	39
2.3. İmanın Hakikati	42
2.2. İmanın Özellikleri.....	43
2.4. İmanın Gereklilikleri	45
2.5. İmanın Artması	46
2.5.1. İmanın Artıp Eksilmesine Dair Görüşler.....	46
2.5.2. Seyyid Kutub’un İmanın Artıp Eksilmesine Dair Görüşleri	49
2.6. İmanın Mümindeki Yansımaları.....	50
2.7. Amelin Değeri: İmanın Tezahürü Salih Amel.....	52

2.8. İbadetin Manası	55
----------------------------	----

BÖLÜM 3: SEYYİD KUTUB'DA İMAN-AMEL İLİŞKİSİ 60

3.1. Kelâm İlminde İman-Amel İlişkisi.....	60
3.1.1. Ameli İmana Dâhil Edenler.....	60
3.1.2. Ameli İmana Dâhil Etmeyenler.....	63
3.2. Seyyid Kutub'un Ameli İmana Dâhil Etmesi.....	65
3.2.1. Sebep-Sonuç İlişkisi Bakımından İman-Amel	65
3.2.2. Pratik Bir Düzen Açısından İman-Amel	67
3.2.3. Amelin İmana Örtüşmesi	69
3.2.4. Emir ve Yasaklara Riayet.....	70
3.2.5. Teslimiyet.....	71
3.2.6. Allah Sevgisi	73
3.3. İmanın Zorunlu Kıldığı Bazı Ameller	75
3.3.1. Ahlâk	75
3.3.2. Takvâ.....	77
3.3.3. Sabır	79
3.3.4. Tövbe.....	81
3.3.5. Namaz	84
3.3.6. Zekât.....	87
3.3.7. Cihad	90
3.4. İmana Aykırı Bazı Ameller	92
3.4.1. İman ve Faiz.....	92
3.4.2. İman ve Küfür	94

SONUÇ.....96

KAYNAKÇA.....99

ÖZGEÇMİŞ.....103

KISALTMALAR

a.mlf.	: Aynı Müellif
b.	: bin, ibn (Oğlu)
bk.	: Bakınız
b.y.	: Basım Yeri Yok
c.c.	: Celle Celâluhu
çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
ed.	: Editör
haz.	: Hazırlayan
hz.	: Hazreti
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
İSAM	: İslâm Araştırmaları Merkezi
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm Tarihi
s.a.v.	: Sallallâhü aleyhi ve sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik Eden
ts.	: Tarihsiz
vb.	: ve benzerleri
vd.	: ve diğerleri
y.y.	: Yayıncı Yok

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özet

Yüksek Lisans	x	Doktora	
Tezin Başlığı: Seyyid Kutub'un Din ve İman-Amel İlişkisine Yaklaşımı			
Tezin Yazarı: Yusuf ŞİMŞEK		Danışman: Prof. Dr. Ramazan BİÇER	
Kabul Tarihi: 25.08.2020		Sayfa Sayısı: v + 103	
Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri		Bilim Dalı: Kelâm	
İman ile amel arasındaki ilişki kelâm ilminin önemli konularından birini teşkil etmektedir. İslâm tarihinin hicrî II. yüzyılına kadar uzanan bu problem, amelin imandan bir cüz olup olmadığı yönünde ortaya çıkmıştır. Tarihsel olarak bu kadar eski bir dönemde ortaya çıkmakla birlikte bu konu, İslâm tarihinin hemen her döneminde tartışılarak günümüze kadar gelmiştir. Bu tartışmaların kahir ekseriyetini “Amel imanın bir parçasıdır dolayısıyla amel olmadan iman olmaz” ve “Amel ve iman farklı iki şey olup amelsiz de iman olur” şeklinde iki karşıt görüş oluşturmıştır. İslâm âlimleri, iman edip salih amel işleyen bir kişinin imanının olduğu konusunda genel itibariyle ittifak içindedirler. Ancak iman edip, salih amellerden geri duranların imanları hakkında ihtilafa düşmüşlerdir. Zamanla her iki taraf da düşüncelerini delillendirmeye çalışmış ve bu mesele daha sistematik bir hale gelerek önemini korumuştur. Geçtiğimiz son yüzyılın önemli İslâm âlimlerinden biri olan Seyyid Kutub, eserlerinde iman konusuyla ilgili detaylı açıklamalara yer vermiştir. Kutub, bu konudaki görüşlerini kelâmî tartışmalardan uzak durarak kendine özgü yorumlarla ortaya koymaktadır. Onun imana dair görüşlerinde izlediği metot ise nakli merkeze alarak aklın sınırlılıkları çerçevesinde deliller getirme yönündedir. Bu çalışmada Mısır'ın son dönem âlimlerinden olan Seyyid Kutub'un iman ve amel hakkındaki görüşleri ve bu görüşleri neticesinde Müslümanların görev ve sorumluluklarının ona göre neler olduğu, iman-amel ilişkisi çerçevesinde açıklanmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde Kutub'un din düşüncesine imana dair görüşlerine zemin oluşturması sebebiyle yer verilmektedir. İkinci bölümde Kutub'un iman ve amel kavramlarına yaklaşımı ele alınmaktadır. Üçüncü bölümde ise onun düşüncesinde iman ve amel arasındaki ilişkisinin nasıl tesis edildiği ve amelin önemi ortaya konulmaktadır. Kutub'un iman anlayışı, fikirlerinin merkezinde yer alması sebebiyle bu çalışma, onun düşünce sistemini de belli ölçüde ortaya koymaktadır. Seyyid Kutub, imana dair düşüncelerinde amele büyük önem vermektedir. Ona göre imana sahip olan kişide namaz, zekât gibi temel ibadetlerin yerine getirilmesi ile inkâr ve faiz gibi temel yasaklardan kaçınılması şeklindeki amelî hususların muhakkak bulunması gerekir. Bununla beraber onun iman-amel ilişkisine dair yaklaşımı, Hâricîler'in görüşü gibi parça-bütün ilişkisi şeklinde değildir. Kutub'un bu konudaki yaklaşımı selef âlimlerinin görüşlerine yakınlık göstermektedir. Bundan dolayı Kutub, Hâricîler'in aksine büyük günah işleyen kimseleri tekfir etmemektedir. Allah'a ortak koşmak dışındaki bütün günahlar için tövbe kapısının açık olduğunu belirterek ameli terk eden imanlı kişiyi kâfir olarak görmemektedir.			
Anahtar Kelimeler: Seyyid Kutub, İman, Amel, Dinî Bilinç, Sorumluluk.			

Sakarya University

Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree	X	Ph.D.	
Title of Thesis: Sayyid Qutb's Approach on the Relationship Between Religion and Faith-Action			
Author of Thesis: Yusuf ŞİMŞEK		Supervisor: Professor. Ramazan BİÇER	
Accepted Date: 25.08.2020		Number of Pages: v + 103	
Department: The Basic Islamic Sciences		Subfield: Kalām	
The relationship between faith and action is one of the important subjects of kalām science. This issue, which dates back to the Hijri second century of Islamic history, has emerged in the direction of whether the action is part of the faith. Even though it has emerged in such a historical period, this issue has been discussed from almost every period of Islamic history. A significant part of these discussions was two opposing views, “the action is part of faith, therefore there is no faith without the action” and “action and faith are two different, and there is faith without the action”. There is a consensus among Islamic scholars that those who believe and do righteous action are considered to be true believers. However, they disagree on whether they are considered true believers when they believe but do not do righteous action. Over time, both sides tried to prove their thoughts, and this issue became more systematic and by this way preserved its important in the kalām. Sayyid Qutb, one of the important Islamic scholars of the past century, has included detailed explanations relation to faith in his works. Qutb has presented his thoughts on this issue basing on his own unique comments but avoiding kalām discussion. The method he used in his view on faith is to bring evidence to the center of the limitation of reason by centering religious resources. The study explains the opinions of Sayyid Qutb, who is one of scholars of Egypt in the last period, on the faith and action. Depending on these views, what duties and responsibilities of Muslims are, have been explained in terms of re of relationship between faith and action. In the first chapter of the study, Qutb's thought of religion has been included because it provides a basis for his views on faith. In the second chapter, Qutb's approach to the concepts of faith and action has been discussed. In the third chapter, how the relationship between faith and action was established and the importance of action in his thought have been revealed. Since Qutb's understanding of faith is at the center of his ideas, this study also reveals his thought system. Sayyid Qutb has attached great importance to action in his thoughts on faith. According to him, a faithful person must perform actional responsibility by means of practicing basic obligations like ṣalāt and zakāt, etc. and avoiding basic prohibitions like denial, interest, etc. However, his approach regarding the relationship between faith and action is not in the form of a piece-whole relationship like the view of the Khawārij. Qutb's approach on this issue is close to the views of the predecessors (<i>salaf scholars</i>). Therefore, Qutb does not declare those who commit major sins as an unbeliever, unlike the Khawārij. By stating that the door to repentance is open to all sins except polytheism (<i>shirk</i>), he does not consider the faithful person who gives up action to be an disbeliever.			
Keywords: Sayyid Qutb, Faith, Action, Religious Consciousness, Responsibility.			

GİRİŞ

Seyyid Kutub, İslâm dünyasının son dönemlerinde yaşamış büyük bir düşünce adamı olarak ön plana çıkmaktadır. Kutub, İslâm düşüncesine dair çalışmalarıyla tanınmış yaşadığı döneme büyük etkiler bırakmıştır. İslâm dininin inanç, ibadet ve ahlâk gibi hemen her konusunda fikir beyan eden bu âlim, görüşlerini sadece bir mezhebe veya bir düşünce akımına bağlı kalarak ortaya koymamıştır. Ancak onun düşüncelerinde selef âlimlerinin¹ önemli bir yere sahip olduğunu da ifade etmek gerekir. Dolayısıyla Seyyid Kutub, selef âlimlerinin düşüncelerinden beslenen ve kendine özgü fikirler ortaya koyan XX. yüzyılın önemli bir âlimidir.

Seyyid Kutub'un ilmî kişiliği ise sadece bir ilim dalında ön plana çıkmamaktadır. Kutub kendine özgü yöntem ve üslubuyla tefsir, hadis, İslâm hukuku, kelâm gibi temel İslâmî ilimleri ilgilendiren konularda fikir beyan etmiş ve her alanda İslâm düşüncesini nakli merkeze alarak aklî açıklamalarla beraber savunmuştur. Son yüzyıllarda Müslümanları bulundukları durumdan kurtarmaya çalışan, onların İslâm inancına yeniden sarılmaları için düşünceler ortaya koyan Kutub, İslâmî ilimlerin hemen her alanında fikir beyan etmiştir. Kutub, İslâmî ilimlerin yanı sıra edebiyatçı ve şair yönüyle de dikkat çekmektedir. Bu nedenle Seyyid Kutub, çok yönlü bir kişilik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Seyyid Kutub için kuşkusuz doğrudan bir kelâmcı diyemeyiz. Hatta o, kelâm ilmini yöntem ve muhteva açısından eleştirmiştir. Ancak Seyyid Kutub bu çağa ve bu çağın sorunlarına yönelik önemli düşünceleri ifade ederken İslâm'ın ana kaynaklarını temel alıp, aklî açıklamalarda da bulunmuştur. Kutub, özellikle iman konusunda kayda değer fikirleri bulanan bir âlimdir. İman konusu aynı zamanda Seyyid Kutub'un düşüncelerinin temelini teşkil etmektedir. Bu konu aslında inanca dair meselelerin merkezinde olması açısından son derece önemlidir. Bu sebeple Seyyid Kutub'un iman konusuna dair görüşleri, onun düşünce yapısını da büyük ölçüde ortaya koymaktadır.

Seyyid Kutub, eserlerinde imanı birçok yönüyle ele almakta ve açıklamaktadır. İmanı; imanın sıfatları, tasavvuru, gerekliliği, mümindeki yansımaları, hakikati gibi geniş

¹ Burada ve çalışmanın diğer bölümlerinde geçen “selef âlimleri” ifadesiyle kastımız Selefiyye öncesi “Ehl-i Hadis” veya “Ashabu'l-Hadis” olarak nitelendirilen âlimlerdir.

kısımlarla ele alarak izah etmiştir. Aynı şekilde iman konusunu ele aldığı birçok yerde iman ile amel arasındaki ilişkiye de detaylı olarak yer vermiştir.

İman amel ilişkisi konusunda Kutub, amelin imanın hem delili hem de neticesi olduğunu düşünmektedir. Seyyid Kutub için iman, aslında ameli de aşır çok geniş boyutlara ulaşmaktadır. Nitekim Kutub'da iman bir hayat nizamı olarak kendini göstermektedir. Yani pratik hayatta kendisini net bir şekilde belli eden bir imandan bahsetmektedir. Kutub, imanın bir kalpte yer edindiğinde o kişiyi Allah'ın (c.c.) emir ve yasaklarına uyması noktasında harekete geçireceğini söyleyerek imanın amelî boyutuna dikkat çekmektedir. Yine eserlerinde imanın tanımını yaptığı yerlerde, iman ile amel arasında bulunan karşılıklı ve doğrudan bir ilişkiden bahsetmektedir.

Seyyid Kutub eserlerinde konumuzla alakalı detaylı bilgiler vererek bu konu hakkında düşüncelerini geniş bir şekilde beyan etmiştir. Çalışmanın ilgili bölümlerinde Kutub'un düşüncelerinde önemli bir yeri olan iman düşüncesi ve imanın amel ile ilişkisi izah edilerek detaylı bir şekilde aktarılacaktır.

I. Çalışmanın Konusu ve Önemi

İslâm dininin inanç boyutuyla ilgili temellendirmeler yapan kelâm ilmi, tarihsel süreç içerisinde çeşitli konuları ve düşünceleri bünyesinde barındırmıştır. Kelâm tarihine bakıldığında da kuşkusuz en önemli konulardan bir tanesinin iman-amel ilişkisi olduğu rahatlıkla görülmektedir. Bu konu ilk defa Hâriciyye mezhebinin büyük günah işleyenleri tekfir etmesi neticesinde ortaya çıkmıştır. Bunun akabinde imanın tanımlanması konusu ile geniş boyut kazanan iman-amel ilişkisi İslâm tarihinin hemen her döneminde güncelliğini korumuştur. Bu konu, Ehl-i sünnet kelâm âlimlerine göre iman ve amelin iki ayrı şey olduğu yönünde kendini göstermektedir. Mu'tezile ekolü ise ameli imandan bir parça saymış ancak büyük günah işleyenleri de tekfir etmeyip bu kişinin mümin olmasını tövbe edip etmemelerine bağlamıştır. Diğer taraftan ameli imandan bir cüz sayan selef ulemâsı ise ameli terk edeni tekfir etmemiştir.

Son dönem İslâm âlimlerinden olan Seyyid Kutub ise imana dair görüşleri ile günümüzde etkili olan bir düşünürdür. Onun bu çağın sorunlarına cevap verirken düşüncelerinde iman anlayışının önemli bir etkisi vardır. Kutub, iman konusunda ayrıntılı bilgiler vermiş, müminlerin imanları neticesinde ortaya koymaları gereken amelleri açıklamıştır.

Seyyid Kutub hakkında yapılan çalışmalar ise genel itibariyle onun tefsir metodu, ağdaş dönemde Müslümanlık görüşü, genel olarak itikad düşünceleri ve son dönem İslm limleriyle mukayeseli incelemeler şeklinde ortaya çıkmaktadır. Fakat Seyyid Kutub’un görüşlerinde büyük etkiye sahip olan ve aynı zamanda kelm ilminin önemli konuları arasında yer alan iman düşüncesi ve bu iman düşüncesi ile amel arasındaki etkileşimi konusunda literatürde müstakil olarak yapılmış akademik bir çalışma tespit edebildiğimiz kadariyla bulunmamaktadır. İman amel ilişkisi konusu üzerine bina edilecek bu alışma, Seyyid Kutub’un iman amel ilişkisine dair görüşlerini inceleyecektir.

II. Çalışmanın Amacı

Düşünceleriyle İslm dünyasında büyük etki uyandıran Seyyid Kutub, bu düşüncelerini en temelde iman ilkesine dayandırmaktadır. Son dönemlerde böylesine etki uyandıran bir limin düşünce sistemin ortaya konulması için kuşkusuz onun iman anlayışı büyük önem arz etmektedir. Bu sebeple düşüncelerinde iman bahislerine genişçe yer veren bu lim, eserlerinde bu konu hakkında kayda değer bilgiler vermiştir. Daha ziyade son dönem dünya düzenine karşı görüşleri ile ön plana çıkan Seyyid Kutub, aslında bu görüşlerini en temelde iman düşüncesinden hareketle ortaya koymaktadır. Yine yaşadığı çağın dünya kültürüne büyük ölçüde hkim olan Kutub, iman düşüncesi ile geniş kitlelere hitap edebilmiştir. Bir aksiyon adamı olan Seyyid Kutub, pratik çalışmalarıyla beraber İslm düşüncesini çağa uygun bir yöntem ile ele almış İslm düşüncesinin güncel sorunlarını Kur’an-ı Kerim’i merkeze alarak ve akl kaidelere dayanarak çözüm üretmiştir. Kutub, iman konusunda İslm mezheplerinden selef ulemsına yakın düşünceler ortaya koymakla beraber kendine özgü fikirleriyle de bu konuya açıklık getirmiştir. Ayrıca Seyyid Kutub, dünya kültürüne hkim olması ve İslm düşüncesine dair fikirler ortaya koyması sebebiyle büyük kitlelerde etki uyandıran öncü bir limdir.

İslm dünyasının son döneminde böylesine iz bırakan Seyyid Kutub’un düşüncelerini, onun iman anlayışı büyük oranda şekillendirmektedir. Bu alışma Kutub’un iman anlayışını, iman amel ilişkisi çerçevesinde inceleyip onun düşüncelerinin daha iyi anlaşılmasını sağlamayı hedeflemektedir. Netice itibariyle bu çalışmanın asıl amacı, Seyyid Kutub’un iman-amel ilişkisine dair görüşlerini belli bir sistematik dhilinde ortaya koymaktır.

III. Çalışmanın Yöntemi

Çalışmanın akademik bir kimliğinin olabilmesi gayesiyle araştırmanın sınırları belirlenmiştir. Bu sınırlandırmaların belirli tutulabilmesi ve çalışmanın doğru bir şekilde sürdürülebilmesi için çalışmayı ilgilendiren ve belirgin hale getiren sorular oluşturulmuştur. Belirlenen sorular üzerinden çalışmayı ilgilendiren genel kaynaklar tespit edilmiş; klasik kelâm kitaplarında çalışmayla alakalı kısımlar incelenmiştir. Konunun kelâm tarihinde hangi dönemde ortaya çıktığı hangi mezheplerin bu konuda görüşlerinin olduğu ve bu görüşlerin neler olduğu tespit edilmiştir. Sonrasında çalışmanın sınırları dikkate alınarak konunun Seyyid Kutub’la ilgili alanları araştırılmış ve bu konudaki eserleri belirlenmiştir. Ayrıca çalışmanın anlaşılma düzeyinin artırılması için Seyyid Kutub’un hayatına, eserlerine ve düşüncelerine dair eserler tespit edilmiştir.

Tespit edilen eserlerin ardından, belirlenen eserlerin inceleme ve okuması yapıp, araştırma ile ilgili notlar alınmıştır. Yine belirlenen bu kaynakların konuyla ilgili bölümleri tespit edilip fişlenmiştir. Kaynak taraması, incelenmesi ve okumalar sonucunda ilgili görülen notlar ve fişlemeler bir araya getirilmiştir.

Tüm bu çalışma, okuma, özel notlar çıkarma ve fişleme işlemleri bitirildikten sonra bunlar birleştirilip analiz ve yorum kısmına geçilmiştir. Daha sonra bu çalışmalar, araştırmamızın ilgili bölümlerine yerleştirilip yazım işlemine başlanılmıştır. Son olarak çalışma kontrol edilerek, metnin genel düzenlemesi yapılmıştır.

IV. Çalışmada Kullanılan Kaynaklar

Çalışma bir kelâm konusu olan iman-amel ilişkisi olması sebebiyle çalışmanın kaynaklarını klasik kelâm kitapları, son dönem yazılmış kelâm kitapları ve konuyla ilgili tez, makale, ansiklopedi maddesi gibi çalışmalar oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra araştırma konusu Seyyid Kutub’da iman amel ilişkisi olduğundan bu âlimin eserleri çalışmanın temel kaynaklarını oluşturmaktadır. Ancak Seyyid Kutub’un eserleri içerisinde onun düşüncelerine ayrıntılı bir şekilde yer verdiği aynı zamanda bir tefsir kitabı olan *Fî Zılâli’l-Kur’an*, çalışmanın ana kaynağını teşkil etmektedir. Kelâm kitapları ve Kutub’un yazmış olduğu kaynaklar merkeze alınarak bu düşünürle alakalı yapılmış araştırmalardan yine çalışmanın konusuyla alakalı olanlar bu çalışmaya kaynaklık etmektedir.

BÖLÜM 1: SEYYİD KUTUB VE DİN DÜŞÜNCESİ

1.1. Seyyid Kutub'un Hayatı, Fikirleri ve Eserleri

Seyyid Kutub, XX. yüzyılda yaşayan özelde Mısır'ın genelde İslâm dünyasının öncü şahsiyetlerindendir. Kutub, yaşadığı çağın sorunlarına karşı mücadele eden fikir ve aksiyon adamı olarak ön plana çıkmaktadır. Bilinçsizce çağa ayak uydurmak yerine çağın sorunlarına karşı durarak hakkı ve hakikati açıkça ifade edebilmiştir. Onun bu aksiyoner kişiliği ve mücadelecî hayatı elbette ki düşüncelerinin şekillenmesinde büyük bir etkiye sahiptir.

1.1.1. Hayatı

Seyyid Kutub, 9 Ekim 1906 tarihinde Mısır'ın Asyut kentine bağlı Mûşâ köyünde dünyaya gelmiştir. Aslen Suudi Arabistanlı olduğu yönünde rivayetler varsa da Hindistan kökenli olduğu da söylenmektedir.² Anne ve babası dindar ve tanınmış kişiler olarak bilinmektedir. Ahlâk ve maneviyata büyük önem veren bir ailede yetişmesi Kutub'un kişiliğinde önemli bir rol oynamıştır. Kutub; kız kardeşleri Emine ve Hamide, erkek kardeşi Muhammed'den oluşan üç kardeşe sahiptir. İlköğrenimini doğmuş olduğu köyde alan Kutub, bu yaşlarda Kur'an-ı Kerim'i ezberlemeye başlayıp, yine bu dönemin son sınıfında ezberini büyük oranda tamamlamıştır.³ İlkokulu bitirdiği zaman daha on yaşlarında olan Kutub, böylesine erken yaşlarda Kuran-ı Kerim ile iştiğal etmeye başlamıştır.

İlkokulu bitiren Seyyid Kutub, daha sonra Kahire'ye gitmiştir. Buraya varınca Ezher'in orta öğrenim kısmında öğrenimine devam etmiştir. Orta ve lise öğrenimini Ezher'de tamamlayan Kutub, yükseköğrenimi için de Kahire Üniversitesi'nin Darü'l-Ulûm fakültesine girmiştir. Bu fakültede eğitimine devam ederken bir yandan da el-Ahram gazetesinde yazılar yazmaya başlamıştır. Darü'l-Ulûm fakültesindeki öğrenimi sırasında büyük başarılar sağlamış, 1933 yılında ise bu fakülteyi birincilikle tamamlamıştır. Buradan mezun olduktan sonra Dimyat şehrinde ortaokul öğretmeni olarak görev

² H. Kamil Yılmaz, *Seyyid Kutub Hayatı, Fikirleri, Eserleri* (İstanbul: Hikmet Yayınları, 1980), 35; İbrahim Sarıış, *Bütün Yönleriyle Seyyid Kutub* (Ankara: Fecr Yayınları, 2018), 25; Hilal Görgün, "Seyyid Kutub", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2009) 37/64-68; Ferhat Özbadem, *Seyyid Kutub* (İstanbul: Sude Yayıncılık, 2018), 26; Fatmanur Altun, *Seyyid Kutub* (İstanbul: İlke Yayıncılık, 2015), 26.

³ Sarıış, *Bütün Yönleriyle Seyyid Kutub*, 26; Yılmaz, *Seyyid Kutub Hayatı, Fikirleri, Eserleri*, 41; Altun, *Seyyid Kutub*, 27-28-29.

almıştır. Bu görevi sırasında sağlığı sebebiyle bazı dönemler nakiller isteyerek farklı bölgelerde öğretmenlik yapmıştır. Bu görevinden sonra da Maarif vekâletine müfettiş olarak atanmıştır.⁴

Seyyid Kutub, eğitim metotlarını, sistemlerini ve programlarını araştırması için Amerika Birleşik Devletleri'ne gönderilmiştir.⁵ Burada üç yıl çalışma yaptıktan sonra 1951 yılının mayıs ayında Mısır'a dönmüştür. Memleketine döndükten sonra Darü'l-Ulûm Fakültesinde görevlendirilmiştir. Kutub, Amerika'dan ülkesine döndükten sonra *el-İslâm ve Müşkilâtü'l-Hadâre* adlı eserini kaleme almış, bu eserinde Batı dünyasını ve özellikle Amerika'yı anlatmıştır. Aynı şekilde Amerika'da yapmış olduğu gözlemler, sonraları edebiyat, din kültürü, sosyal ve siyasal alanlarda yapacağı çalışmalarında etkisini gösterecektir.⁶ Seyyid Kutub'un hayatında görülen bir diğer belirgin nokta ise özellikle gençlik döneminde okumaya merakı olmasıdır. Kendisinin yerli ve yabancı kültürü inceleyen her türlü eseri aralarında ayırım yapmadan okuduğu bilinmektedir. Kutub'daki bu okuma ve araştırma merakı, fikirlerinin oluşup gelişmesinde büyük etkiye sahip olmuştur.

Seyyid Kutub'un hayatında dönüm noktası ise kuşkusuz İhvân-ı Müslimîn teşkilatı ile temasa geçmesi ve bu teşkilata katılmasıdır. Seyyid Kutub'a büyük etkileri olan İhvân-ı Müslimîn teşkilatı hakkında kısaca bilgi vermek, onun hayatının daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

İhvân-ı Müslimîn teşkilatı, Mısır'ın İsmailiyye şehrinde 1928 yılında Hasan el-Bennâ (ö. 1368/1949) tarafından kurulmuştur. Hasan el-Bennâ camilerde ve kahvehanelerde yapılan davet çalışmalarını daha sistemli bir hale getirmek amacıyla bu teşkilatı kurmuştur.⁷ Bennâ kurma girişimde bulunduğu bu teşkilatı ilk olarak altı arkadaşıyla birlikte oluşturmuş ve bu kişiler Bennâ'yı aralarında başkan seçmiştir. Bennâ, herhangi bir çıkar gözetmeksizin teşkilatın bütün Müslümanları kapsaması açısından "Müslümanlar Kardeşiz" diyerek teşkilatın ismini bu yönde belirlemiştir.⁸ Bu teşkilat

⁴ Sarmış, *Bütün Yönleriyle Seyyid Kutub*, 26-27; Yılmaz, *Seyyid Kutub Hayatı, Fikirleri, Eserleri*, 63; Altun, *Seyyid Kutub*, 31.

⁵ Özbadem, *Seyyid Kutub*, 7; Altun, *Seyyid Kutub*, 40-41-42.

⁶ Sarmış, *Bütün Yönleriyle Seyyid Kutub*, 8; Yılmaz, *Seyyid Kutub Hayatı, Fikirleri, Eserleri*, 66; Görgün, "Seyyid Kutub", 37/64.

⁷ M. Ali Büyükkara, *Çağdaş İslâmî Akımlar* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2017), 161.

⁸ Sarmış, *Bütün Yönleriyle Seyyid Kutub*, 32.

hızlı bir şekilde büyümüş zamanla merkezini Kahire'ye taşımıştır. Teşkilat merkezinin Kahire'ye taşınmasıyla ülke genelinde teşkilatlanarak kısa bir sürede yaygınlık kazanmıştır. Hasan el-Bennâ kurmuş olduğu bu teşkilatı sünnî, selefî, sûfî, siyasî bir cemaat, ilmî ve kültürel bir cemiyet, ekonomik bir şirket ve sosyal bir fikir sistemi olarak tanımlamaktadır.⁹ İhvân-ı Müslimîn teşkilatının başta Mısır olmak üzere bütün İslâm ülkelerini sömürgeci kurtarmak ve İslâmî bir nizam kurup, İslâm dinini yaşatmak gibi hedefleri bulunmaktadır.¹⁰ İlerleyen zamanlarda Mısır dışında Sudan, Suriye, Filistin, Ürdün, Pakistan ve İran gibi ülkelerde şubeler açan İhvân-ı Müslimîn teşkilatı, İslâm dünyasında önemli bir yere gelmiştir.¹¹ İlk günden beri İngiliz sömürmesine karşı çıkan bu teşkilat, Mısır'ın tam bağımsızlığını sürekli bu açıdan savunmuştur. II. Dünya savaşı sırasında Mısır'ın İngiltere tarafından savaşa dâhil edilmesi sonucunda İhvân-ı Müslimîn teşkilatı İngiltere'ye karşı cihad ilan etmiştir. Bu hareketine karşılık hükümet tarafından hedef alınan teşkilatın İngilizlerin hükümete baskıları neticesinde birçok üyesi tutuklanmıştır. İhvân-ı Müslimîn teşkilatının diğer önemli bir faaliyeti de Filistin konusu olmuştur. Siyonistlerin en büyük destekçisi İngilizler olduğundan teşkilat, bu konu ve Mısır sömürgeciliğini aynı minvalde değerlendirmiştir. 1948 Arap-İsrail savaşlarında İhvân üyesi çok sayıda gönüllü İsrail'e karşı savaşmak için cephelerde mücadele etmiştir. Bununla beraber İhvân'ın diğer Arap ülkelerinde de Yahudilere karşı cihad ilan etmesi neticesinde İngilizlerin hükümete baskılarıyla birlikte İhvân-ı Müslimîn yasa dışı ilan edilmiştir. Teşkilat, 1949 yılının şubat ayında lideri olan Hasan el-Bennâ'yı silahlı bir saldırı sonucu kaybetmiş ve büyük bir sarsıntı geçirmiştir. Bennâ'nın vefatı sonrasında teşkilatın liderliğine Hasan el-Hudaybî geçmiş, teşkilat önceki dönem ilkelerini devam ettirmiştir.¹² İhvân-ı Müslimîn teşkilatı yukarıda da belirtildiği üzere sömürgeciğe her alanda karşı durmuştur. Bu bağlamda teşkilat, ülkeyi sömürgesi altında tutan İngiliz emperyalizmine ve onların yandaşı olan krallık rejimine de karşı durmuştur. İhvân, toplumun desteğini alıp, askerler arasında da "Hür Subaylar" grubuyla iş birliği yaparak 1952 ihtilalinin gerçekleşmesinde de büyük rol oynamıştır. İhtilale destek veren teşkilatın amacı İslâm'ı hâkim kılmak idi. Zamanla ihtilal subaylarıyla yönetim şekli konusunda anlaşmazlık çıkmış ve ihtilal subayları verdikleri sözleri yerine getirmemiştir. Teşkilatın

⁹ Büyükkara, *Çağdaş İslâmî Akımlar*, 162

¹⁰ Yılmaz, *Seyyid Kutub Hayatı, Fikirleri, Eserleri*, 69-70

¹¹ İbrâhim el-Beyyûmî Gânim, "İhvân-ı Müslimîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2000), 21/580-583.

¹² Büyükkara, *Çağdaş İslâmî Akımlar*, 163-164.

karşı çıkışları sonucunda ihtilal yöneticileri İhvân-ı Müslimîn'e savaş açmıştır. Bu olaylardan sonra teşkilat dağıtılmış ve üyelerinin birçoğu tutuklanmıştır. İhtilalin gerçekleşmesinde büyük rolü olan bu teşkilat zamanla büyük haksızlıklara ve baskılara maruz kalmıştır. Tutuklama ve baskılar sonucunda teşkilat içerisinde özellikle İslâmî mücadele konusunda ihtilaflar zuhur etmiştir.¹³ Seyyid Kutub, tam bu ihtilafların olduğu dönemde büyük baskılara uğrayan birisi olarak ön plana çıkmıştır.

Kutub, Amerika'dan son derece Batı karşıtı bir düşünceyle Mısır'a dönmüştür. Mısır'a ulaşması sonrasında sosyalist ve milliyetçi Hür Subaylar heyetiyle irtibata geçmiştir. 1952 darbesini desteklemiş, Cemal Abdünnâsır'ın yakın çevresinde bulunmuştur. Seyyid Kutub, yine bu dönemde İhvân-ı Müslimîn teşkilatıyla da iletişim kurmuştur. Abdünnâsır ile teşkilat arasındaki anlaşmazlık konusunda arabuluculuk yapmaya çalışsa da başarısız olmuştur. 1953 yılında ise tarafını kesin bir şekilde belli ederek İhvân-ı Müslimîn teşkilatına katılmıştır.¹⁴ Seyyid Kutub, teşkilatın irşad ve davet müdürlüğü başkanı, yayın organlarının yazı işleri müdürlüğü görevlerini üstlenmiştir.¹⁵

1954 yılında Cemal Abdünnâsır'a yönelik gerçekleştirilen başarısız suikasttan İhvân-ı Müslimîn teşkilatının sorumlu tutulması neticesinde aralarında Seyyid Kutub'un da bulunduğu teşkilatın birçok üyesi tutuklanmıştır. Seyyid Kutub on beş yıl ağır işlerde çalıştırılmak üzere hapis cezasına mahkûm edilmiştir.¹⁶ Tutukluluk döneminde görüşlerine büyük oranda yer verdiği ve İslâm dünyasında tanınmış büyük tefsir eseri olan *Fî Zılâli'l-Kur'an* adlı eserini yazmaya başlamıştır. Bu süreçte sağlığı giderek bozulan Seyyid Kutub, on yıllık süre sonunda 1964 yılında tahliye edilmiştir.¹⁷ Kutub, hapisshaneden çıktıktan sonra *Me'alim fi't-tarîk* adlı eserini kaleme almıştır. Bu eserinde Seyyid Kutub'un mevcut yönetimi cahiliye düzeni olarak nitelendirdiği ve vatandaşları da bu yönde harekete geçirdiği iddia edilmiştir. Bu ve İhvân-ı Müslimîn teşkilatını yeniden canlandırıp faaliyete geçirme gibi gerekçelerle Kutub, 1965'te tekrar tutuklanmıştır.¹⁸ Tutukluluk süresince uzun uzadıya süren yargılamalar sonucunda

¹³ Sarmış, *Bütün Yönleriyle Seyyid Kutub*, 33-34.

¹⁴ Büyükkara, *Çağdaş İslâmî Akımlar*, 165; Görgün, "Seyyid Kutub", 37/64.

¹⁵ Sarmış, *Bütün Yönleriyle Seyyid Kutub*, 35; Büyükkara, *Çağdaş İslâmî Akımlar*, 165; Yılmaz, *Seyyid Kutub Hayatı, Fikirleri, Eserleri*, 68; Özbadem, *Seyyid Kutub*, 58.

¹⁶ Büyükkara, *Çağdaş İslâmî Akımlar*, 165; Sarmış, *Bütün Yönleriyle Seyyid Kutub*, 35; Görgün, "Seyyid Kutub", 37/64; Altun, *Seyyid Kutub*, 74-75.

¹⁷ Görgün, "Seyyid Kutub", 37/64-65; Büyükkara, *Çağdaş İslâmî Akımlar*, 165.

¹⁸ Sarmış, *Bütün Yönleriyle Seyyid Kutub*, 39; Görgün, "Seyyid Kutub", 37/65; Büyükkara, *Çağdaş İslâmî Akımlar*, 165.

Seyyid Kutub'un idamına karar verilmiştir. Kutub, 1966 yılının ağustos ayında İslâm dünyasından gelen birçok tepkiye rağmen idam edilmiştir. İdam sonrasında cesedi bilinmeyen bir yere gömülmüştür. Seyyid Kutub'un idamı büyük yankı uyandırmış ve İslâm dünyasının genelinde tepkiyle karşılanmıştır.¹⁹

1.1.2. Fikirleri

Seyyid Kutub, azim ve iradesiyle yaşadığı döneme ışık tutan, İslâmî amaçlarla hareket eden önemli bir şahsiyet olmuştur. Seyyid Kutub'un dindar ve eğitime düşkün bir ailede yetişmesi onun kişiliği üzerinde olumlu yönde büyük bir etkiye sahiptir. Küçüklüğünde almış olduğu terbiye, onun ahlâkî açıdan gelişmesinde önemli bir yere sahiptir. Seyyid Kutub, ilme meraklı bir insan olarak yerli ve yabancı eline geçen her eseri okumaya çalışmıştır. Kutub'un böylesine geniş açıdan okuma yapması, onun da birçok alanda eser yazmasında önemli etkiye sahip olmuştur. Seyyid Kutub'un ilk olarak yöneldiği alan şiir ve makaleler kaleme alması sebebiyle edebiyat olmuştur. Ancak zamanla Kutub, siyaset, ekonomi ve din alanlarında da kayda değer çalışmalar ortaya koymuştur. Seyyid Kutub'un bir diğer özelliği ise son derece samimi ve fedakâr bir kişiliğe sahip olmasıdır. Samimiyet ve fedakârlıkla çalışma yapıldığı takdirde birçok işin üstesinden gelineceğine inanmaktadır. Seyyid Kutub'un kişiliğine bakıldığını görünen diğer bir özelliği ise kendine güveni tam olan bir şahsiyet olmasıdır. Ancak o, yazdığı eserlerinde kendine güveniyle beraber çevresindekilerin görüşlerini de almış, hatasının olduğunu fark ettiğinde bu konuda ısrarcı olmayıp hatasını düzeltmiştir. Bu da onun danışmacı bir kişiliğe sahip olduğunun göstergesidir.²⁰ Son derece önemli bir kişiliğe sahip olan Seyyid Kutub, yaşadığı çağa büyük izler bırakmış öncü bir şahsiyettir. Onun fikirleri ise yaşadığı dönemin özellikleriyle bütünleşerek birçok alanda kendini göstermiştir.

Seyyid Kutub, dinî konulardan toplumsal konulara, siyasî konulardan iktisadî konulara hemen her alanda fikir sahibi bir âlim olarak karşımıza çıkmaktadır. Onun bu alanlarda beyan ettiği fikirler, en temelde dinî düşünceleri çerçevesinde oluşmaktadır.

Kutub'a göre İslâm, insan hayatını din ve din dışı gibi bölümlere ayırmamaktadır. Çünkü İslâm, sosyal hayat ve siyasi yönetim gibi hayatın her alanında kendini belli etmektedir.

¹⁹ Büyükkara, *Çağdaş İslâmî Akımlar*, 166; Sarıms, *Bütün Yönleriyle Seyyid Kutub*, 51; Görgün, "Seyyid Kutub", 37/65; Altun, *Seyyid Kutub*, 93-94.

²⁰ Sarıms, *Bütün Yönleriyle Seyyid Kutub*, 55-56; Yılmaz, *Seyyid Kutub Hayatı, Fikirleri, Eserleri*, 116.

İslâm dini ile hayatın gerçeklerini bu noktada birbirinden ayırmak mümkün değildir. Bu nedenle Seyyid Kutub, İslâm dinini bir bütün olarak ele almış, bu dine dair ortaya koyduğu düşüncelerinde yine bu dinin asıl kaynaklarını temel alıp fikir beyan etmiş, İslâm'ı bir yol gösterici olarak görmüştür.²¹

Seyyid Kutub'un en çok tartışılan fikirlerinden birisi ise onun toplumları kategori etmesi sonucunda ortaya koyduğu düşünceleridir. Kutub, toplumları Müslüman ve cahilî toplumlar olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Müslüman toplum, yalnızca Allah'a kul olup hayatını Allah'ın kanunlarına göre düzenleyen insanlardan oluşan toplumdur. Dolayısıyla Müslüman toplum, Allah'ın şeriatını kabul eden toplumdur. Bu toplumda yer alan insanlar, Allah'ın mutlak birliğini kabul edip, inanç ve yol olarak da hem sözlü hem de fiilî olarak ibadetlerini sadece Allah'a has kılmaktadırlar. Dini esaslardan olan namaz, oruç, hac gibi ibadetlerin alışkanlıkla yerine getirilmesiyle beraber Allah'ın hükümlerine her alanda uyulan bir toplumdur. Seyyid Kutub, yöntem olarak önce İslâm'ı benimsemiş bir İslâm toplumunun oluşumunu ancak İslâm'ın hükümlerinin uygulanmasıyla kabul etmiştir. Cahilî toplum ise İslâm inancının, düşüncesinin, ahlâkının ve kaidelerinin hâkim olmadığı bir toplumdur.²² Bu toplum, İslâm'ı din olarak tanımayan, talimatlarına uymayan İslâm şeriatına göre hareket etmeyen bir yapıya sahiptir. Bu sebeple cahiliyenin manası, Allah'ın hükümlerinin iktisadî, içtimaî, hukukî ve ahlâkî hemen her sahada uygulanmaması durumudur. İslâm terminolojisine göre cahiliye, İslâm'ın geldiği dönemde Arap toplumunun yaşam tarzı olup, mutlak olarak söylendiği takdirde bu anlamı ifade etmektedir. Ancak cahiliye, tarihte geçmiş bir dönemi kapsamayıp bir düzen veya bir yapı içerisinde bazı özelliklerin bulunması neticesinde ortaya çıkan yaşam biçimidir. Özü itibarıyla üstünlüğü yüce yaratıcıya vermeyip beşere tahsis eden sistemlerdir. Dolayısıyla cahiliye tarihsel gerçek olarak geçip giden yalnızca belli bir dönemi kapsayan durum değildir. Günümüzde olduğu gibi gelecekte de var olabilecek düzenin adıdır. Netice itibarıyla cahiliye toplumu, Allah'ın her alanda üstünlüğünü tanımayan ve cehalet

²¹ Seyyid Kutub, *İslâmî Etüdler*, çev. H. Fehmi Ulus (İstanbul: Beka Yayıncılık, 2018), 93; Yılmaz, *Seyyid Kutub Hayatı, Fikirleri, Eserleri*, 175-176; Ayrıntılı bilgi için ayrıca bk. Sarıms, *Bütün Yönleriyle Seyyid Kutub*, 129-190.

²² Seyyid Kutub, *Yoldaki İşaretler*, çev. Murat Hazine (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2018), 88-89, 105; Büyükkara, *Çağdaş İslâmî Akımlar*, 166; Görgün, "Seyyid Kutub", 37/65; Yılmaz, *Seyyid Kutub Hayatı, Fikirleri, Eserleri*, 194; Sarıms, *Bütün Yönleriyle Seyyid Kutub*, 197-198.

üzerine kurulan toplumdur. İslâm'ın temel esaslarını tanımayan ve İslâm'la arasında irtibat kuramayan bir toplum olarak da ifade edilebilmektedir.²³

Seyyid Kutub'un düşüncelerinden bir diğeri de yukarıda özellikleri açıklanan cahiliye toplumuna karşı mücadele edilmesini kapsayan cihad kavramıdır. Kutub, İslâm'da barışın esas olduğunu belirtmekte ancak İslâm'ın tebliğ edilmesinin önüne geçildiği durumlarda ise cihadın zarurî olduğunu düşünmektedir. Ayrıca ona göre İslâm ümmeti, insanlığa rehberlik etme gibi bir görevi üzerinde bulundurmaktadır. Bu nedenle insanlığı, cahiliye düzenlerin hiçbirinde bulunmayan ve en mükemmel olan İslâm nimetine ulaştırmak İslâm ümmetinin en önemli vazifelerindendir. İslâm nizamına ermeden ve bu nizam altında yaşanmadan insanlık; iyiyi, doğruyu, hakkı ve hakikati bulamayıp musibetlerle dolu bir yaşam sürdürecektir. İnsanlığın musibetine sebep olan bu cahiliye düzenine karşı mücadele ise tebliğ ve cihad vasıtasıyla gerçekleştirilebilir. Bu mücadeleyi yerine getirecek bir öncü cemaat oluşturulmalı ve bu cemaat mücadelesini cahiliye düzenleriyle uzlaşmaya girmeden sürdürmelidir. Bu mücadele sırasında peygamberlerin mücadele yöntemi benimsenmeli ve mücadeleden herhangi bir dünyevî menfaat beklenmemeli, yalnızca Allah'ın rızası gözetilerek yerine getirilmelidir. Ayrıca Seyyid Kutub, cihadın sadece Müslümanların kendilerini savunmaları için bir yöntem olarak görülmesini asla kabul etmez. Kutub'da cihadın en büyük gayesi, yeryüzünde bulunan zulmün ortadan kaldırılması şeklinde kendini göstermektedir.²⁴

Seyyid Kutub'un devlet yönetimine dair görüşleri, istişarenin ön plana çıkarıldığı bir anlayışa sahiptir. Bu konuya dair düşüncelerini Kur'an-ı Kerim'deki şura ilkesine dayandırmaktadır. Ayrıca Kutub'a göre İslâm'ın bu konuda kesin bir görüş belirtmesi söz konusu olmayıp zamanın ve dönemin şartları göz önünde bulundurulmalıdır. Ancak bu konuda esas olan, yöneticilerle yönetilenler arasında barış, adalet ve eşitlik gibi temel değerlerin ön plana çıkarılmasıdır.²⁵

Seyyid Kutub'un düşüncelerinde ön plana çıkan konulardan bir tanesi de onun komünizm ve sosyalizm hakkındaki fikirleridir. Ona göre komünizm, Batı'nın materyalist

²³ Kutub, *Yoldaki İşaretler*, 50-51; Yılmaz, *Seyyid Kutub Hayatı, Fikirleri, Eserleri*, 194-195; Sarıms, *Bütün Yönleriyle Seyyid Kutub*, 207-208; Muhammed Berekât, *Seyyid Kutub İslâmî Çalışma Metodu*, çev. M. Beşir Eryarsoy (İstanbul: Risale Yayınları, 2018), 193.

²⁴ Kutub, *Yoldaki İşaretler*, 60-62; Sarıms, *Bütün Yönleriyle Seyyid Kutub*, 142-143; Büyükkara, *Çağdaş İslâmî Akımlar*, 166; Görgün, "Seyyid Kutub", 37/65.

²⁵ Görgün, "Seyyid Kutub", 37/65.

felsefesinin bir sonucudur. Kapitalizme tepki olarak ortaya çıkmıştır. İnsanlara iş ve aş getireceğini söyleyerek onların ilgilerini çekmeye çalışmıştır. Aslında komünizm insanî bir düşünce tarafından saygıyı hak etmeyecek son derece basit bir düşüncedir. Temelde insan fitratına aykırı olup materyalist bir düşünceye dayanmaktadır. Komünizm, insanın bireysel kişiliğini ortadan kaldırma fikrine sahiptir. Hâlbuki insan, bireysel yönü bulunan akıl ve ruh sahibi bir varlıktır. Yine komünizm, Allah inancını reddederek maddeyi kutsallaştırmaktadır. Dünya genelinde komünizmin Müslümanlara karşı girişimleri de aşikârdır. Rusların ve Çin'in Türkistan'da yaptıkları barbarlıklar, İslâm dünyasının kanayan bir yarasıdır. Ancak bütün bu zorbalıklar o topraklarda komünizmin oluşamayacağını da bir göstergesidir. Çünkü komünizm doğal olmayan ve insan fitratına uymayan bir yoldur. Müslümanların inancı onun ortaya çıkmasına ve yayılmasına uygun olmadığı gibi fitrata aykırı bu düşünceye Müslümanların ihtiyacı da olmayacaktır.²⁶

Seyyid Kutub, komünizmin yanında kapitalizme yönelik de çok sert eleştiriler getirmiştir. Kapitalizmin öncelikle yok olmaya mahkûm olduğunu belirten Kutub, bu sistemin eşyanın hakikatine ve tabiatına aykırı olduğunu düşünmektedir. Kapitalizm ona göre insan ruhuna aykırı olduğu gibi gereklilikleriyle de çağın ve dinin ruhuna aykırıdır. Kapitalizmin bu aykırılığının en önemli nedeni ise bu çağda sağlıklı bir ekonominin gelişmesine kesinlikle fırsat vermemesidir. Bu yönden kapitalizm, bireysel ve toplumsal ilerleme bir yana, iktisadî gelişmeyi de büyük ölçüde engellemektedir. Kapitalizm ve ona bağlı olarak ortaya çıkan hemen her düşünce insanların çalışma ve başarıma arzusunun önünde de en büyük engel olarak ortaya çıkmaktadır. Kapitalizm, insanların manevi değerlerini çığnemiş, ahlâk ve vicdanı yok etmiş, adaleti oluşturan bütün değerleri yıkmış, devletle halkın arasındaki dayanışmayı ortadan kaldırmış, sıkıntıları artırıp huzuru yok etmiştir.²⁷ Kapitalizm, maddeci, sömürgeci ve son derece zalim bir sistemdir. İnsan fitratına aykırı olan bu düşünce en temelde çıkarıcı bir sistemdir. Kapitalizm, ahlâkî ve manevî değerleri hiçe sayan, vicdanı olmayan bir ekonomik sistemdir. Dünyanın her yerinde emperyalist güçlerin gelişmesine fırsat vermekte ve insanları en ağır şekilde sömürmektedir. Kapitalizm insanlara karşı her türlü baskı sistemine başvurarak insanları uyutup zulmünü gerçekleştirmiştir. Sermayeyi elinde bulunduran azgın bir azınlığın

²⁶ Seyyid Kutub, *Çağdaş Uygarlığın Sorunları ve İslâm*, çev. Kamil M. Çetiner (İstanbul: Beka Yayıncılık, 2018), 101-103, 118-120; Sarmış, *Bütün Yönleriyle Seyyid Kutub*, 224-226.

²⁷ Seyyid Kutub, *İslâm - Kapitalizm Çatışması*, çev. Kamil M. Çetiner (İstanbul: Beka Yayıncılık, 2019), 9-12.

altında insanların büyük çoğunluğu ezilmiş, bu azınlık ekonomiden siyasete her alanda belirleyici olmuştur. Bu şekilde kanun ve yasaları kendilerinin çıkarları doğrultusunda çıkarmış, yönetimler üzerinde büyük etki kurarak kendi isteklerine göre hareket etmişlerdir.²⁸ Kapitalizm işte böylesine son derece hakikate aykırı bir sistemdir. Bu sebeple yok olmaya mahkûmdur. Bunu fark eden kapitalist düşünürler bu düzenin ayakta kalması için kısa bir süre de olsa bu sistemi devam ettirebilmek için geçici dayanaklar bulmaya çalışmaktadırlar. Mevcut düzenin propagandası için gereken para miktarını her geçen gün artırmaktadırlar. Bir elinde silah, diğerinde para tutmakta ve bunları isteyenlere verip düzenlerini devam ettirmeye çalışmaktadırlar. Ayrıca sürekli sosyal adaletten bahsedip fakir kesimin durumunun düzeltilmesi gerektiği şeklinde açıklamalar yapıp kendi düzenlerini devam ettirme gayretinde olmaktadır. Ancak bütün bu çabaları ve gayretleri boşa gidecek ve hiçbir işe yaramayacaktır. Çünkü düşünceleri akla, fitrata, medeniyete, dine ve tabiata aykırıdır. Bu sebeple en sonunda kapitalizm savrulup yok olacaktır.²⁹

Seyyid Kutub'un kapitalizme karşı düşüncelerinin temelinde yine kapitalizmin özünü oluşturan faize dair fikirleri yer almaktadır. Faiz, borçlanan kişinin alın terinden elde edilen haram malı ifade etmektedir. Cahiliye adetleri içerisinde bulunan ve İslâm'ın yok etmek istediği şeylerin başında kuşkusuz faiz gelmektedir. İslam dini özellikle faizin ne kadar çirkin ve ne kadar pis olduğunu belirtmek için en ağır tehditler kullanarak faizi yasaklamıştır. Cahiliye döneminde görülen faizin birçok çeşidi günümüzde çok daha büyük boyutlarıyla ortaya çıkmaktadır. Günümüz toplumlarını sömüren faiz illeti, o dönemlerde bu kadar geniş bir alana yayılmış değildi. Faizin bu kadar yaygınlaştığı dönemde, insanlığı ne derece olumsuz etkilediği ve ne kadar yıkıcı etkiler bıraktığı son derece açıktır. İslâm inancı bilhassa yardımlaşmayı teşvik ederken faiz sistemi çıkarı ön plana çıkarmakta ve ahlâkî değerleri yok etmektedir. Bu sebeple İslâm nizamı ile faiz düzeni her açıdan birbirleriyle birleşmeleri mümkün olmayan iki ayrı düzendir. Faiz, insanların menfaat duygularının artmasına ve toplumların sömürülmesine götüren son derece ahlâk dışı bir düzendir. Bu sebeple faiz nizamı daha başından itibaren iman esası ile çarpışır durumdadır. İmanî esaslar üzerine dayanmayan bu nizamda, Allah'a, inanca ve ahlâka kesinlikle yer yoktur. Dolayısıyla faiz nizamı; son derece bozuk ve hatalı bir

²⁸ Sarmış, *Bütün Yönleriyle Seyyid Kutub*, 227-229.

²⁹ Kutub, *İslâm - Kapitalizm Çatışması*, 31-32.

düşünce temeline dayanmaktadır. Bu düzende insanın varlık amacı en temelde mal mülk kazanmak gibi basit bir gayedir. Bu kazanmanın ahlâkî olup olmamasının da bir önemi yoktur, çünkü asıl amaç kazanmaktır. Amacın böylesine basit olması, o insanları ahlâkî herhangi bir prensip tanımamaya götürmektedir. Ayrıca faiz nizamı insanlığın felaketine doğrudan sebep olan bir sistemdir. Gerek şahıslar gerek toplumlar gerekse de devletler bazında olumsuz büyük etkiler meydana getirmektedir. Bu düzen ahlâkî krizlerle beşeriyeti uçuruma sürüklemektedir. Bir avuç faizcinin dünyanın bütün nimetlerini kontrollerine almalarına sebep olan gayr-ı âdil bir düzen olan faiz sistemi, insanları, toplumları ve devletleri borçlandırarak kendine bağımlı hale getirmiş ve insanlığın sömürülmesine sebep olmuştur. Hiçbir emek sarf etmeden aldıkları faizlerle sürekli güçlenen bir avuç azınlık, insanlığın geri kalanının kanını emmektedir. Faiz yiyen bu kapitalistler, dinî veya ahlâkî herhangi bir kaide ve kural tanımamakla beraber bunlarla alay ederler. Elleri bulunduran gücü diğer insanları sömürmek yani daha fazla faiz alabilmek için kullanırlar. Bunu yaparken de önlerinde bulunan veya bulunabilecek engelleri yok ederler. İnsanları daha fazla sömürmek için ise onların ahlâkî değerlerini yıkıp beşeri arzularını ön plana çıkaracak yollara başvururlar. Bütün bunların yanı sıra bu kapitalistler, dünya ekonomisini kendi hedeflerine uygun hale getirmek için çaba içerisinde olurlar. Bunun neticesinde de dünya piyasaları krizlere sürüklenmekte ve insanlığın faydasına yarayacak iktisadî çalışmalar amacını yitirip faizci kapitalist zümreye hizmet etmektedir. Sonuç itibariyle faiz, dünyadaki adaletli dağılımın önünde engel olup, sermayenin bir grup sömürgeci kapitalist zümrenin eline geçmesini sağlayan gayr-ı âdil ve ahlâk dışı bir düzendir.³⁰

Seyyid Kutub'un faiz düşüncesine karşı İslâm'ın yardımlaşmayı temel alan infak prensibine dair düşünceleri ekonomiye dair fikirleri açısından büyük öneme sahiptir. İslâm dini sermayenin tek bir elde toplanmasına ve insanların sömürülmesine asla müsaade etmemektedir. Bu açıdan İslâm nizamı yardımlaşma ve paylaşma esasları üzerine kurulmuştur. İslâm inancına mensup olan bir toplumda insanlar, yardıma muhtaç olan kişilere Allah'ın rızasını kazanmak ve inançlarının gerekliliklerini yerine getirmek amacıyla mallarını infak etmektedirler. Dolayısıyla infak müminin en önemli özelliklerinden bir tanesidir. Malından Allah rızası için infak eden kişi bilir ve inanır ki

³⁰ Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, çev. İ. Hakkı Şengüler - Bekir Karlığa - M. Emin Saraç (İstanbul: Hikmet Yayınları, 1984), 2/107-113.

infak ettikçe Allah malına bereket verecektir. Ancak şu da kesin olarak belirtilmelidir ki İslâm, hayatı sadece infak üzerine bina etmemektedir. İslâm öncelikle kişilerin gücü yettiği oranda çalışma ve kazanç temin etme imkânlarını sağlamaya çalışmaktadır. İnsanlar arasında servetin dengeli bir biçimde dağıtılmasını emretmekte ve bu dağıtımda hak ve adaleti ön plana çıkarmaktadır. Bütün bu imkânlardan sonra kalan eksik kısımları da infak yoluyla tedavi etmektedir.³¹ Allah yolunda infak ise Müslümanların üzerinde yüce yaratıcı tarafından farz kılınan bir sorumluluktur. Müslümanlar bu infak vazifelerini yerine getirirken sadece ve sadece Allah'ın rızasını gözetmek zorundadırlar. Aksi takdirde verdikleri mal sebebiyle başa kakmak, çirkin ve aşağılık bir hareket olup, yapılan infak da Allah'ın rızasından ziyade toplumda itibar kazanma gayesini ortaya koyar ki bunun da hiçbir değeri yoktur. Gerçekten Allah rızası için infak eden kişi, nefisini temizleyip terbiye ettiği gibi muhtaç kişiye karşı insanlık görevini de yerine getirmektedir. Yine infak eden kişi tasadduk ettiği malını Allah'a vermiş olduğu bir borç olarak görüp bunu malın kat kat fazlasını geri alacağını bilerek infak ettiğinden içinde herhangi bir pişmanlık da duymaz.³² Netice itibarıyla infak, bir toplumda insanlar arasında yardımlaşmayı ve dayanışmayı artıran en önemli etken olup, faiz düzeninde yer alan çıkarıcılık gibi ahlâk dışı özellikleri de yok etmektedir. Toplum içerisinde belli bir grubun diğerlerini ezmesine ve sömürmesine müsaade etmemekte ve sermayenin gayri âdil bir şekilde paylaşılmasının önüne geçmektedir.

Seyyid Kutub, yukarıda yer alan düşünceleriyle yaşadığı dönemden günümüze büyük kitleleri etkilemiştir. Onun fikirlerinin tesiri Arap dünyasından İran'a hatta Hindistan'a kadar uzanmaktadır. Bu fikirler Türkiye'de ise 1970 sonrası teşekkül eden siyasal İslâm'da karşılık bulmaktadır. Yine onun fikirleri, ülkemizde Milli Gençlik Vakfı gibi birçok sivil toplum kuruluşu ve yayınevi tarafından önemsenmiştir. Hemen her eserinin Türkçeye çevirisinin bulunması bunun açık göstergesidir. Dolayısıyla Kutub'un fikirleriyle yakın döneme ve günümüze etkisi ayrı bir çalışmayı gerektirecek hacme sahiptir.

³¹ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 2/100-103.

³² Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 2/82-84.

1.1.3. Eserleri

1. *Mühimmetü 'ş-şâ'ir fî 'l-hayâti ve şî'rü 'l-cîli 'l-hâdır*: Seyyid Kutub bu eserinde şairin görevlerini, kimlere şair denilebileceğini, şiirdeki hayal gücü ile şairin zevklerini, şiire ait ifadeleri ve şairin kişiliğini anlatmaktadır. Kutub bu eserde, şairi hayatın içine giren ve hayatla bilinçlenip hayata dair hislerini kelimelerle ifade eden birisi olarak tasvir etmektedir.³³

2. *Nakdü kitabî müstakbeli 's-sekâfe fî Mısır*: Bu eser Taha Hüseyin'in *Mısır'da Kültürün Geleceği* kitabına karşı Seyyid Kutub'un yazdığı reddiye niteliğinde bir eserdir. Kutub, bu çalışmada milletlerin gelişmesinde kültürün önemini özellikle vurgulamakta, gelişimin Batı'yı taklit ederek olamayacağını ifade etmektedir.³⁴

3. *el-Etyafü 'l-erba'a*: Kardeşleri ile beraber yazdığı bu eseri, her birinin birer bölümünü kaleme aldığı hatıralar oluşturmaktadır.³⁵

4. *el-Medinetü 'l-meshûre*: “Sihirli Şehir” adındaki bu eseri, Binbir Gece Masalları türünden olup, hayal gücüne dayanarak yazdığı bir masaldan oluşmaktadır.³⁶

5. *Tıfl mine 'l-karye*: Bu eser Seyyid Kutub, çocukluk döneminde yaşadığı köy hayatını anlatmaktadır. Kutub'un köy yaşantısını ve çocukluk dönemindeki anılarını tasvir edip kaleme aldığı bu eser, onun çocukluk dönemine ışık tutması açısından kaynak niteliğindedir.³⁷

6. *en-Nakdü 'l-edebî: Usûlühû ve menahicüh*: Bu eseri edebî tenkit ve metotları izah eden bir çalışmadır. Seyyid Kutub, bu eserinde edebî türlerde şiir, roman, hikâye, makale gibi edebî tenkidin tarihî, şahsî ve mütekâmil yollarını açıklamaktadır.³⁸

7. *Eşvak*: Bu eseri Seyyid Kutub'un gençlik döneminde âşık olduğu kıza ithaf ettiği bir çalışmadır. Eserde Kutub, yazdığı bu kitabı sevdiğine şu şekilde ithaf etmektedir: “Benimle birlikte dikenliklere dalıp ben kaynadıkça kaynayan, benim gibi acı çeken ve bu aşk savaşından birlikte aldığımız yaraların sızlayışı içinde kendisi kararsız bende

³³ b.y. ts. [Kahire 1933]; Beyrut 1966.

³⁴ Kahire 1939.

³⁵ Kahire 1945.

³⁶ Kahire 1946.

³⁷ Kahire 1946.

³⁸ Kahire 1948.

istikrarsız vedalaşıp ayrıldığı sevgiliye ithaftır.” Bu eser aynı zamanda Türkçeye Akil Nuri tarafından “*Dikenler*” adıyla tercüme edilmiştir.

8. *et-Tasvîrû'l-fennî fî'l-Kur'âni'l-Kerim*: Bu çalışma Seyyid Kutub'un Kur'an-ı Kerim'in üslûbuna hayranlığı sonucunda kaleme aldığı bir eserdir. Kutub, bu eserde dikkatleri özellikle Kur'an'ın îcâzı ve edebî tasviri üzerine yoğunlaştırmaktadır. Seyyid Kutub'un bu eseri yazmasındaki amacı da Kur'an'ın içinde bulunduğu sanat güzelliğini ortaya koymaktır. Kutub, Kur'an'ı inceleyen bir kişinin ondaki ahenk ve uyumu rahatlıkla göreceğini ifade etmektedir. Yine bu eserde Kur'an'da geçen kıssalardan bahseden Kutub, kıssalar arasında tam anlamıyla bir uyum olduğunu belirtmekte ve bu kıssaların hedeflerinin dinî gayelere hizmet ettiğini ifade etmektedir. Bu eser *Kur'an'da Edebi Tasvir* adıyla Süleyman Ateş tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir.

9. *Meşâhidü'l-kıyâme fî'l-Kur'an*: Bu eser başından sonuna kadar Kur'an'da kıyamet sahnelerinin sunuluşunu inceleme ve tasvirini içermektedir. Kutub, ahirete imanın insan için fitrî bir inanç olduğunu izah ederek ahiret gününe imanın zaruretiyi açıklamıştır. Seyyid Kutub bu eserde, Kur'an'da kıyamet sahnelerinde öldükten sonra dirilmenin, mükâfatın ve cezanın anlatıldığını, bu dünyada insanlara ahiret âleminin Kur'an'da resmedilip somutlaştırıldığını ve Kur'an üslubuyla da ahiret âleminin görülen bir resim gibi canlandırıldığını ifade etmektedir. Bu çalışma da Süleyman Ateş tarafından *Kur'an'da Kıyamet Sahneleri* adıyla Türkçeye tercüme edilmiştir.

10. *Fî't-Târih fikretün ve minhac*: Bu çalışmada Seyyid Kutub, İslâm dinin diri ve Müslümanların güçlü olduğunu, bu sebeple de İslâm'ın emperyalizm karşısında önemli bir güç olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca eserde, İslâm inancında hayat, sanat, iktisat, edebiyat ve ahlâk konularının bir bütün olarak değerlendirdiğinden bahsedilmektedir. Bu eser *Tarihte Düşünce ve Metod* adıyla Hasan Fehmi Ulus tarafından Türkçeye kazandırılmıştır.

11. *el-Adâletü'l-ictimâ'iyye fî'l-İslâm*: Seyyid Kutub, bu eserinde İslâm düşüncesini genel hatlarıyla beyan edip bu düşüncenin evren, hayat ve insan hakkındaki anlayışı üzerinde durmuştur. Bu eserinde İslâm'ın bir nizam olduğunu özellikle vurgulayan Kutub, bu nizamın hayatın her alanını kapsadığını ifade etmektedir. İslâm inancının insana huzur ve güven veren bir yönünün olmasıyla beraber toplumlara da adaleti ve fazileti kesinlikle vereceğini söylemektedir. İslâm'da sosyal adaletin, insan hayatının

bütün yönlerini kapsayan bir adalet anlayışına sahip olduğunu vurgulamaktadır. Kutub eserinde sosyalizmi büyük oranda eleştirmiş İslâm'da sosyal adaletin yalnızca işçi ve işveren arasında olmayıp, insanlığın bütün yönlerinde kendini gösterdiğini savunmaktadır. Aynı zamanda İslâm dışındaki hemen her düşüncede insanların bir kısmı sosyal adaletten faydalanırken, İslâm düşüncesinde ise bundan bütün insanlar faydalanmaktadır. Seyyid Kutub'un bu eseri dünya genelinde büyük etki uyandırmış ve birden fazla dile tercüme edilmiştir. Türkçeye de birden fazla yazar ve yayınevi tarafından *İslâm'da Sosyal Adalet* adıyla çevirisi yapılmıştır.

12. *es-Selâmü'l-âlemî ve'l-İslâm*: Seyyid Kutub, bu eserde İslâm dininde barış anlayışını birey, aile, toplum ve dünya geneli üzerinden değerlendirerek ele almıştır. İslâm düşüncesinde barışın geçerli olduğunu, savaş halinin ancak zorunlu durumlarda ortaya çıkabileceğini belirtmiştir. İslâm inancında barış fikrinin çok saygın ve köklü bir anlayışa sahip olduğunu İslâm'ın da evrene, hayata ve insana son derece bağlı olduğunu ifade etmektedir. İslâm'ın kişilere hakkı ve adaleti yerleştirmeye, zulmü ve haksızlığı kaldırıp yok etmeye çalıştığını söyleyen Kutub, böyle bir kaideyi diğer düşüncelerin ortaya koyamayacağını belirtmektedir. Dünyada barışı gerçekleştirmek için çabalayan İslâm inancının adaleti sağlamak için aynı zamanda cihadı da emrettiğini, dünyadaki barışı bozan ve engelleyen bütün yönetimlerin, kişilerin, kurumların ve kuruluşların bu mücadele ile bertaraf edileceğini söylemektedir. Bu eser de Türkçeye Ali Arslan tarafından *İslâm'ın Dünya Görüşü* adıyla yayınlanan kitapta, *Cihan Sulhu ve İslâm* adındaki bölümle tercüme edilmiştir.

13. *Ma'reketü'l-İslâm ve'r-re'semaliyye*: Seyyid Kutub, bu eserinde özellikle kapitalizme karşı fikir mücadelesi vermektedir. Kutub, eserde sömürü sistemleri olan komünizme ve kapitalizme karşı İslâm'ın mücadelesini anlatmaktadır. Eserinde sömürü sistemlerine karşı İslâm dünyasını birliğe çağıran Kutub, bir İslâm birliğinin kurulmasını arzulamaktadır. İslâm coğrafyalarının hemen her açıdan maddi ve manevi zenginliklerinin bulunduğunu ifade etmekte ve İslâm ülkelerinin stratejik konumlarından bahsetmektedir. İslâm dünyasının sorunlarını ancak İslâm'ın çözebileceğini bu eserde vurgulamaktadır. Bu eser ise Yaşar Nuri Öztürk tarafından *İslâm-Kapitalizm Çatışması* adıyla Türkçeye tercüme edilmiştir.

14. *Dirâsât İslamiyye*: Bu eserde, Peygamber (s.a.v.) dönemindeki inkılap, İslâm akidesinin hayatın bütününe kapmasından, ahlâk terbiyesinden, sosyal dayanışma için bireylerin bilinçlenmesinden, emperyalizm ve komünizm eleştirilerinden ve bu gibi konulardan bahsedilmektedir. Bu eser de *İslâmî Etüdler* adıyla Hasan Fehmi Ulus tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir.

15. *Fî Zılâli'l-Kur'an*: Seyyid Kutub'un düşüncelerine ayrıntılı olarak yer verdiği bir tefsir kitabıdır. Çalışmamızın da ana kaynağını teşkil eden bu eserde Kutub, hemen her alanda fikir beyan etmektedir. Eserin hacminin de son derece büyük olması ve içindeki bilgilerin de son derece kapsamlı olması sebebiyle bu tefsir hakkında Kutub'un kelâmî konulardaki metoduna değinmekle iktifa edilecektir. Seyyid Kutub, Kur'an kıssaları, gaybî konular ve genel olarak kelâmî meselelere dair eserinde kelâm mezheplerinin tartışmalarına yer vermemektedir. Konulara kendi görüşleri çerçevesinde izahlar getirmiştir. Ayrıca Kutub, kelâmî konularda özellikle denge yolunu tutmuş ve bu konulara dair ayetleri temel almıştır. Mürcie, Mu'tezile, Kaderiyye, Cebriyye ve diğer kelâm ekollerinin uzun tartışmalarından uzak durmaya çalışmıştır. Kelâm ekollerinin yöntemlerinin hatalı olduğunu özellikle belirten Kutub, yöntem konusunda yaptıkları yanlışlıklara işaret etmiştir. Arş, istiva, yerin ve göğün altı günde yaratılması, Allah'ın eli, yüzü gibi meselelerde ve müteşabih ayetler konusunda daha ziyade selefin yöntemini benimseyip selef düşüncesini savunmuştur. Kutub, kelâmî konular dışında diğer İslâmî ilimlere dair görüşlerini beyan ederken de herhangi bir görüşün sınırları içinde kalmamıştır. Tefsirinde genel olarak Kur'an-ı Kerim'in verileri dışına çıkmayan Kutub, konuların izahında hadis rivayetlerine ve sahabe uygulamalarına da yer vermektedir. Kutub'un bu hacimli eserinin de Türkçe tercümeleri bulunmaktadır. Ancak bunlar arasında bu eserin ilk Türkçe tercümesi olan ve M. Emin Saraç, İsmail Hakkı Şengüler ve Bekir Karlığa tarafından çevirisi yapılan tercüme en çok ilgi gören çalışmadır.³⁹

16. *el-İslâm ve müşkilâtü'l-hadâre*: Seyyid Kutub, burada İslâm nizamının geçmişte olduğu gibi şu an ve gelecekte de insanlığın sorunlarına çözüm getirebilecek, insanları sıkıntıdan kurtaracak tek nizam olduğunu ifade etmektedir. Yine bu eserinde sosyal ve ekonomik düzenlerin eleştirisini yapan Kutub, marksizm ve kapitalizm düşünlerini sert

³⁹ Ayrıntılı bilgi için bk. DİA. "Fî Zılâli'l-Kur'an" maddesi.

bir üslupla yermektedir. Bu eser ise *Çağdaş Uygarlığın Sorunları ve İslâm* adıyla Kamil Çetiner tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir.

17. *Hasâ'isü't-tasavvuri'l-İslâmî ve mukavvematüh*: Bu eser, Seyyid Kutub'un İslâm düşüncesine dair fikirlerini ayrıntılı bir şekilde ortaya koyduğu hacimli bir eserdir. Kutub eserinde İslâm düşüncesinin özelliklerini, rabbaniyet, değişmezlik, hareketlilik, kapsamlılık, dengelilik, olumluluk, gerçekçilik ve tevhid yönleriyle ele almaktadır. Bu eserin de *İslâm Düşüncesi 1, İslâm Düşüncesi 2, İslâm Düşüncesi 3* şeklinde H. Fehmi Ulus tarafından yapılan Türkçe çevirisi bulunmaktadır.

18. *Hâze'd-din*: Kutub bu çalışmasında İslâm dininin insanlık için Allah tarafından gelen bir nizam olduğuna vurgu yapmıştır. İnsanlığın günümüzde bulunmuş olduğu cehaletten yine İslâm'ın faziletleri ile kurtulacağını belirtmiştir. Türkçeye *Din Budur* adıyla H. Fehmi Ulus tarafından tercüme edilmiştir.

19. *el-Müstakbel li-hâze'd-din*: Bu eserde İslâm dininin hayatın herhangi bir alanından uzaklaştırılamayacağından bahseden Seyyid Kutub, dinin hayat sahnesinden kaldırılması için gösterilen bütün çabaların başarısız olacağını ifade etmektedir. İslâm'ın diğer dinlerden ve diğer bölgelerdeki dinî anlayışlardan farklı olduğunu söyleyen yazar, geleceğin ilahî bir nizam olan İslâm'ın olacağını düşünmektedir. Bu eser de Türkçeye Ali Arslan tarafından *İslâm'ın Dünya Görüşü* adıyla yayınlanan kitapta, *İstikbal Bu Dinindir* adındaki bölümle tercüme edilmiştir.

20. *Me'âlim fi't-tarîk*: Seyyid Kutub'un *Fî Zılâli'l-Kur'an* adlı tefsirinden sonra en çok bilinen eseridir. Kutub, bu eserinde çokça tartışılan düşüncelerinden biri olan İslâm toplumu ve cahilî toplum hakkında bilgiler vermektedir. Tarihin hemen her döneminde Allah için yapılan bir çağrının olduğunu belirten Kutub, bu çağrının genel amacının İslâm olduğunu belirtmektedir. Ona göre İslâm, insanların her konuda otorite olarak Allah'a teslim olmalarını ve her alanda O'na boyun eğmelerini ifade etmektedir. Dolayısıyla hayatın her alanında İslâm'ın hüküm sahibi olması ve ilahî bir nizam olarak ortaya çıkması gerekmektedir. Böylesi ilahî bir nizamın olmadığı ve hayatın her alanında yüce yaratıcının hükümlerinin uygulanmadığı yerde cahiliye ortaya çıkmaktadır. Cahiliye ise birtakım insanların diğerlerine hükmetmesi anlamına gelmektedir. Ayrıca cahiliye denilen şey soyut teoriden ibaret bir şey olmayıp, toplumda canlı bir mekanizma şeklinde kendini göstermektedir. Bu nedenle cahiliye ile mücadele etmek için teorik çabalar hem

güçsüz hem de geçersiz kalacağından, buna karşı organize olmuş aktif bir öncü grup ortaya çıkmalıdır. Seyyid Kutub'un görüşlerini genel bir şekilde ifade ettiği bu eseri de Türkçeye birden fazla yazar ve yayınevi tarafından *Yoldaki İşaretler* adıyla tercüme edilmiştir.⁴⁰

1.1.4. Kelâm İlmine Yaklaşımı

Çalışmada kelâm ilminin bir konusu olan iman amel ilişkisi ele alındığı için Seyyid Kutub'un kelâm ilmine dair düşünceleri, çalışma açısından önem teşkil etmektedir. Seyyid Kutub, bir kelâmcı olmamakla beraber kelâm ilmine de genel itibariyle olumlu bir yaklaşım içerisinde değildir. Seyyid Kutub, kelâm ilmini inanç konularında izlediği metodu ve muhtevası yönüyle eleştiriye tabi tutmaktadır. Ona göre kelâm ilmi, gerçek İslâmî ve Kur'an metoduna son derece uzaktır. O, bu ilim dalının yöntemini, Aristo mantığının ve felsefî kavramların etkisi altında kaldığını düşünerek eleştirmektedir.⁴¹

Seyyid Kutub'a göre kelâm ilmi, tarihsel bazı sebepler sonucunda ortaya çıkmıştır. Kutub, kelâm ilminin ortaya çıkmasının tarihsel sebepleri arasında İslâm devletinin sınırların genişlemesi sonucunda insanların cihattan geri durmasını ve maddiyata dalmasını zikretmektedir. Bu tarihsel sebepler içerisine siyasî sorunları ve fikrî anlaşmazlıkları da eklemektedir. Ona göre fikrî anlaşmazlıklara sahip olan gruplar, zamanla kendi düşüncelerini temellendirmek için Kur'an ve sünneti te'vil yoluna gitmişlerdir. Siyasî sorunlar neticesinde de Şia ve Hâricî fırkaları meydana gelmiştir. Özellikle Hâriciler kendilerine özgü günah ve tekfir yorumlarıyla aşırı bir grup olarak ortaya çıkmıştır. Seyyid Kutub'a göre bu ilim dalının ortaya çıkışındaki bir diğer tarihsel sebep ise, Abbasiler dönemindeki Yunan felsefesine dair eserlerin tercüme edilmesidir. Ayrıca Kutub için Müslüman âlimlerden bazılarının farklı inançlarla etkileşime geçmeleri sonucunda bu inançlarla tartışmalar ve onlara yapılan açıklama ve reddiyeler, Mürcie, Mu'tezile, Kaderiyye, Cebriyye gibi fırkaların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu tartışmaların temelini ise Allah'ın zat ve sıfatları, kaza ve kader, insanın amelleri, mâsiyet, tövbe gibi konular oluşturmaktadır.⁴²

⁴⁰ Seyyid Kutub'un eserleri hakkında daha geniş bilgi için bk. Sarıms, *Bütün Yönleriyle Seyyid Kutub*, 60-127; Görgün, "Seyyid Kutub", 64-68.

⁴¹ Seyyid Kutub, *İslâm Düşüncesi III*, çev. H. Fehmi Ulus (İstanbul: Beka Yayıncılık, 2018), 118.

⁴² Berekât, *Seyyid Kutub İslâmî Çalışma Metodu*, 168-169.

Seyyid Kutub, bir grup İslâm âliminin İslâm inancını sapık düşüncelere karşı korumak için Allah'ın zatına ve sıfatlarına dair izah yöntemleri geliştirdiklerini, bu yöntemlerinin de akıl yürütme ve cedel olduğunu ifade etmektedir. Bu âlimler, kaza ve kader, mükâfat ve ceza, günah ve tövbe gibi konuların yeniden ele alınmasını ve değerlendirilmesini düşünmüşlerdir. Bu düşüncelerinin sonucunda ise metafizik konularla ilgilenen ve Aristo mantığına dayanan bir ilim dalı meydana gelmiştir. Bu ilim dalına da kelâm adı verilmiştir. Seyyid Kutub, kelâm ilmiyle birlikte İslâm düşüncesinin insanlığın somut ihtiyaçlarını karşılamak yerine zihnî ve mantıkî kurallar içinde sıkıştığını düşünmektedir. O, İslâm düşüncesinin bu durumdan kurtulmasının kelâm ilminin tartıştığı konuların ve fırkalar arasındaki ihtilafların bir kenara bırakılıp Kur'an'a dönülmesiyle mümkün olacağını belirtmektedir.⁴³

Seyyid Kutub, kelâmcıları Kur'an ve sünnette yer almayan konuları tartışmaları sebebiyle de eleştirmektedir. Ona göre kelâmcılar kulun iradesi ve kesbi, kaza ve kader, cebir ve ihtiyar gibi konuları kendi akılları çerçevesinde tartışarak hurafe çıkarmaktadırlar. Bu nedenle o, Kur'an'ın kesin ifadelerinin dışındaki tartışmaları boş ve gereksiz bulmaktadır. Onun için kelâmcılar inanç konularını tartışmaları sebebiyle bu konularda açıkça hüküm veren Kur'an'dan kaçınmaktadırlar.⁴⁴

Seyyid Kutub'un kelâm eleştirisi yukarıda da görüldüğü üzere bu ilim dalının metoduna ve muhtevasına yönelik bir eleştiri olarak ön plana çıkmaktadır. Kutub, kelâmcıların metodunun ikna metodu olmayıp cedel metodu olduğunu söylemiş ve bunun Müslümanlara bir fayda sağlamadığını düşünmüştür. Yine ona göre sahabe nesli yalnızca Kur'an-ı Kerim'den beslenmesi sebebiyle tarihte benzersiz bir nesil olmuştur. Ancak bu nesilden daha sonra gelenler Grek felsefe ve mantığı, Pers mitoloji ve fikirleri, Yahudi el yazmaları, Hristiyan teolojisi ve diğer din ve medeniyet kaynakları gibi farklı birçok kaynak kullanmışlardır. Kutub, bu kaynakların kullanılması sonucu sahabe dönemindeki saflığın bozulduğunu belirtmektedir. Ona göre kelâm ilmine de bu kaynaklar karışmıştır. Dolayısıyla Seyyid Kutub, kelâm ilmine yabancı kaynakların karışmasını, saflığı bozduğu gerekçesiyle eleştirmektedir.⁴⁵

⁴³ Seyyid Kutub, *İslâm Düşüncesi I*, çev. H. Fehmi Ulus (İstanbul: Beka Yayıncılık, 2018), 15-16-17.

⁴⁴ Seyyid Kutub, *Fî Zılâli 'l-Kur'an*, 5/149.

⁴⁵ Kutub, *Yoldaki İşaretler*, 17-18.

Seyyid Kutub’un kelâm ilmine dair bu yaklaşımları, genel itibariyle selef âlimlerinin bu ilim dalına yönelttiği eleştirilerden beslenmektedir.

1.2. Seyyid Kutub’un Din Anlayışı: Hayatın Bütünü Kapsayan Bir Düzen

Seyyid Kutub için din; inancı, ibadeti, amelleri, sözleri dahası bütün düzeni kapsayan bir yapıya sahiptir. Ona göre din, belli başlı hareketlerden oluşan ibadetlerden ibaret değildir. Kutub, dinin bir nizam olduğunu düşünmektedir. Bu nedenle din, insanı her yönüyle kuşatan bir özellikte olup, hayatın her alanına hâkimdir. İnsanın inancı, yalnız başına söylediği sözlerden ve yaptığı ibadetlerden ibaret değildir. Kutub’da din, inançla beraber amelî boyutu olan bir yapıdadır. Bu inanç ve amelin yanında da insanın, hayatın her alanında ve de her zamanında Allah’ı tek otorite kabul etmesi ve O’nun koyduğu kurallara uyması gerekir ki bu, dinin zorunlu kıldığı bir şeydir.

Seyyid Kutub için din kavramı; öncelikle onun dini nasıl tanımladığını ortaya koymak suretiyle izah edilecektir. Daha sonra da Kutub’da dinin düzen vasfı ve hak din anlayışı ile ondaki din algısı ortaya çıkarılacaktır.

1.2.1. Dinin Tanımı

Din kavramı sözlükte “baş eğmek; baş eğdirmek, itaat altına almak” gibi anlamlara gelmektedir. Din en temelde itaat anlamına sahiptir. Allah’ın insanlar için göndermiş olduğu kaide ve kurallara boyun eğip itaat etmek demektir.⁴⁶ Terim olarak din “akıl sahibi varlıkları kendi irade ve tercihleriyle bizzat hayır olan ve peygamber tarafından tebliğ edilen şeylere sevk eden ilahî kanun” anlamına gelmektedir.⁴⁷

Seyyid Kutub düşüncesinde din, oldukça geniş bir anlama sahiptir. Ona göre din, Allah’ın insanın bütün hayatı için vaz ettiği bir düzendir. Din, beşeri hayatı düzenleyen ve şekil veren ilahî bir sistemdir. Yani din, sadece Allah’ın koyduğu hükümleri kapsayan bir nizamdır. Din aynı zamanda Allah’ın koyduğu bu düzene ittibâ etmek ve sadece O’na teslim olmaktır. İnsanlardan meydana gelen topluluk ya da cemiyet, Allah’ın düzenine itaat edip etmemesine göre teslim olmak anlamına gelen Müslüman vasfına sahip olmaktadır. Kutub’a göre Allah’ın emirlerine ittibâ etmeyen ve O’nun koyduğu düzene

⁴⁶ Râgıb el İsfahânî, *Müfredât Elfâzû’l-Kur’an*, thk. Safvân Adnân Dâvûdi (Beyrut: Darü’l-Kalem, 2009), 323.

⁴⁷ Bekir Topaloğlu - İlyas Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2017), “Din”, 72.

iltifat etmeyen bir topluluk için Müslüman denilmemektedir.⁴⁸ Dolayısıyla insanların her türlü hayatî konularını Allah'ın koymuş olduğu hükümler dışında başka düzenlere göre halletmeye kalkışması, dinin varlığının önündeki en büyük engeldir. İslâm, Allah'a teslim olmak anlamına gelmektedir. Bu nedenle insanların yaşantılarındaki her meselede Allah'ın hükümlerine müracaat etmemesi durumunda İslâm'ın varlığından söz edilemez. İslâm'ın hayatın her alanında verdiği hükümlerden birini kabullenmemek aynı zamanda imanın yokluğunu yani küfrü gerektirmektedir.⁴⁹

İslâm dini, sadece kalplerde yer bulan birtakım inançlar yığını da değildir. İslâm, vicdanî bu inançları hayatın gerçeklerinde tatbik eden hükümler manzumesidir. Allah katından gelen diğer dinler de özü itibariyle aynen bu şekildedir. Din, Allah'ın koyduğu hükümleri ihtiva eden bir düzene sahiptir. Yani insanların; ahlâk, amel, itikad gibi yaşantılarındaki her alanda Allah'ın koyduğu hükümlere göre hareket etmeleri sonucunda dinin varlığından bahsedilebilir. Bunun için amelî hayatta kendini göstermeyen, sadece kalplere sıkıştırılmış inançlardan oluşan bir dinin varlığı kesinlikle söz konusu değildir.⁵⁰

Seyyid Kutub, dinin sadece insanların vicdanındaki inançtan oluşan bir yapıya sahip olmadığını ifade etmekte, bununla beraber sadece soyut duygulardan ve ibadetlerden de meydana gelmediğini düşünmektedir. Aynı şekilde din, itikadın dışında sadece dünyevî meseleleri düzene koyan bir yapıda da değildir. Onun için din, bütün bunları ve hayatın tamamını kapsayan bir düzenin adıdır. Bu düzenin içinde yer alan meseleler arasında da son derece uyum söz konusudur. Dolayısıyla Kutub'a göre bu dinin alanına giren konulardan birini kabul etmemek ya da amel etmemek, bu uyumu bozacağından teslimiyetten gerçek anlamda söz edilemez.⁵¹

Din kelimesi hem lügat anlamı hem de hukukî anlamı itibariyle Allah'a iman ve ibadet etmek, O'nun hâkimiyetini kabul etmek anlamına gelmektedir. Yani din, Allah'ın bir tek ilah olduğunu kabul ederek O'na kulluk etmek, O'nun hâkimiyetine boğun eğmek, O'nun koyduğu düzeni ve kanunları kabul etmektir.⁵²

⁴⁸ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 6/544; 3/25.

⁴⁹ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 3/90, 322-323.

⁵⁰ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 3/114-115.

⁵¹ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 3/226-227.

⁵² Seyyid Kutub, *İslâm Düşüncesi II*, çev. H. Fehmi Ulus (İstanbul: Beka Yayıncılık, 2018), 288-290.

Din, sadece dille söylenen sözlerden ibaret de değildir. Anne ve babadan çocuklarına geçen bir sıfat hiç değildir. Din bütünüyle bir hayat nizamıdır. İnsanın vicdanında yer bulan inanç duygusunu ve amelleriyle ortaya koyduğu ibadetlerini içine alan bir düzendir. İnsanın amelleriyle yerine getirdiği ibadet, hayatın bütün prensiplerini bu düzenden alması demektir. Yani kulluk, insan yaşamında Allah'ın koyduğu hükümleri ihtiva eden düzenin esas alınmasıdır.⁵³

Din, pratik yaşantıda da kendini göstermek zorundadır. Dinin geliş sebebi aslında hayatın pratik yönüne hükmetmek içindir. Din, pratik hayatı kendi hükmü altına almaya çalışan bir özelliğe sahiptir. Din hayata hüküm koyarken mevcut hayat sistemini ya devam ettirir ya da düzeltme yapar yahut da kökten değiştirir. Din, birtakım faraziyeler üzerine çaba gösteren nazarî bir şey değildir. Din, doğrudan doğruya pratik yaşantı ile ilgilenen bir düzendir. Dinde düzeni koyan ise Allah'tan başka kimse değildir.⁵⁴ Yani Kutub'a göre din yalnızca nazarî boyutu olmayan, düzenini Allah'ın koyduğu ve hayatın her alanını kapsayan pratik bir yapıya sahiptir.

1.2.2. Din Bir Hayat Nizamıdır

Seyyid Kutub, dinin yalnızca inanç ve ibadetten meydana gelmediğini düşünmektedir. Ona göre din, inanç ve ibadetin ötesinde hayatın bütün alanını kapsayan bir nizamdır. İslâm dini; kalplerde var olan mücerret bir inanç, nazarî ilkelerle amacını tamamlayan soyut bir nizam değildir. İslâm, gerçek ve uygulanabilirliği gerektiren bir düzene sahiptir.⁵⁵ Bunun için İslâm dini bir hayat nizamıdır. Fiilî varlığını ancak toplumda somut olarak gösterir. Dinin inanç şeklindeki varlığı, sadece hükmî bir yapıda olup bu varlık, gerçek ve hareketli şekliyle ortaya çıkmadıkça asıl itibarıyla var olamaz.⁵⁶ Bu durum Allah katından gelen diğer dinler için de geçerlidir: “Allah katından gelen her din, pratik bir hayat nizamı olarak gelmiştir. Beşerî hayatın yönetimi, tanzimi ve korunması için gelmiştir. Sadece kalplerde kuru bir inanç şeklinde kalmak ve ibadete ait alâmetler için gelmemiştir.”⁵⁷

⁵³ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 4/351.

⁵⁴ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 5/19.

⁵⁵ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 7/68; 1/467; a.mlf., “İstikbal Bu Dinindir”, çev. Ali Arslan, *İslâm'ın Dünya Görüşü* (İstanbul: Arslan Yayınları, 1993), 286.

⁵⁶ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 6/423; 7/100; 1/291-292; a.mlf., *Yoldaki İşaretler*, 84.

⁵⁷ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 4/252.

İslâm dini, hayatın bütününi kapsayan bir yoldur. İnsan hayatının bütün yönlerini kuşatan ve bütün sorunlarına cevap veren, varlığın özünü açıklayan ve insanın var oluş gayesini belirleyen bir yoldur. İslâm, inanç ve fikirlerden doğan, bunlara dayanarak ahlâk nizamı, siyaset ve toplum düzeni, iktisat yapısı, devlet düzeni ve felsefesi gibi insan hayatının her alanını kapsayan bir düzene sahiptir.⁵⁸

Din, insan hayatını düzenlemek için hukukî kanunları ortaya koyan bir yapıdadır. Dinin gayesi, sadece ahlâkı iyileştirip güzelleştirmekten, kalplerde şuur meydana getirmekten, ibadetten ve inançtan ibaret değildir. Din yalnız başına bunlar olmayıp, bunlarla beraber Allah'ın insanlar için uygun gördüğü hayat nizamıdır. İnsan hayatını, yaratıcının yoluna bağlayan ve Allah'ın iradesine bağlı oluşan bir yaşam düzenidir. Din, bunların hepsini kapsayan bir bütünlük arz eder ki kişinin kalbinde yer alan iman da bunu gerektirir:

“İmanın; ibadet yolundan, ahlâkî değerlerden ve ilahî kanunlara uygun olan bütün dinlerde toplum düzenini hedef alan kanunlardan ayrılması mümkün değildir. Bu esaslardan herhangi birinin ayrılması, hayat sahasında ve kalplerde görülmesi arzulanan ilahî inancın bütün tesir ve fonksiyonunu tamamen yok eder. Bu durum; Allah'ın murat etmiş olduğu, kendi yolunun özüne, tabiatına, ruhuna ve tasavvuruna tamamen aykırıdır.”⁵⁹

Seyyid Kutub dinin üç temel esasının inanç, ibadet ve hayata hükmeden bir nizam olduğunu belirtmektedir. Hiçbir dinde -Allah tarafından gönderilen- bu üç esasın birbirinden ayrılması söz konusu değildir. İnanca dair bir düşüncenin var olduğu her yerde, bu inançtan, belirli ibadet şekilleri, hayat nizamı ve hâkimiyet anlayışı da zorunlu olarak ortaya çıkmaktadır. Din, bu üç esastan sadece biri olmayıp bunların hepsinin bir araya gelip ortaya koyduğu nizamı ifade etmektedir.⁶⁰ İslâm dini de insanın iç dünyasında yer bulup orada gelişen bir inançtır. İnsanın kalbinde yer alan bu inançtan toplum içinde belirli davranışlar ortaya çıkar. İnançtan doğan bu davranışların bütünü üzerine de mükemmel bir nizam kurulur. Bu nizamda insanın aile, toplum ve devlet hayatını ilgilendiren bütün meseleler yer alır. Yani bu nizam, insanın bu alanlardaki ilişkilerinin

⁵⁸ Kutub, “İstikbal Bu Dinindir”, 277.

⁵⁹ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 2/290.

⁶⁰ Kutub, *İslâm Düşüncesi II*, 252.

her birine hükmedip, bu ilişkilerini düzenleyen hukukî ölçüler koymaktadır. Böylelikle İslâm dini, insan hayatının bütününe düzene koyan bir etkiye de sahiptir.⁶¹

Seyyid Kutub, iman edenlerin aynı zamanda dini bir hayat nizamı olarak kabul ettiklerini belirtmektedir. Yani iman sahibi insanlar, dinî itibariyle Allah'ın kendileri için uygun gördüğünü hoş görenler; daha genel anlamıyla, dini bütün olarak, yaşantılarının her alanında ve alanında bir nizam olarak benimseyenlerdir.⁶² Bununla beraber İslâm inancı pratik bir düzene sahiptir. Bu inancın koyduğu hükümler, doğrudan doğruya hayatın içinde yer alan gerçekleri dikkate alır. Ayrıca İslâm'ın koyduğu hükümler, Allah'ın kanunlarını vaz ettiği esaslardan amelî bir şekilde türetilir. Dolayısıyla İslâm, hayatın bütün problemlerini en ince noktasına kadar mükemmel bir şekilde değerlendirip çözüm bulan bir nizamdır.⁶³ Seyyid Kutub, dinin hayatın her alanını kapsadığını bu sebeple de hayata yön ve şekil verdiğini ifade etmektedir. Yani akıl, bilim, sanat, iktisat, siyaset, namaz, dua vb. hayata dair her şey dinin kapsadığı alanın içerisinde yer almaktadır.⁶⁴

Seyyid Kutub, İslâm'ın bir nizam olarak kabul edilmesini de inanan insanlara zorunluluk olarak görmektedir. Kutub, İslâm nizamına gönülden inanmayan ve yaşantılarında bu nizamı uygulamayan kişilerin Müslüman olamayacağını ifade etmektedir. Ona göre İslâm inancını bir düzen olarak hayatlarında tatbik edenlerden başkasının “Müslümanım” demeye hakkı kesinlikle yoktur. Bununla beraber sadece Müslüman ismini taşımak, herhangi bir öneme sahip değildir. Aynı şekilde yalnızca dil ile Müslüman olduğunu söylemenin o insana bir faydası bulunmamaktadır.⁶⁵

İnsanın, “Rabbim Allah'tır” demesi sadece sözlerden ibaret bir şey değildir. Aynı şekilde bu ifade, kalplerde yer edinen soyut bir inanç da değildir. Bu söz, mükemmel bir hayat nizamının ifadesidir. Seyyid Kutub, “Lâilâhe İllallah” kelime-i tevhid sözünün sadece söylenip geçilmekle yerine geleceğini kesin bir şekilde reddeder. Ona göre bu, sözden ziyade bir düzenin anlatımıdır. Bu ifade şayet sadece söylenen bir söz yapısında kullanılırsa, bu takdirde İslâm'ın şartı kabul edilen esaslardan biri olma özelliğini kaybeder. Yani İslâm'ın şartlarından olan şahadet sadece dille söylenen bir söz olmayıp

⁶¹ Kutub, *İslâmî Etüdler*, 77.

⁶² Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 4/136.

⁶³ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 5/465; 4/467; 3/295-296; a.mlf., “İstikbal Bu Dinindir”, 344.

⁶⁴ Kutub, *Çağdaş Uygarlığın Sorunları ve İslâm*, 191.

⁶⁵ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 2/575; 3/76, 266-267-268; 8/575.

Allah'ın koyduğu düzene bağlılığın ifadesidir.⁶⁶ Ayrıca Seyyid Kutub, insanın şehadetinin önemini ve neticesini şu şekilde ifade etmektedir:

“Allah’tan başka ilah yoktur, iman ifadesinin ilk kısmıdır ve Allah’tan başka ibadet edilmeye layık kimse olmadığı anlamına gelir. Muhammed Allah’ın elçisidir, ikinci kısmıdır ve ibadetin Peygamberimizin öğretilerine göre yapılacağı anlamına gelmektedir. İmanlı bir Müslüman bu ifadeyi kalbine tamamen kazıyandır, çünkü İslâm’ın diğer esasları ve iman ilkeleri bundan türemektedir. Dolayısıyla, meleklerle, Allah’ın kitaplarına, Allah’ın peygamberlerine ve kadere, namaza, oruca, zekâta ve hacca, Allah tarafından helal ve haram olarak belirlenen sınırlara, medeni ilişkilere, kanunlara, İslâmî ve ahlâkî öğretilere iman, Allah’a ibadet temeli üzerine kurulmuştur. Tüm bu öğretilerin kaynağı, Allah’ın aracılığıyla bize ulaştığı Peygamberimizin şahsıdır. Müslüman bir toplum, bu iman bildirisinin ve tüm özelliklerinin pratik bir yorumudur ve bu imanı ve karakteristiklerini uygulamaya koymayan bir toplum, Müslüman bir toplum değildir.”⁶⁷

Dolayısıyla Seyyid Kutub, iman temeli olan şehadeti, kalpte yer eden bir şuur ve hayatın her alanında hâkim olan bir düzen olarak görmektedir. Ayrıca bir insana ve o insanlardan oluşan topluma Müslüman denilmesini ancak onların iman gerekliliklerini uygulamasına bağlamaktadır.

Seyyid Kutub, şehadetin aynı zamanda Allah’ın hayatın her alanında söz sahibi olduğunu kabul etmenin bir ifadesi olduğunu belirtmektedir. Ona göre insanın her konuda Allah’ın hâkimiyetine inanması zorunlu olup, aksi küfrü gerektirmektedir. Kutub böylesi insanların kâfir olduğunu şu şekilde ifade etmektedir:

“Allah’ın, hayatın her alanında hüküm sahibi olduğunu reddedip bu fikirde olanlar, Allah’ın varlığını, birliğini, kâinatın düzenini ve ahiret hayatını kontrol ettiğini kabul etseler de yine kâfirdirler. Zira Allah’tan başka ilah bulunmadığına şehadet etmek, O’nun hem göklerde hem de yerde ilah olduğunu kabul etmeyi gerektirir. İlah ise, rububiyette, hâkimiyet ve yönlendirmede, kâinat nizamında ve ahiret yurdunda ortaksız olduğu gibi, yeryüzü düzeninde ve beşer hayatı üzerinde de ortaksız olan varlık anlamına gelir.”⁶⁸

⁶⁶ Kutub, *Yoldaki İşaretler*, 34-35; a.mlf., *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 13/314-315-316; a.mlf., *Çağdaş Uygarlığın Sorunları ve İslâm*, 32.

⁶⁷ Kutub, *Yoldaki İşaretler*, 85.

⁶⁸ Kutub, *İslâm Düşüncesi II*, 257-258.

Allah’a iman aynı zamanda son derece mükemmel bir hayat nizamını da beraberinde getirir. Sadece kalplerde yer alan bir inanç veya vicdanları süsleyen bir akideyi değil yaşamın bizzat içinde yer alan bir düzeni zorunlu kılar. Yalnızca Allah’a kulluğu ve sadece Allah’ın dinine bağlanmak esasına dayanan bir hayat nizamını gerektirir. İnsanların ilahlaştırılmasının ve kula kulluğun asla mümkün olmadığı bir düzeni şart koşar.⁶⁹

Seyyid Kutub, dinin nizam olduğunu düşünürken dinin bir bütün olduğunu da belirtmektedir. Ona göre İslâm dini, birbirinden ayrı bölük bir yapıya sahip değildir. Bu dine inanan insan, bu dinin bazı hükümlerini yerine getirip bazılarını da yapmadan vazifesini yerine getirmiş olmaz. Bu mükemmel bir hayat nizamıdır. İbadet ve sorumluluklar birbirini tamamlar mahiyettedir. Bireysel ve toplumsal emirler birbirini desteklemektedir. Bunların hepsi de insanı yüce bir gayeye yönlendirmektedir. Kalpleri arıtıp hayatı düzelterek ıslah ve gelişme hususunda birbirilerini tamamlamaktadırlar.⁷⁰ İslâm dininde ortaya konulan her bir hüküm birbiriyle tam anlamıyla uyum içerisindedir. Bu nedenle de dinin hükümlerinden birini diğerinden ayırmak mümkün değildir. Dinin bir kısmı ile amel edip diğer kısmını terk etmek kişinin Müslüman vasfını kazanmasının önünde engeldir.⁷¹ Dolayısıyla İslâm dini; ibadet ile muamelat, inanç ile amel, maneviyat ile maddiyat, iktisadî değerler ile manevî değerler, dünya ile ahiret arasında ve bunların bütününde birlik dinidir.⁷²

Seyyid Kutub’un yukarıda geçen düşüncelerinden de anlaşılacağı üzere ona göre din, bir hayat nizamıdır. Dine inanan insan yani iman sahibi olan kişi, dinin bütününe inanmak zorundadır. İnsanın sadece diliyle söylediği şahadet, o insanın Müslüman olması için yeterli değildir. Dine inanan insanın inandığı dini, bir düzen olarak kabul etmesi gerekmektedir. Kutub’un iman anlayışı da bu minvaldedir. Ona göre İslâm dinini bir nizam olarak kabul etmeyen kişi, her ne kadar Allah’a ve ahirete iman ettiğini söylese de bu imanı geçerli değildir.

⁶⁹ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 9/25.

⁷⁰ Kutub, *İslâmî Etüdler*, 93; a.mlf., *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 16/390; a.mlf., *Tarihte Düşünce ve Metod*, çev. Hasan Fehmi Ulus (İstanbul: Beka Yayıncılık, 2014), 21.

⁷¹ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 3/227.

⁷² Seyyid Kutub, *İslâm'da Sosyal Adalet*, çev. Yaşar Tunagür - M. Adnan Mansur (İstanbul: Çağaloğlu Yayınevi, 1968), 40.

1.2.3. Hak Din: İslâm

Seyyid Kutub, İslâm dini dışında hak din olmadığını söylemekte ve bu dine mensup olanların özelliğini de şu şekilde ifade etmektedir: “Gerçek din, sadece İslâm dinidir. İnsanlar arasından çıkarılmış en hayırlı ümmet ise İslâm ümmetidir. Çünkü onlar; sağlam bir akideye inanmışlar, onun ilahî şeklini bozmamışlar ve hükmünce amel etmekte kusur etmemişlerdir.”⁷³

İslâm dininin en belirgin özelliği, onun mükemmel ve yapıcı bir inanç olmasıdır. Bu inanç ise insanın nefsindeki ve hayatındaki boşlukları dolduran bir özelliğe sahiptir. İnsanın vicdanına, hareketlerine, şuuruna ve amellerine hitap eder. İnsan aynı zamanda bu inanç ile sıkıntıya, ümitsizliğe ve hayrete düşmekten kendini muhafaza eder. Bu inancın en belirgin özelliği ise hemen her konuda amelî gerçeğe dayanan bir yapıya sahip olmasıdır.⁷⁴

Seyyid Kutub için inanç, düşünceden ve hareketten ayrı bir şey değildir. Çünkü hareket veya eylem inançtan ortaya çıkan ve onun üzerine kaim olan bir yapıya sahiptir. İbadetler ve ameller, inancın göstergesi ve ifadesidir. Önemli olan nokta ise hayatın bütününün bu inancın rengini alması ve buna göre hareketlenmesidir.⁷⁵ İnanç, genellikle insanın iç dünyasında hayat bulup, hareket kazanan ve hayatın içerisine atılan bir düşüncedir. Bunun yanında inanç, insanın tüm varlıklarla ve de bu varlıkların yaratıcısı ile kurmuş olduğu irtibatı ifade etmektedir.⁷⁶

Kutub’a göre İslâm, yalnız başına inançtan ibaret olan bir şey de değildir. Allah’ın çizmiş olduğu hayat düzenine riayet etmek ve O’nun peygamberine uymaktır.⁷⁷ İslâm inancı, dille söylenen ve kalp ile tasdik edilen, amelî hayatta da varlığını gösteren bir yapıdadır. İslâm, Allah’ın koymuş olduğu düzene teslimiyettir. Bu düzenin ise pratik yaşantıda mutlaka gerçekleşmesi gerekir. Yani sadece Allah’ın varlığına, kıyamete ve gayba, meleklerle ve kitaplara iman edip kalp ile tasdik etmek, ancak bu tasdikin amelî numunesini göstermemek, pratik hayatta da ortaya koymamak Müslümanlığın önünde bir engeldir.⁷⁸ Ayrıca İslâm inancı, akademik tartışmalardan çok daha geniş bir hareket

⁷³ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 4/28.

⁷⁴ Kutub, *İslâm'da Sosyal Adalet*, 283; a.mlf., *Tarihte Düşünce ve Metod*, 17.

⁷⁵ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 10/234.

⁷⁶ Kutub, *İslâm Düşüncesi I*, 73.

⁷⁷ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 2/294.

⁷⁸ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 2/344-345.

yapısına sahiptir. Bu sebeple sadece akıllara hitap etmez. İslâm inancı, kalplere ve akıllara hitap etmenin yanı sıra hayatın uygulama sahasında yer alan bütün ahlâkî anlayışları da kapsamaktadır.⁷⁹ Seyyid Kutub, İslâm inancının etkisini şu şekilde ifade etmektedir:

“İslâm inancı, insan ruhunu ele alıp, bedenini ve aklını ihmal etmez veya insana sadece ibadetler ile ayinler telkin edip, hayat ile ilgili meselelerin çözümünü insana bırakmaz. İnsanın kalbine hükmedip, onun fiilî hayatına bigâne kalmaz. Bireyi ele alıp, toplumu ele almamazlık etmez. Kişisel hayatı disiplin altına alıp, toplum yasalarını, devletlerarası hukuku kendi hallerine bırakmaz. İslâm inancı, insan hayatına tıpkı damarların vücuda yayıldığı gibi yayılmış, insan hayatının her zerresini kaplamıştır.”⁸⁰



⁷⁹ Kutub, *Yoldaki İşaretler*, 42. Seyyid Kutub, “Cihan Sulhu ve İslâm”, çev Ali Arslan, *İslâm’ın Dünya Görüşü* (İstanbul: Arslan Yayınları, 1993), 74.

⁸⁰ Seyyid Kutub, “Cihan Sulhu ve İslâm”, çev Ali Arslan, *İslâm’ın Dünya Görüşü* (İstanbul: Arslan Yayınları, 1993), 74.

BÖLÜM 2: SEYYİD KUTUB’UN İMAN VE AMEL ANLAYIŞI

2.1. İmanın Tanımı

İman kavramı, sözlük anlamı itibariyle “güven içinde bulunmak” anlamına gelen **إِمان**: “emn” kökünden türemiştir. Emn kelimesinin aslı, nefsin mutmain olması ve korkunun ortadan kalkmasıdır. Bu bağlamda iman, güven içinde inanmak, tasdik etmek anlamına gelmektedir. İslâmî bir terim olarak iman, Yüce Allah’tan aldığı vahiy ve vahyin esasları hususunda peygamberleri gönülden tasdik edip inanmaktır. Bu imana sahip olanlara da mümin adı verilir.⁸¹ İmanın tanımlamasına dair İslâm âlimlerinin genel görüşü bu şekilde olmakla beraber bu konuda kesin bir ittifaktan da bahsedilemez. Bu bölümde öncelikle imanın tanımına dair İslâm âlimlerinin görüşlerine yer verilecektir.

2.1.1. İmanın Tanımına Dair Görüşler

İmanın mahiyeti hakkında İslâm âlimleri ittifak içerisinde olmayıp kendi aralarında görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Bu sebeple kelâm ilminde bu konu imanın mahiyeti, imanın ölçüleri, imanın esasları, imanın amel ile münasebeti vb. başlıklar altında tartışılma gelmiştir. Özellikle imanın hakikati konusunda İslâm tarihinde yer alan ilk tartışmalar Hâricîler’in ortaya çıkışına⁸² kadar uzamaktadır. Bununla beraber Hâricîler’e karşı bir tepki olarak düşüncelerini izah eden Mürcie, bu düşüncelerini büyük oranda teolojik zeminde açıklamıştır. Hâricîler ise düşüncelerini genel olarak siyasî sebepler neticesinde ortaya koymuştur. Daha açık bir ifadeyle Hâricîler, imanın mahiyetinin tartışılmasında kurucu etkiye sahip olmuş, imanın ana yapısını sistematik bir şekilde ilk defa inceleyen ise Mürcie fırkası olmuştur.⁸³

2.1.1.1. Kalbin Tasdiki, Dilin İkrarı ve Organlarla Amel

Hâricîler, iman konusunu teorik bir mesele olarak ele almayan daha ziyade dönemin siyasî olaylarından etkilenerek bu konuda tersten bir soru ile iman konusunu gündeme getirmişlerdir. Onlar “Kâfir kimdir?” sorusu üzerinden büyük günah işleyenleri tekfir ederek imanın mahiyetine dair düşüncelerini ortaya koymuşlardır. Hâricîler’e göre iman, Allah’ın ve resulünün emirlerinin her birini kapsamaktadır. Onlar için bunların terki

⁸¹ İsfahânî, *Müfredât*, 90-91; Mustafa Sinanoğlu, “İman”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2000), 22/212-214.

⁸² Ahmed b. Halîm İbn Teymiyye, *Mecmû’-l-Fetâvâ* (Medine: Suûdî Arabistan İslâmî İşler Bakanlığı Yayınları, 2004), 7/5, 481-482.

⁸³ Murat Sülün, *Kur’an-ı Kerim Açısından İman-Amel İlişkisi* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015), 162.

durumunda ise günahkârların tekfir edilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla onlara göre mürtekb-i kebîre küfre girmiştir ve bunlara uygulanan ahkâm kâfirlere uygulanan ahkâm gibidir. Ahirette de kâfirler gibi azap göreceklerdir.⁸⁴

Mu‘tezile, Hâricîler’in iman hakkındaki görüşlerini teorik olarak daha kabul edilebilir bir halde ortaya koymuştur. Mu‘tezile, imanın tanımı konusunda kendi içinde farklı görüşleri barındırmakla beraber genel olarak imanı, taatlerin bütünü, Allah’ın emirlerinin tamamı, büyük günahlardan kaçınma şeklinde tanımlamaktadır. Ebü'l-Hüzeyl el-Allâf’tan (ö. 235/849-50 [?]) aktarıldığına göre iman zorunlu olan taatlerin ve nafilelerin eda edilmesi, kötü ve pis olan şeylerden uzak durulmasıdır.⁸⁵ Bununla beraber Mu‘tezile’nin kurucusu kabul edilen Vâsıl b. Atâ’nın (ö. 131/748) büyük günah işlemiş birisini kayıtsız şartsız bir mümin ve aynı şekilde doğrudan kâfir saymadığı aktarılmaktadır. Onun için mürtekb-i kebire bu ikisi arasında bir yerde, yani *el-menzile beyne’l-menzileteyn* olup ne mümin ne de kâfirdir. Bu kavram büyük günah sahibi kişinin iki isim arasında (kâfir ve mümin) bir ismi ve iki hüküm arasında bir hükmü ifade etmektedir.⁸⁶ Büyük günah sahibi, mümin ve kâfir olarak vasıflandırılmayıp fâsık olarak isimlendirilir. Hâricîler’in söylediği gibi kâfir olmayıp, Mürcie’nin söylediği gibi mümin de değildir.⁸⁷ Bu kişi işlediği büyük günahından ölmeden önce tövbe eder ve taat üzerine ölürse mümin, tövbe etmeden ölürse kâfir olmuştur. Dünyadan taatli ve tövbeli bir şekilde ayrılan mümin sevap almayı hak ederken, büyük günahından tövbe etmeden ayrılan ise ateşte ebedi kalmayı hak etmiştir.⁸⁸

İmanın kalbin tasdiki, dilin ikrarı ve İslâm dininin rükünlerini işlemek olduğuna dair görüşte Hâricîyye ve Mu‘tezile gibi mezheplerin yanı sıra selef âlimleri de yer almaktadır. Selef, imanı tasdik, ikrar ve amel olmak üzere üç temel unsur üzere tanımlamaktadır. Selefe göre imanın asli mekânı kalp olmakla beraber⁸⁹ iman amellerle de tasdik

⁸⁴ Ebü'l-Hasan Eş‘arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyin ve ihtilâfü'l-musallîn*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid (Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1990), 1/203; Abdullah b. Ahmed el-Mu‘tezilî Kādî Abdülcebbâr, *Şerhu’ul-Usûli’l-Hamse*, thk. Abdülkerim Osman (Kahire: Mektebetü'l-Vehbe, 1996), 713; Nüreddin es-Sâbûnî, *Mâtürîdiyye Akaidi*, çev. Bekir Topaloğlu (İstanbul: İFAV Yayınları, 2015), 159; İbn Teymiyye, *Mecmûu’l-Fetâvâ*, 7/222, 482; Toshihiko Izutsu, *İslâm Düşüncesinde İman Kavramı*, çev. Selahattin Ayaz (İstanbul: Pınar Yayınları, 2017), 35.

⁸⁵ Kādî Abdülcebbâr, *Şerhu’l-Usûli’l-Hamse*, 707; İbn Teymiyye, *Mecmûu’l-Fetâvâ*, 7/331, 510.

⁸⁶ Ebü'l-Hasan Eş‘arî, *el-Lüma’ fi’r-red ‘alâ ehli’z-zeyğ ve’l-bida’*, nşr. Hamude Ğarabe (Kahire: y.y. 1955), 124; Kādî Abdülcebbâr, *Şerhu’l-Usûli’l-Hamse*, 137; İbn Teymiyye, *Mecmûu’l-Fetâvâ*, 7/484.

⁸⁷ Kādî Abdülcebbâr, *Şerhu’l-Usûli’l-Hamse*, 140, 697, 701.

⁸⁸ Eş‘arî, *Makâlât*, 1/329-330-331; Sâbûnî, *Mâtürîdiyye Akaidi*, 159; Sülün, *Kur’an-ı Kerim Açısından İman-Amel İlişkisi*, 165-166.

⁸⁹ İbn Teymiyye, *Mecmûu’l-Fetâvâ*, 7/186-187.

edilmelidir. Yani onlara göre iman, kalp ile tasdik, dil ile ikrar ve erkân ile ameldir.⁹⁰ Selef âlimleri imanın açıklaması hakkında bazen imanın söz ve amel olduğunu ifade etmiş, kimi zaman da bu ikisine sünnete tabi olmayı ve niyeti eklemişlerdir. Bazen de imanın lisan ile söz, kalp ile itikad ve organlar ile amel olduğunu söylemişlerdir.⁹¹ Selef âlimleri, imanın tanımına ameli dâhil etmekle beraber büyük günah işleyenleri tekfir eden fırkalardan da farklı bir görüşe sahiptir. Çünkü selef ulemâsı büyük günah işleyenleri tekfir etmeyip onları ebedi cehennemlik olarak da görmemektedir.⁹²

Seyyid Kutub, imanın tanımlaması konusunda büyük oranda selef âlimlerinin görüşlerine sahiptir. Kutub'un övgüyle bahsettiği ve selef âlimlerinin düşüncelerinin sistematik hale gelmesinde büyük etkiye sahip olan İbn Teymiyye'nin iman tanımlaması ise kalbin tasdik etmesi, dilin ikrarı ve organların ameli şeklinde ön plana çıkmaktadır. İbn Teymiyye de selef âlimlerinin anlayışında olduğu gibi büyük günah işleyenleri tekfir etmemiştir. İbn Teymiyye, iman ve İslâm'ın birbirine denk olmadığını düşünerek İslâm'ın genel, iman ise özel olduğu görüşündedir. Ona göre iman sahibi her mümin aynı zamanda Müslüman sayılırken, her Müslüman mümin sayılmayabilir. İman ettiğini dili ile söylediği halde bunu amelleriyle ortaya koymayan kişi mümin olmayıp sadece Müslümandır. Kişinin ikrarındaki samimiyet ancak ameli gerçekleştirmesiyle ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla iman, tasdik ve ikrar edilen şeylerin amelî olarak uygulanması ve kalbin bu şeylere rıza göstermesidir. Büyük günah işleyen birisi ise gerçek manada iman dairesinden çıkmaz. Çünkü büyük günah işleyen kişi imanın aslını kendinde bulundururken imanın parçası ondan uzaklaşmıştır. Bu bağlamda amel etmeyip, iman ettiğini ikrar eden kişi Müslüman olup gerçek manada mümin değildir.⁹³ İbn Teymiyye, imanın yalnız başına tasdik olmayıp ikrar olduğunu da belirtmektedir. Ona göre ikrar kendi içinde kalbî bir sözdür ki bu da tasdiktir. Bununla beraber ikrar kendi içinde kalbî amelleri de barındırmakta, bu ise Hz. Peygamber'in haber verdiklerini tasdik etmek ve emirlerine boyun eğmektir. Küfür ise imanın yokluğudur. Bu durum da ancak Allah'tan geleni yalanlama, reddetme ve bunlardan yüz çevirme ile olmaktadır. Dolayısıyla her kimin kalbinde tasdik ve boğun

⁹⁰ İbn Teymiyye, *Mecmûu'l-Fetâvâ*, 7/144, 505; Mahmud, *Mevkıfû İbn Teymiyye mine'l-Eş'arî*, 3/1349.

⁹¹ İbn Teymiyye, *Mecmûu'l-Fetâvâ*, 7/170-171, 308, 330, 505-506.

⁹² İbn Teymiyye, *Mecmûu'l-Fetâvâ*, 7/145, 240.

⁹³ İbn Teymiyye, *Mecmûu'l-Fetâvâ*, 7/318-320, 424-427, 476, 635-636; Fikri Göncü, *İbn Teymiyye'de İman Amel İlişkisi* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 58.

eğmeye dair bir şey kalmazsa o kâfirdir.⁹⁴ İbn Teymiyye, zâhirî amellerin ise imanın aslından olmayıp, iman gerekliliğinden olduğunu ifade etmektedir.⁹⁵ Ayrıca iman Kur'an-ı Kerim ve hadislerde ilim ile bir arada zikredildiğini belirtmiştir. Ona göre Allah'ın emir ve yasaklarına uymamanın bir yönden geçici olanı kalıcı olana, azı çoğa tercih etme cehaleti olacağından iman ilimle ne türden bir alakası olduğu ortaya çıkmaktadır. Yine Kur'an-ı Kerim'de kötü davranışlar sergilemekle cehalet arasında ilişki açıkça ortaya konulmuştur. İmansızlığın sebep olduğu kötü akıbetin, Kur'an-ı Kerim'de akletmemenin sonucunda oluştuğunun vurgulanması da iman ilimle ilişkili olduğunu göstermektedir. İman ilimle irtibatlıdır, ancak iman özünü kalbin tasdiki olup bununla beraber dilin ikrarı ve salih amellerdir. Bu bağlamda mürtekeb-i kebire, büyük günah işlediğinde kalbinde tasdik ortadan kalkmamaktadır. Ancak işlediği günah o kişinin huşusunun kaybolmasına da sebep olmaktadır.⁹⁶

2.1.1.2. Kalbin Tasdiki ve Dilin İkrarı

Teftâzânî (ö. 792/1390) *Makâsıd* adlı eserinde muhakkiklerin genelinin imanı kalbin ve dilin fiili olarak gördüklerini aktarmaktadır. Yani Teftâzânî'ye göre muhakkiklerin çoğunluğu imanı kalbin tasdikinin ve dilin ikrarının bütünü olarak görmektedirler.⁹⁷ Ebû Hanîfe'den aktarıldığına göre de iman tasdikle beraber dilin ikrarı olan kelime-i şهادettir.⁹⁸ Ebû Yusuf, konuyla alakalı Ebû Hanîfe'nin bir kimsenin Allah'ı tanımasına ve O'nu tasdik etmesine rağmen imkânı olmasıyla beraber diliyle ikrar etmeden ölmesini küfür olarak gördüğünü aktarmaktadır.⁹⁹ Yani Ebû Hanîfe'den aktarıldığına göre bir kişi, Allah'ı kalbiyle tasdik ettiği halde ömründe imkânı olmasına rağmen diliyle ikrar etmezse bu kişi Allah katında mümin olmayıp, cennete girmeyi hak etmemiş ve ebedi cehennem ateşinden kurtulamamıştır.¹⁰⁰

⁹⁴ İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-Fetâvâ*, 7/638-639.

⁹⁵ İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-Fetâvâ*, 7/644.

⁹⁶ M. Sait Özervarlı, "İbn Teymiyye'nin İtikadî Görüşleri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1999), 20/407.

⁹⁷ Sa'düddîn Mes'ûd b. Ömer et-Teftâzânî, *Makâşıdu'l-keîlâmi fî 'Akâidi'l-İslâm*, çev. İrfan Eyibil (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019), 708.

⁹⁸ Seyyid Şerîf el-Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, çev. Ömer Türker (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2015), 3/614.

⁹⁹ Beyazîzade Ahmed Efendi, *İmam-ı Azam Ebû Hanîfe'nin İtikadî Görüşleri*, çev. İlyas Çelebi (İstanbul: İFAV Yayınları, 2017), 120.

¹⁰⁰ Sa'düddîn Mes'ûd b. Ömer et-Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâsıd*, thk. Abdurrahman Umeyre (Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, 1998), 5/178.

2.1.1.3. Kalbin Tasdiki

Tarihte Hâricîler'in düşüncelerine tepki olarak ortaya çıkan fırka Mürcie olmuştur. Mürcie, Hâricîler'in iman anlayışını reddederek kendine özgü bir yaklaşım sergileyip, fikirler beyan etmiştir. Bununla beraber Mürcie fırkası iman konusunda kendi içinde farklı tanımlamalar yapmaktadır. Mürcie mezhebinin geneline göre iman sadece kalpte olan bir şeydir. Onlara göre iman ancak küfür ile ortadan kalkabilir. Küfür halinde işlenen sevabın herhangi bir faydası olmadığı gibi imanın varlığı durumunda da günahın imana bir etkisi bulunmamaktadır. Ayrıca büyük günah işleyenlerin durumunu da Allah'a havale etmektedirler. Onlara göre kebire sahibi mümindir.¹⁰¹ Netice itibariyle Mürcie imanı günahlarla ilişkilendirmeyip daha ziyade zihnî ve kalbî bir durum olarak görmektedir.

Eş'ariyye'nin iman konusundaki düşünceleri kalbin tasdikinin merkeze alınması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu mezhebe göre iman, kalbin onaylaması olan tasdikten ibarettir.¹⁰² Dil ile ifade etme anlamına gelen ikrar ve uygulamalar imanın aslı olmayıp fûrûundandır. Allah'ın birliğini kalp ile tasdik edip benimseyen, peygamberleri ve onların Allah tarafından gönderdiklerini kalbiyle onaylayan yani tasdik eden kişinin imanı geçerli bir imandır. Bunlardan herhangi birini inkâr etmeden bu hal üzere ölürse mümin olarak ölmüş ve kurtuluşa ermiş olur. Ehl-i kiblede bir kimse büyük günah işlemesinden ötürü -işlediği günahın helal olduğuna inanmadıkça- tekfir edilemez.¹⁰³ Büyük günah işleyen kişi, tövbe etmeden bu dünyadan ayrılırsa o kişinin hükmü Allah'a kalmıştır. Allah onu ya rahmetiyle bağışlar ya da bu kişi işlediği suç miktarınca azap görür. Ancak imanlı olarak ölen kişi en sonunda Allah'ın rahmetiyle cehennem azabından kurtulup cennete girer. Büyük günah işleyip tövbe ederek ayrılan bir kişinin durumu ise yine tövbesinin kabul edilip edilmeyeceği yönüyle Allah'a kalmıştır. Bununla beraber Allah'ın çok bağışlayıcı olduğu ve tövbeleri kabul edeceği de naklî delillerde belirtilmiştir. Ancak bütün meselelerde olduğu gibi bu konuda da Allah'a herhangi bir gereklilik söz konusu değildir.¹⁰⁴ Mâtürîdiyye mezhebi ise iman konusunda, imanın kalbin tasdiki olduğunu

¹⁰¹ Kādî Abdülcebbar, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, 137; Sâbûnî, *Mâtürîdiyye Akaidi*, 159; İbn Teymiyye, *Mecmûu'l-Fetâvâ*, 7/181; İ. Halil Bulut, *İslâm Mezhepleri Tarihi* (Ankara: DİB Yayınları, 2016), 189.

¹⁰² Kādî Abdülcebbar, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, 709; Mahmud, *Mevkîfü İbn Teymiyye mine'l-Eş'arî*, 3/1351.

¹⁰³ Ebü'l-Hasan Eş'arî, *el-İbâne an usûli'd-diyâne*, thk. Beşir Muhammed Uyûn (Dımaşk: Mektebü'tü Dari'l-Beyan, 1990), 48.

¹⁰⁴ Muhammed eş-Şehristânî, *Milel ve Nihal*, çev. Mustafa Öz (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2017), 101.

kabul edip, dilin ikrarını ise dünyevî hükümlerin uygulanması açısından şart olarak görmektedir.¹⁰⁵ Bu konuda İmam Mâtürîdî (ö. 333/944), imanı farklı açıdan tanımlayan fırkalara karşı deliller sunarak kendi görüşünü beyan etmiştir. Ona göre öncelikle imanın oluşması hem nakil hem de akıl üzere ortaya konulduğunda kalbin tasdiki olduğu görülecektir. İman dil ile ikrardan ibaret olamaz. Kuran-ı Kerim’de “inandık” diyen bir grubun kalpleriyle iman etmedikleri ve münafık oldukları açıkça zikredilmiştir. Yine bedevilerden kalplerine iman yerleşmediği halde “inandık” diyenlere onların ancak “boğun eğdikleri” vurgulanmış, söyledikleri sözlerin iman olamayacağı beyan edilmiştir. Akli delil olarak ise iman öncelikle kök mana açısından tasdik anlamına gelmektedir. Tasdikin baskı ve zorlama altında tutulamadığı alan ise kalpte bulunan tarafıdır ki imanın bu noktasına herhangi bir mahlûkatın müdahalesi söz konusu olamaz. Ayrıca bir kişinin dilsiz olması imkân dâhilinde olan bir durumdur ve bütün dilsizlerin Allah’ı ve peygamberini inkâr ettiği de iddia edilemez. Dolayısıyla imanın gerçekleştiği yerin kalp olduğu da böylelikle ortaya konulmuş olmaktadır. Yine iman yalnız başına marifetten ibaret de değildir. Marifetin zıddı tanımamak ve bilmemek olup cehalettir. Bir şeyi bilmeyen, tanımayan ve seçemeyip yadırgayan kişi o şeyi inkâr edip yalanlamış anlamına gelmemektedir. Yani bir gerçeği bilmeyen kişi onu yalanlamakla nitelendirilemez. Dolayısıyla iman için marifetten öte tasdik olgusu ön plana çıkmaktadır. Ancak şu da bir gerçektir ki marifet imana yönlendiren bir sebep olup, çoğu zaman bilgisizlik de tekzibe sevk eden bir neden olarak ortaya çıkmaktadır. Netice itibarıyla iman, tasdik ile ortaya çıkan kalbin bir fonksiyonudur.¹⁰⁶ Ortaya çıkan bu iman, ancak kalpte yer alan tasdikin tekzip ile imanın kişide bulunmasının alameti olan ikrarın da inkâr ile yer değiştirmesi sonucu ortadan kalkmaktadır.¹⁰⁷

Ehl-i sünnet mezheplerinin imanın tanımına dair görüşlerinde özü itibarıyla bir farklılık bulunmamaktadır. Nitekim Eş‘ariyye ve Mâtürîdiyye mezhepleri imanın muteber sayılmasında kalbin tasdikinin yeterli olduğunu belirtmektedir. Eş‘ariyye mezhebi dil ile ikrarı imanın aslından görmemekle beraber fûrûundan olduğunu ifade etmektedir. Aynı şekilde Mâtürîdiyye mezhebi de imanın özünün kalp olduğu görüşündedir. Dilin ikrarının ise imanın özünden olmayıp dünyevî hükümlerin icrası için bir şart olduğunu

¹⁰⁵ Sâbûnî, *Mâtürîdiyye Akaidi*, 170-171; İbn Teymiyye, *Mecmûu’l-Fetâvâ*, 7/510.

¹⁰⁶ Ebû Mansur el-Mâtürîdî, *Kitabü’t-Tevhîd*, çev. Bekir Topaloğlu (Ankara: İSAM Yayınları, 2016), 565-574; Bekir Topaloğlu vd., *İslam’da İnanç Esasları* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2016), 35-36.

¹⁰⁷ Sâbûnî, *Mâtürîdiyye Akaidi*, 160.

belirtmektedir. Bu açıdan Ehl-i sünnet kelâm mezhepleri imanın özünün kalbin tasdiki olduğu hususunda hemfikirdiler.

2.1.1.4. Kalbin Marifeti

İmanı kalbin marifeti sayıp, tasdik olmaksızın Allah'ın ve Hz. Peygamberin haber verdiği şeyleri kalben bilmek şeklinde tanımlayan fırka Cehmiyye olmuştur. Cehm b. Safvan'ın (ö. 128/745) temsil ettiği bu fırka, imanın Allah katından getirilen şeyleri bilmek olduğunu söylemiş, aynı zamanda dil ile ikrarı, kalp ile tasdiki ve organlar ile davranışları imanın bir parçası olarak görmemiş ve inkârı Allah'ı bilmemek olarak tanımlamıştır. Dolayısıyla bir kişi bilgiye yani marifete sahip olmakla beraber diliyle inkâr etse de bu kimse kâfir olmaz, çünkü marifet inkârı yok olan bir şey değildir.¹⁰⁸ Cehmiyye'nin iman hakkındaki bu görüşü, İbn Teymiyye'nin aktardığına göre selef âlimleri tarafından insanları doğru yoldan çıkardığı düşüncesiyle eleştirilmiş, hatta tekfir edilmiştir.¹⁰⁹

İman konusunda bilginin gerekliliğini düşünen bir diğer grup ise Rafizilerdir. Rafiziler'in geneline göre iman, Allah'ı, resûlünü, imamı ve bunların katından gelen her şeyi ikrar etmektir. Bilgiye gelince onlar için bilgi zaruridir. Bir kişi ikrar edip bilgi sahibi olursa ona hem mümin hem de müslim denir. İkrar edip bilgi sahibi olmaz ise o kişi müslimdir ancak mümin değildir.¹¹⁰ Zeydiyye'den bir gruba göre de iman, bilgi, ikrar ve Allah'ın tehdit ettiği her şeyden kaçınmaktır. Diğer grubuna göre ise iman, taatlerin hepsini kapmaktadır.¹¹¹

2.1.1.5. Dilin İkrarı

İmanın tanımı konusunda bir diğer yaklaşım, imanın sadece dil ile ikrar olduğunu savunan görüştür. Daha önce de ifade edildiği üzere bu yönde fikir beyan eden fırka Mürcie mezhebinin bir kolu sayılan ve adını kurucusu olan Muhammed b. Kerrâm'dan (ö. 255/869) alan Kerrâmiyye fırkasıdır. Bu fırkaya göre iman sadece dilin ikrarından ibaret olup bunun dışındakiler imanın tanımına dâhil değildir. İman, kalbin tasdiki değil dilin

¹⁰⁸ Eş'ârî, *Makâlât*, 1/214; Kādî Abdülcebbâr, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, 708; Şehristânî, *Milel ve Nihal*, 89; Sâbüni, *Mâtürîdiyye Akaidi*, 170; İbn Teymiyye, *Mecmûu'l-Fetâvâ*, 7/143, 508; A. Saim Kılavuz, *İman Küfür Sınırı* (İstanbul: Marifet Yayınları, 2016), 22-23; Mustafa Öz, *Başlangıçtan Günümüze İslâm Mezhepleri Tarihi* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014), 532.

¹⁰⁹ İbn Teymiyye, *Mecmûu'l-Fetâvâ*, 7/141-143, 307, 507.

¹¹⁰ Eş'ârî, *Makâlât*, 1/125.

¹¹¹ Eş'ârî, *Makâlât*, 1/149.

tasdikidir.¹¹² Allah'ı inkâr etmek, dil ile inkâr edilmesidir. Bu bağlamda Kerrâmiyye fırkası, Hz. Peygamber dönemindeki münafıkları mümin saymıştır. Ancak münafıkları mümin saymaları, dünyevî hükümler açısından olup, gerçek münafıkların ahiretteki durumlarının onlara göre ebedi cehennemlik olduğu yönündedir.¹¹³ Bu fırkaya göre münafığın imanı zâhirî olup bâtinî değildir. Yani Kerramiyye fırkası, cennete girmenin hem zâhirî hem de bâtinî imana bağlı olduğunu belirtmektedir.¹¹⁴

2.1.2. Seyyid Kutub'un İman Tanımı

Seyyid Kutub, imanın kelime anlamının tarifinden ziyade imanın özünü ve hakikatini izah etmektedir. Ona göre iman, sınırlı ve güçsüz olan insan varlığının, varlığı ezeli, ebedi ve mutlak olan bir kaynağa bağlanmasını ifade etmektedir. Bu mutlak kaynağa bağlanan insan yine bu kaynaktan meydana gelen kâinatla bağlantı kuracaktır. İman, insanı kendi küçük sınırlarının ötesine çıkarıp kâinatın genişliği içerisine daldıran bir kuvvettir. İnsan, kâinatta varlığın güzelliğini iman sayesinde kavrar ve kendi ruhunun diğer yaratıkların ruhuyla iç içe olduğu bilincine kavuşur. İnsan bu imanı ile anlar ki; hayat insanlık için kurulmuş ilahî bir yapıdan ibarettir.

İman, insanı tek bir ilaha ibadet etmeye yöneltir ve insanı başkasına ibadet etme düşüklüğünden kurtarır. İnsan, iman sayesinde diğer kullarla eşit bir seviyeye kavuşur. İman, insanı bir olan Allah'tan başkasına baş eğdirmeyen bir kuvvettir. İşte insan bu şekilde gerçek manada bir hürriyete kavuşur.¹¹⁵

İman, kişiyi dünya hayatının birtakım değerlerine doyumsuz bir şekilde üşüşmekten alı koyan bir kuvvettir. İnsanın Allah katında olan şeyleri seçmesini sağlar. Çünkü iman o kişiye Allah katında olanların daha hayırlı ve daha sürekli olduğunu aşılır. Böylelikle iman insanı hayır yapmaya yöneltir ve hayrı, hayır olduğu için yaptırır. İnsan hayrın neticesini bizzat gözleriyle görmeyi düşünmeyerek sırf Allah istediği için yapar. Ayrıca iman, her türlü hayır dalının meyve verdiği hayatın kökü durumundadır. İman olmadan hayat, kökü kurumuş ve fayda vermeyen bir ağaç gibidir. Böyle bir hayat ise kısa

¹¹² Eş'ârî, *Makâlât*, 1/223; Sâbûnî, *Mâtürîdiyye Akaidi*, 170; İbn Teymiyye, *Mecmûu'l-Fetâvâ*, 7/509, 548.

¹¹³ Mâtürîdî, *Kitabü't-Tevhîd*, 565; Kādî Abdülcebbâr, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, 709; Sönmez Kutlu, "Kerrâmiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/294-296; Öz, *Başlangıçtan Günümüze İslâm Mezhepleri Tarihi*, 533-534; Kılavuz, *İman Küfür Sınırı*, 23-24; Bulut, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, 189.

¹¹⁴ İbn Teymiyye, *Mecmûu'l-Fetâvâ*, 7/140-141.

¹¹⁵ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 16/346-347.

zamanda yok olur ve onun sürekliliği mümkün olmaz. Dolayısıyla imana dayanmayan her amel, her iş değer bakımında yok sayılmaktadır. Çünkü iman yapılan işleri varlığın kaynağına bağlayan bir güçtür.¹¹⁶

İmanın bir kişinin gönlünde yer etmesi sonucunda onun pratik neticelerinin görünmesi bir gerekliliktir. İman insanda iş ve hareket şeklinde meydana çıkar ve yapıcı yönüyle kendini belli eder. Bütün bunlar ise kişiyi Allah’a yöneltir ve insan O’nun rızasından başka herhangi bir beklenti içine giremez. Böylesi bir kişinin yaptığı iş ve ameller Allah’a itaatin ve teslimiyetin ifadesi olur.¹¹⁷

İman sadece “ben müminim” denerek meydana gelen bir şey değildir. İman kalbe yerleştiği takdirde imanın tatbikat ve amelle tamamlanması gerekmektedir. İman, sadece bireyi ilgilendiren vicdanî bir olay olarak da görülmemelidir. Nitekim iman, yalnızca söylenen söz olmayıp hareket ettirici bir kuvvettir.¹¹⁸

Seyyid Kutub’un, İslâm inancında imanın şartları olarak da bilinen Allah’a, meleklerle, peygamberlere, kitaplara ve ahiret gününe iman konusundaki görüşleri ise imanın farklı boyutlarına işaret etmektedir. Kutub’a göre ilahî kelâm inananları imanının bütün unsurlarına davet etmektedir. Yani Allah’a, meleklerine, peygamberlerine, kitaplarına ve ahiret gününe iman gibi değişmeyen esaslara çağırmaktadır.

Allah’a iman, İslâm düşüncesinin temel kaidesidir. Hayata hükmeden nizamın, ahlâkın ve iktisadın temelinde İslâm düşüncesine göre Allah’a iman yer almaktadır. Daha genel bir ifadeyle müminlerin yaptığı her hareketin temelinde Allah’a iman esası bulunmaktadır. Allah’a imanın anlamı, ibadet ve itaat konusunda ilah olarak yalnız başına Allah’ı tanımadır. Allah’a iman; insan vicdanının, hayatın her yönüne ve her alanına Allah’ın kudretinin hâkim olduğuna inanmasıdır. Ahlâk ve ahkâm kaidelerinden siyasî, iktisadî ve içtimaî nizamlara kadar her alanda Allah’ın kanunları esas alınmadıkça Allah’a imanın manası tam olarak yerine getirilmiş olmaz. Yine Allah’a iman, buhranlardan ve krizlerden nizama, bataklıktan selamete erdiren bir kuvvettir. Ayrıca insanın ahlâkî duygulara sahip olabilmesi de adaletli, şefkatli, hilim sahibi, hayrı seven, kötülüklerden hoşlanmayan bir ilaha imanın kesin ve doğal neticesidir. Böyle bir iman da insanı

¹¹⁶ Kutub, *Fî Zılâli’l-Kur’an*, 16/348-349-350.

¹¹⁷ Kutub, *Fî Zılâli’l-Kur’an*, 10/459.

¹¹⁸ Kutub, *Fî Zılâli’l-Kur’an*, 9/298; a.mlf., “İstikbal Bu Dinindir”, 342.

Allah'tan başka herkesin yanında hür kılar. Dolayısıyla insanın, Allah'a iman edip bağlanmadıkça doğru yolu bulabilmesi mümkün değildir.¹¹⁹

Meleklerle iman, gayba imanının bir şeklidir. Gayba iman duygusu ise insanı, hayvanlara ait olan hissiyat sınırlarının ötesine geçirir. Meleklerle iman, insan idrakini hayvan idrakinden ayıran en temel vasıftır. İnsan hissettiği varlıkların ötesinde birtakım varlıklara iman ederek hayvan idrakinin üzerine çıkar. Böylelikle de insana hayvanî sınırların dışında marifet kapıları açılır.¹²⁰

Peygamberlere iman, hiçbir peygamber arasında ayrım yapmaksızın İslâm dinine göre Allah'a imanın bir gerekliliğidir. Allah'a iman, Allah katından gelen her şeye iman etmeyi gerektirdiğinden Allah'ın gönderdiği elçilerin her birine inanmak da aynı şekilde bir zorunluluktur. Yine peygamberlerin elçilik vazifesini aldıkları kaynak aslında tek bir kaynaktır. Bu sebeple de peygamberler arasında ayrım yapılmadan bütün peygamberlere iman esastır. Dolayısıyla peygamberlere imanın manası, Allah'ın göndermiş olduğu elçisinin doğruluğuna ve Allah'tan getirmiş olduğu her türlü ahkâmın gerçekliğine inanmaktır.¹²¹

Kitaplara iman, Allah'a iman ve peygamberlere imanın tabiî sonucudur. Kitaplara iman, insanda ilahî nizam ile bağlantı meydana getirmektedir. Nitekim ilahî nizama dair bütün konular peygamberlerden gelen kitaplarda mevcuttur. Dolayısıyla asıl kaynak ve hayat rehberi, insan için bu kitaplarda yazan kaidelerdir. Kur'an-ı Kerim dışındaki kitaplara iman da bu kitapların kaynağının aynı olması yönüyledir. Bu sebeple de Allah'tan gelen bütün kitaplara iman etmek inananların değişmez aslî özelliklerindendir.¹²²

Ahiret gününe iman, kitaplara imanın zorunlu bir neticesidir. Nitekim kitaplara iman eden kişi bu kitaplarda zikredilen ahiret gününe de dolaylı bir şekilde iman etmiş olur. Ahirete iman, insanın kalbini ve gözünü bu âlemden sonra başka bir hayata yöneltmesi bakımından büyük öneme sahiptir. Yine ahiret gününe iman, kişiyi kısacık ömründe dünyada ulaşması mümkün olmayan arzu ve isteklerinden ötürü meydana gelebilecek huzursuzluktan kurtarıp gönül rahatlığına kavuşturur. İnsan böylelikle Allah'ın rızasını kazanmak için çabalar. Ahlâkî kaidelere uyup süflî hislerinin esaretinden kurtulmuş

¹¹⁹ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 1/330; 2/160; 16/348.

¹²⁰ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 1/331; 2/160-161.

¹²¹ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 2/162; 3/495.

¹²² Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 3/495.

olur.¹²³ İslâm dinine göre ahiret gününde insanın mükâfat ve mucâzâtı hak etmesi kesinlik arz etmekte ve inkârı imkânsız olan iman esaslarından sayılmaktadır. Müminin her hareketini tanzim etmesini sağlayan bu günün varlığı, inanan kişiyi her daim iyiliğe yönlendiren bir özelliğe sahiptir. Böylece mümin yeryüzünde iyiliğin gerçekleşmesi için çalışır. Dünya imtihanında başarıya ulaştığı takdirde mümin, ahiret yurdunda mutlaka mükâfatını alacaktır.¹²⁴

Sonuç olarak Seyyid Kutub, yukarıda farklı açılardan da belirtildiği üzere imanı yalnız başına teorik bir kavram olarak ele almamaktadır. Kutub'un iman anlayışı daha ziyade pratik boyutuyla ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla ona göre iman sadece sözle söylenen bir şey değildir. İmanın gereklilikleri amel olarak ortaya çıkmak zorundadır. Bir kişinin kalbinde iman yer ederse bu kişinin imanı mutlaka amel olarak kendini göstermek durumundadır.

2.3. İmanın Hakikati

İmanın hakikati, Seyyid Kutub'a göre insanın tam anlamıyla Allah'a yönelmesi anlamına gelmektedir. Ona göre iman cevheri ancak kalp, şirkin her çeşidinden arındığı takdirde ortaya çıkar. Şirkin ise farklı ve gizli şekilleri bulunmaktadır. İnsan kalbi de ancak Allah'a yöneldiğini, yalnız O'na dayandığını, hakkındaki takdir ve hükmünden emin olduğunu ve kendisini ancak Allah'ın yönettiğini, O'nun iradesine uymaya mecbur olduğunu bildiği zaman şirkin her çeşidinden kurtulur. İnsan imanın hakikati sonucunda Allah'ın kaza ve kaderini gönül hoşnutluğuyla, emniyet ve huzur içinde kabul eder.¹²⁵

İmanın hakikati, bütün kâinatın kanunlarıyla muhafaza edilmiş, sabit ve gerçek bir kuvvettir. İnsanın varlığında, insandan meydana gelen emel ve hareketlerde kesin bir tesiri bulunmaktadır. Yine iman, kendisini yok etmek isteyen sınırlı, geçici ve zavallı küfrün hakikati ile karşılaştığında, çok sağlam, korkutucu ve zaferi mutlak olarak temin edici bir hakikat şeklini alır.¹²⁶

İmanın en büyük hakikati, kulun her şeyin Allah'ın tedbirine, irade ve takdirine bağlı olduğunu bilmesi, ilahî kanunlara ve kurallara dair Allah'a karşı gelmemesidir. İşte bu

¹²³ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 1/41-42.

¹²⁴ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 2/166.

¹²⁵ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 12/539.

¹²⁶ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 3/508.

hakikat gönüllere tam olarak yerleşmedikçe, kalpler bu hakikate gerçek manada yatkınlık kazanmadıkça, iman istenilen bütünlüğe veya tamlığa ermeyecektir.¹²⁷

İman gerek psikolojik gerekse de sosyolojik düzlemde dinamik bir kuvvet merkezidir. İman kalbe sükûn edince teoriden eyleme süregelen bir yapı teşekkül ettirir. Yani İman hakikati insanın kalbine girdiği zaman insanı hemen bir şeyler yapmak için çalışmaya teşvik eder. O kişinin iç dünyasıyla dış dünyasını birbirine denkleştirmeyi sağlar. Yine imanın hakikati, insan bünyesindeki bütün hareket oluşumunu kontrolü altına alarak o kişiyi iman yolunda hızla ilerletir. İmanın hakikatine sahip olabilmek için de apayrı bir istidat gereklidir. İmanın hakikatini kalbinde taşıyacak kişinin tabiatı, mütevazı ve müsamahakâr, ilahi mesajlara karşı bütün kapıları açık, ezeli ve ebedi hakikatlere karşı yine hassasiyet ve safiyetle doludur. İman sahibi bu kişi takvası sayesinde Allah'ın hitabını duyduktan ve iyice düşündükten sonra imanın hakikati sebebiyle o hitabı hafife almaktan sakınır. Bu hakikate sahip olan bir kişi aynı zaman doğruluk ve istikamet sahibi bir insandır.¹²⁸

Netice itibariyle Kutub'a göre imanın hakikati yalnızca Allah'a yönelmekle ortaya çıkabilecek bir şeydir. Bu hakikat bir kişinin kalbinde vücut bulduğunda o kişide önemli etkiler ortaya çıkarır. Dolayısıyla imanın hakikati insanı harekete ve amele sevk eden bir kuvvettir.

2.2. İmanın Özellikleri

Seyyid Kutub'a göre imanın en temel vasıfları; Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, kitaplarına inanmak, Allah yolunda sadaka vermek, namaz kılmak, zekât vermek ve ahde vefa göstermek şeklinde ortaya çıkmaktadır.¹²⁹ Kutub'un imanın sıfatlarına genel olarak namazı, sadakayı, zekâtı vb. dâhil etmesi onun iman anlayışında amelin değerini açıkça ortaya koymaktadır.

Kutub'a göre imanın bir diğer vasfı onun nur olmasıdır. İman tabiatı itibariyle nurdan ibaret olup, imanın yokluğu olan küfür ise zulûmâtın yani karanlığın bizatihi kendisidir. İnanan bir insanın kalbinde iman nurunun parlamasıyla beraber o kişinin bütün varlığı da nura kavuşmaktadır. Bu kişinin iman nuru ile ruhu saflığa ulaşır, parlar ve çevresini

¹²⁷ Seyyid Kutub, *Din Budur*, çev. H. Fehmi Ulus (İstanbul: Beka Yayıncılık, 2019), 20.

¹²⁸ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 13/517; 1/178.

¹²⁹ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 1/335.

aydınlatır. İnanan bir insan böylelikle etrafına nur ve ışık saçar. Bu nurun aydınlığında mümin her şeyi açıkça görür. Ölçü ve değerleri, tasavvur ve eşyanın mahiyetini herhangi bir karışıklık göstermeksizin ayırt eder. Böyle bir kişi ise güven duygusuyla beraber huzur ve sükûn içerisinde bulur. İman nurundan başka yollara sapan kişi ise kendini karmaşıklığın ve karanlığın içinde bulur. Dolayısıyla iman nurunun dışında kalan bütün yollar karanlığın ve zulümâtın bizatihi kendisidir.¹³⁰

İmanın bir diğer vasfı ise bir bütün olması ve parçalara ayrılmamasıdır. Allah'ın varlığına iman eden kişi aynı zamanda O'nun birliğine de iman etmiştir. Allah'ın birliğine iman ise O'nun beşerî hayatı idare etmek amacıyla insanlara göndermiş olduğu vahiylerin birliğini ve bütünlüğünü gerektirir. İlahî vahiylerin birliği ise peygamberleri aralarında ayırım yapmadan tasdik etmeyi gerektirmektedir. Böylelikle bu zincirlemeyi parçalamak mümkün değildir. Aksi takdirde imanın bir bölümü çıkartılmış, küfür ortaya çıkmış olur.¹³¹

Kutub'a göre iman bir hayat nizamıdır. Mükemmel bir sistem olup Allah'ın emir ve yasaklarını bütünüyle içine almaktadır. Bu sebeple iman sadece teorik vasıflara sahip olmayıp pratik vasıfları da bulunan bir yapıdadır. İman insanı ve toplumu ihya edici bir vasfı haizdir. Bu nedenle de iman, kendini hayatın her alanında bir nizam olarak gösteren önemli bir sığata sahiptir.¹³²

İmanın en önemli vasıflarından birisi ise bulunduğu kişide büyük günahları ve hayâsızlığı önlemesidir. Kalbi temizlemek, hareketleri her türlü günahlardan ve hayâsızlıktan arındırmak ancak sağlam bir imanın özelliğidir. Günahları ve hayâsızlıkları işleyen bir kişinin kalbinde imanın safiyeti, duruluğu ve temizliğı yok olur. Saf ve temiz bir imana sahip olmayan, günahların kararttığı ve aydınlığını silip götürdüğü bir kalp asla öncü bir kişilik olamaz. Aynı şekilde iman bulunduğu kişinin öfkesine hâkim olmasını sağlayacak bir vafıa da sahiptir. Müminlerin vasıflarından birisi de kızdıkları zaman bağışlayabilme kabiliyeti olarak ortaya çıkmaktadır. Böylelikle iman bulunduğu kişiyi müsamahakâr ve hoşgörölü yapma vafına da sahip olmaktadır.¹³³

¹³⁰ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 2/49-50.

¹³¹ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 4/26-27.

¹³² Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 10/460.

¹³³ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 13/134.

İman duygusu, bulunduğu kişiye ahlâkî açıdan yukarıda sayılanlarla beraber başka birçok değer katma vasfına sahiptir. Bu bağlamda iman duygusunun; şefkat, merhamet, dayanışma, cömertlik vb. erdemleri iman sahibinde ortaya çıkarmak gibi önemli vasıfları da bulunmaktadır.¹³⁴

2.4. İmanın Gereklilikleri

Seyyid Kutub, her şeyden önce imanı insan için en önemli gereklilik olarak görmektedir. Ona göre iman hem fitrî hem de aklî bir ihtiyaçtır. İnsanın bu gereksinimden mahrum kalması insanın özüne aykırıdır ve bu sebeple de mümkün değildir. Çünkü iman, insanın tabiatına yerleştirilmiş bir kuvvettir ve insan böyle bir fitrat üzere yaratılmıştır.¹³⁵

İmanın insan için fitrî bir gereklilik olmasıyla beraber, bu imanın birçok gerekliliği de bulunmaktadır. Kutub'a göre iman sadece dil ile söylenen bir sözden ibaret değildir.¹³⁶ Bu sebeple gereklilikleri fiilen yaşanmak zorundadır.¹³⁷ İmanın en önemli gerekliliği Allah'a itaattir. Allah'ın koymuş olduğu kanunları tatbik etmek yine bu imanın gerekliliklerindendir. Ayrıca Allah'a itaat, O'nun gönderdiği mesajlara ve elçisine ittibâyı zorunlu kılar. Kur'an-ı Kerim'in ifadelerinden de anlaşılacağı üzere imanın varlığı ve yokluğu Allah'ın hükümlerinin uygulanıp uygulanmamasına bağlıdır. İmanın açıkça gerekliliği, inanılan şeylerle hükmetmektir. Allah'a ve indirdiklerine iman ettiğini iddia eden bir kişiye bu inandıklarıyla hükmetmesinin zorunlu olması ise son derece tabîî bir şeydir.¹³⁸ İmanın gerçekleşmesi için Allah'ın kanunlarının kabul edilmesi ve insan hayatında yaşanması esastır. Küfür ise bunun tersine Allah'ın kanunlarına iltifat etmeyip O'nun kanunlarıyla hükmetmemektir. Bu sebeple imanın gerekliliklerinin fiilen yaşanması zorunludur.¹³⁹

İmanın bir diğer icabı da salih ameldir. İman sahibi olan insanlar için yapmaları zorunlu en önemli şey imanlarının bir gerekliliği olan güzel amellerdir. İman edenler tabîî olarak ilahî emri yerine getirmek için salih amel işlemek durumundadırlar. Aynı zamanda iman sahibi olanlara güzel ameller yapmak nasip olur. Ayrıca iman, müminlerin Rableriyle

¹³⁴ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 16/222.

¹³⁵ Seyyid Kutub, *İslâm Düşüncesi III*, 342.

¹³⁶ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 11/321-322.

¹³⁷ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 3/187.

¹³⁸ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 3/291-299; 4/125.

¹³⁹ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 7/19-20.

aralarında ilişki kurar ve bu kişilerin doğru yolu görmesini sağlar. Böylece vicdanlarını hassaslaştırıp, şerlerden uzak kalmaya ve güzel ameller işlemeye sevk eder.¹⁴⁰

Seyyid Kutub, imanın gereklilikleri olarak Allah’a itaati, O’nun hükümlerini uygulamayı, güzel ameller işleyip şerlerden uzak kalmayı zikrederek, amelleri de imanın gereklilikleri arasında görmüştür.

2.5. İmanın Artması

Kelâm ilminde tartışma konularından bir tanesi de imanın artması ve eksilmesi meselesidir.¹⁴¹ Bu konuya dair Seyyid Kutub’un düşüncelerinden önce İslâm âlimlerinin konuya yönelik yaklaşımları kısaca aktarılacaktır.

2.5.1. İmanın Artıp Eksilmesine Dair Görüşler

İmanın artıp eksilmesi konusu, kelâm ilminde Mürcie mezhebi ile ortaya çıkmıştır. Mürcîlerin çoğunluğu imanın artıp eksilmesi konusuna büyük ilgi duymaktadır. İmanın artıp eksilmesi meselesi, Mürcîlerin iman için amelin önemi konusundaki tartışmaların doğrudan sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. İmanın artıp eksilmesine yönelik yaklaşımlar temelde imanın özüne ameli dâhil edip etmemeye bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Ameli imana dâhil etmeyenlerin imanın artıp eksilmesine olumsuz bakması, aynı şekilde dâhil edenlerin de olumlu yönde bakması son derece doğaldır.¹⁴² Konuyla alakalı Mürcie’nin görüşü ise, imanın amellerle artmayacağı, amelleri terk etmek veya günah işlemekle de azalmayacağı yönündedir. Dolayısıyla Mürcie’ye göre iman artıp eksilmemektedir.¹⁴³

Ameli imana dâhil eden Hâriciyye, Mu‘tezile, Zeydiyye ve Selefîyye mezheplerine göre iman, hem nicelik hem de nitelik yönüyle artıp eksilebilir. Böylelikle işlenen salih amellerle iman artar, günahlarla eksilir. Bu düşüncede olan mezhepler, Kur’an-ı

¹⁴⁰ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 7/525.

¹⁴¹ Sâbûnî, *Mâtürîdiyye Akaidi*, 174; Sa’düddîn Mes’ûd b. Ömer et-Teftâzânî, *Şerhu'l-Akâid*, haz. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015), 225-226.

¹⁴² Teftâzânî, *Şerhu'l-Akâid*, 227; İzutsu, *İslâm Düşüncesinde İman Kavramı*, 239.

¹⁴³ Abdullah el-Herevî, *Zemmü'l-keîâm ve ehlih*, thk. Ebu Cabir Abdullah b. Muhammed el-Ensârî (Medine: Mektebetü'l-Ğurebâ'i'l-Eseriyye, 1998), 2/398; İbn Teymiyye, *Mecmûu'l-Fetâvâ*, 7/216, 408; Öz, *Başlangıçtan Günümüze İslâm Mezhepleri Tarihi*, 528.

Kerim’de imanın artıp eksildiğine dair birçok ayetin olduğunu düşüncelerine delil olarak göstermektedir.¹⁴⁴

Eş‘arî mezhebi, bu konuyla alakalı kendi içinde farklı görüşler bulundurmaktadır. Mezhebin kurucu âlimi sayılan Ebu’l Hasan el-Eş‘arî, *el-İbâne an usûli'd-diyâne* adlı eserinde imanın söz ve amel olduğunu, artıp eksildiğini ifade etmektedir.¹⁴⁵ Ancak *el-Lüma‘ fi'r-red ‘alâ ehli'z-zeyğ ve'l-bida‘* adlı eserinde ise imanın tasdikten ibaret olduğunu belirtmekte ve artma eksilme hususunda açıklama yapmamaktadır.¹⁴⁶ Eş‘arî kelâm âlimlerinden Cürcânî’ye (ö. 816/1413) göre iman tasdikten bizatihi kendisi ve ilgili olduğu şeyler açısından artıp eksilmektedir.¹⁴⁷ Bununla beraber Cüveynî (ö. 478/1085), imanın tasdik açısından artma ve eksilmeyi kabul etmeyeceğini ifade etmektedir.¹⁴⁸ Teftâzânî de imanın mahiyetinin tasdik olduğunu söylemekte ve imanın mahiyetinde artış ve eksiliş olmayacağını belirtmektedir.¹⁴⁹

Maturidiyye mezhebi, ameli imanın özüne dâhil etmediğinden imanın artıp eksilmesini kabul etmez. Maturidiyye’ye göre iman, tasdikten ibaret olup, ameller de imana dâhil olmadığı için imanın bizatihi kendisinde artma ve eksilme olmamaktadır. İman edilecek şeyler de belli olduğundan bunlarda da imanın artıp eksilmesi söz konusu değildir. Ancak imanın kemali, imanın her an devamı gibi imanın psikolojik boyutlarında artıp eksilme söz konusu olabilir. Yoksa imanın kendisi olarak kabul edilen tasdikte veyahut iman edilecek şeylerde herhangi bir artma ve eksilme söz konusu değildir.¹⁵⁰

Ehl-i sünnet bu konuda temelde iki yönlü bir yaklaşıma sahiptir. Birincisi imanın kemiyet yönünden artıp eksilmesi söz konusu değildir. Çünkü bir kişi, imanın esaslarından olan Allah’a, meleklerle, peygamberlere, kitaplara ve ahirete bütünüyle inanmalıdır. Bunlardan birine inanmayan veya kabul etmeyen iman gerçekleşemez. Dolayısıyla imanda bu yönlü bir artıp eksilme söz konusu değildir. Her kişi aynı şeylere iman etmekle yükümlüdür. Bu bağlamda inanılacak esaslar hususunda âlimle cahil, peygamberle

¹⁴⁴ İbn Teymiyye, *Mecmû‘l-Fetâvâ*, 7/331; A. Saim Kılavuz, *Ana Hatlarıyla İslâm Akaidi ve Kelam’a Giriş* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016), 51-52.

¹⁴⁵ Eş‘arî, *el-İbâne*, 49.

¹⁴⁶ Eş‘arî, *el-Lüma‘*, 123.

¹⁴⁷ Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, 3/630.

¹⁴⁸ İmâmü'l-Haremeyn Ebu'l-Me‘âlî Abdülmelik Cüveynî, *Kitâbü'l-İrşâd ilâ kavâfi‘i'l-edille fi usûli'l-i‘tikâd*, thk. Muhammed Yûsuf Mûsâ - A. Abdülmün'im Abdülhamîd, (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1950), 399.

¹⁴⁹ Teftâzânî, *Şerhu'l-Akâid*, 225-226.

¹⁵⁰ Sâbûnî, *Mâtürîdiyye Akaidi*, 174; Öz, *Başlangıçtan Günümüze İslâm Mezhepleri Tarihi*, 441.

sıradan bir mümin, kadınla erkek arasında da hiçbir fark bulunmamaktadır. İmanın inanılacak şeyler konusunda yani nicelik boyutunda artıp eksilmesi ancak asr-ı saadet döneminde söz konusu olabilir. Zira o dönemde iman esasları parça parça inzal olmuştur. Bu konudaki bir diğer husus imanın niteliğinin artıp eksilmesi yani imanın keyfiyetindeki artış ve eksilidir. İman bu yönüyle artış ve eksilme gösterebilir. Bazı insanın imanı kuvvetli olabilirken bazısının zayıf olabilmektedir. Aynı şekilde bazıları kâmil bir imana sahipken, bazılarının imanı noksandır. Kur'an-ı Kerim'de geçen ayetlerdeki¹⁵¹ artma eksilme bu yönde bir bahistir. Aksi takdirde inanılacak şeyler ve imanın özü bakımından bir artma veya eksilme için değildir.¹⁵²

Ehl-i hadis'in geneline göre iman artıp eksilmektedir. Selef âlimleri imanın kalbî bir amel olduğunu belirtmektedir. Onlara göre kalpte yer alan Allah ve resulü sevgisi ile Allah korkusu imanın artmasındaki en büyük etkiye sahiptir. Onlar için iman, taatlerle artarken mâsiyetlerle azalmaktadır.¹⁵³

İmanın artıp eksilmesine dair ünlü muhaddis Buhari'nin görüşü ise, imanın artıp eksilebileceği yönündedir. Ona göre iman ziyadelik ve noksanlık kabul etmektedir. Tasdikin bizatihi kendisi de artıp eksilebilir. Dolayısıyla iman, kuvvet ve zayıflık, icmâlî veya tafsîlî veyahut inanılan şeylerin sayısı itibariyle adetçe artabilir ya da eksilebilir. İmam Şâfiî de amelleri imana dâhil etmesi sebebiyle amellerin artması sonucu imanın artacağını, amellerin eksilmesiyle de imanın eksileceğini savunmuştur.¹⁵⁴

Konuyla alakalı İbn Teymiyye, imanı birçok yönden değerlendirmekte ve imanın artıp eksilebileceğini savunmaktadır.¹⁵⁵ İbn Teymiyye, imanı öncelikle kuvveti yönüyle ele almaktadır. Ona göre kul için imanın kuvveti ondaki Allah sevgisine göredir. Kalpte Allah sevgisi arttığı zaman kulluk da artmaktadır. Kulluğun azalması veya gerçekleştirilmemesi durumunda ise imanda azalma meydana gelmektedir. Konuya dair bir diğer düşüncesi de icmâlî iman ve tafsîlî iman yönüyle inanan insanların imanın farklı olduğu yönündedir. Bu sebeple üzerine farz olan her şeyi ayrıntılı bilen ile

¹⁵¹ et-Tevbe 9/124; el-Fetih 48/4; el-Enfâl 8/2.

¹⁵² Kılavuz, *Ana Hatlarıyla İslâm Akaidi ve Kelâm'a Giriş*, 52-53.

¹⁵³ İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-Fetâvâ*, 7/223-225, 505, 642; Mahmud, *Mevkîfü İbn Teymiyye mine 'l-Eş'arî*, 3/1349.

¹⁵⁴ Sâbûnî, *Mâtürîdiyye Akaidi*, 174; Emrullah Yüksel, *Sistematik Kelâm* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2015), 222-223.

¹⁵⁵ İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-Fetâvâ*, 7/232-237, 562-567.

bilmeyenin imanı aynı değildir. İmanın artıp eksilmesine dair bir diğer yaklaşımı ise, inanan insanların Allah'ın emir ve yasaklarını yerine getirip getirmemesine göre imanlarının farklılık arz etmesi yönündedir. Yine İbn Teymiyye, imanın rükünlerinden olan tasdik farklı dereceleri olduğunu ifade etmektedir. Bir amele dönüşen tasdik, yalnız başına olan tasdikten yani amele dönüşmeyen tasdikten daha üstündür. Ayrıca imanda azlık ve çokluk iman sahibi kişinin ilahi emirlere ihtimamının azlığı ve çokluğuyla doğru orantılıdır.¹⁵⁶

2.5.2. Seyyid Kutub'un İmanın Artıp Eksilmesine Dair Görüşleri

Seyyid Kutub'un iman artıp eksilmesine dair görüşleri, iman zayıflaması ve kuvvetlenmesi şeklinde ön plana çıkmaktadır. Ona göre müminin imanı zor zamanlarda kendini belli eder ve zorluklar inanan insanların imanının kuvvetlenmesi içindir.¹⁵⁷

Seyyid Kutub, imanı bu yönüyle olgunluğa erip ermemesi açısından da değerlendirmektedir. Ona göre dinin fonksiyonlarının anlaşılması, Allah'ın insanlar üzerindeki buyruklarının idrak edilmemesi iman olgunlaşmadığının açıkça göstergesidir.¹⁵⁸

İmanın artması, iman varlığına delalet eden şeylerin kuvvetinin artmasına bağlı olarak da kendini göstermektedir. Bu sebeple müminlerin imanı, onların imanına delalet eden şeylerin kuvvet kazanmasıyla artmakta ve zayıflamasıyla da azalmaktadır. Ayrıca inanların Rablerini anmalarından ötürü kalplerinde bir ürperti meydana gelir ki bu ürperti inanan kalplerdeki imanı artıran bir etkiye sahiptir.¹⁵⁹

Seyyid Kutub'a göre inananların imanı, Allah'tan gelen her bir söz ve her bir ifade ile ziyadeleşmektedir. Allah katından gelen her gerçekle Allah'a bağlılıkları bir kat daha artmakta böylelikle de imanları artmaktadır. Yani inanların kalpleri, ilahî hikmeti idrak edip anlayınca imanla dolması suretiyle bu imanları artmaktadır.¹⁶⁰ Bunlarla beraber Seyyid Kutub'a göre iman dereceleri vardır ve her müminin imanı aynı derecede

¹⁵⁶ Ahmed b. Halim İbn Teymiyye, *el-Ubûdiyye*, thk. Ali Hasan Ali Abdülhamid Halebî (İsmailiye: Dâru'l-Esâle, 1999), 82-83, 101; İzutsu, *İslâm Düşüncesinde İman Kavramı*, 245-250.

¹⁵⁷ Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'an*, 1/301.

¹⁵⁸ Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'an*, 3/339.

¹⁵⁹ Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'an*, 7/470.

¹⁶⁰ Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'an*, 15/369.

değildir. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in imanı ile bu imanın zevkine ermemiş insanın imanı arasında varlığı ve sıfatları itibariyle büyük farklar vardır.¹⁶¹

Seyyid Kutub, imanın kuvvetlenmesinin yanında imanın zayıflığından da yer yer bahsetmektedir. Ona göre Allah'ın emirlerine icabet etmemek, fitne çıkarmak gibi durumlar imanın zayıflığının göstergesidir.¹⁶² Sonuç itibariyle Kutub'a göre iman, kuvvet ve zayıflık yönünden ayrıca imanın delaletlerinin kuvveti ve zayıflığı yönünden artıp eksilmektedir.

2.6. İmanın Mümindeki Yansımaları

İman, kalbî duygular halinde vasıflandırılan bir şey olduğu gibi açık hareket örneği olarak da müşahade edilmektedir. İman kalpte yer edip de fiillerle ortaya çıkan bir şeydir. Amel ise müminin imanına delalet etmekte ve bu imanın tezahürü olmaktadır. İman ancak bu şekilde kendini belli edebilmektedir. Dolayısıyla imanın pratik hayattaki varlığı kendini kesin bir şekilde göstermek zorundadır.¹⁶³

İmanın mevcut olduğu kişideki yansıması namazı eda etmesi ile kendini göstermektedir. Namazı eda etmek ise yalnız başına namaz kılmak anlamına gelmemektedir. Namazın hakikati gösteren bir eda tarzı olmak zorundadır. Aksi takdirde namaz, gafil kalplerle sadece kıyam, kıraat, rükû ve secde etmekle yetinilecek bir hale gelecektir. Müminin vasfı namazı yerine getirip, onu kendinden ayrılmaz bir sıfat olarak görmesidir. Aynı zamanda müminin vasfı, namazı eda etmekle iktifa etmeyip namazı daim kılmaktır. Namazı daim kılmak da onun tam manasıyla eda edilmesi anlamına gelmektedir. Müminin eda ettiği bu namazın tam anlamıyla yerine getirildiği, namazın bu kişiyi hayâsızlıktan alıkoyması ile belli olmaktadır. Şayet kıldığı namaz kişiyi kötülüklerden alıkoymuyorsa o namaz gerçek manada eda edilmemiştir.¹⁶⁴

İmanın mümindeki bir diğer yansıması ise, inanan bu kişinin infak etmesiyle kendini belli etmektedir. Yani zekât vermek müminin imanının yansımalarından bir tanesidir. Zekât vermek kuşkusuz iman edenlerin alâmeti olarak kendini göstermektedir. İnanan insanın Allah'ın kendisine vermiş olduğu rızkı, O'nun yolunda infak etmesi, bu kişinin O'na olan

¹⁶¹ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 2/159.

¹⁶² Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 11/578.

¹⁶³ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 6/479; a.mlf., *Yoldaki İşaretler*, 18.

¹⁶⁴ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 6/479; 7/423; 4/307.

imanına dair en açık delâlettir.¹⁶⁵ İman bu şekilde sadece teorik yönlü bir şey olmayıp pratik yönlü bir vasma sahiptir. Müminlerin karşılaştıkları durumlarda nasıl davranacaklarını gösterir. Bu fiillerin kaybedilmesiyle imanın fiilen kaybedilmesi söz konusudur. Bu sebeple iman, sırf bilgi ve nazariye sınırları içinde kalan bir şey olmayıp, aksine pratik, realist ve hareketli bir yapıya sahiptir. Gerçekten inanan insan ruhunda ve vasıflarında bu yansımalar açık bir şekilde görülmez. Bu yansımalar sahip olmayan kişiler iman vasfını elde edemezler.

İmanın inanan kişideki bir yansıması da kişinin geçmiş günahlarından bağışlanma dileyip Allah'a dönmesidir. Yani imanın kişide bulunan alametlerinden biri de kişinin günahından pişman olup Allah'a tövbe etmesidir. Tövbe ise, geçmiş günahlara pişmanlık duyup, Allah'a yönelmenin ifadesidir. Tövbe, günahlardan kaçınmanın ve fiilî olarak ortaya konulan salih amelin ifadesidir. Nitekim gerçek anlamda tövbe, kendini salih amel ile gerçekleştirir. İmanın en büyük yansıması da amel-i salihdir. Seyyid Kutub'a göre imanın; namaz, zekât ve tövbe gibi amellerle ilişkisi ileriki bölümlerde ayrıntılı bir şekilde ayrıca ele alınacaktır.

Seyyid Kutub, iman sahibi bir kişinin yalnızca Allah'a yönelip sadece O'na kulluk edebileceğini belirtmektedir. Ona göre mümin bir kişi sadece O'nun rubûbiyyetini kabul edebilir. Bu vasıf iman eden kişinin bizatihi kendisinde mevcuttur ve mümin hareketleriyle bu vasfı ispat etmektedir. Nitekim bütünüyle Allah'a yönelmek, itaat etmek, amelî ve sözlü O'na ittibâ etmek bu vasfı ortaya koymaktadır. İman eden bir insanda bu iman, kendini hamd ile de göstermektedir. Hamd gerçek anlamda, sadece bollukta ve rahatlıkta edilen hamd değildir. Hamd, aslında sıkıntılı zamanlarda yapılan hamddir. Mümin kalbi, Allah'ın bir mümini imtihan için meşakkatlerle karşı karşıya getireceğini idrak eder ve bu durumda da her hal üzerine Allah'a hamd ve övgüde bulunur. Dolayısıyla iman sahibi olan insanların vasıfları yukarıda da geçtiği üzere; kulu Allah'a yönlendiren, yeniden günah işlemekten alıkoyan ve salih amele sevk eden tövbe, Allah'a yaklaştıran ve yalnızca O'na kulluğu gerektiren ibadet, bollukta ve darlıkta Allah'a övgü şeklinde ortaya konulan hamd, kişinin kendisiyle beraber bütün insanlığın huzuru için iyiliği emredip kötülüğü yasaklaması şeklinde ortaya çıkmaktadır.¹⁶⁶ Seyyid

¹⁶⁵ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 4/ 308; 6/479.

¹⁶⁶ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 7/422-425.

Kutub için iman, beşer hayatının her alanında en büyük gerçeklik olarak da kendini göstermektedir. Ona göre insan Allah’a iman yoluyla varlıkların kendisini ve onların özünü kavramaya başlar. Bu varlıkların bütünü Allah’ın eseri olduğunu fark eder. İnsan, ancak bu hakikati kavradıktan sonra kâinatın tabiatını bilir. Bu sebeple kendi hareketini kâinatın ve varlıkların hareketiyle uyuşturur. Çevresindeki bütün varlıklarla birlikte itaat ve teslimiyetle her şeyin hâliki olan Allah’a yönelir. Bununla birlikte iman, ruhlara ve kalplere huzur verir. İnsanın güven içinde olmasını sağlar. Tereddüt, hayret ve korkuyu insanda ortadan kaldırır. İman, insanı arzu ve heveslerinden, şahsî menfaatlerinden kurtarıp, onu üstün hedeflere yönlendirir.¹⁶⁷

İmanın bir insanın kalbine yerleşmesi veya insanın kalbinde gerçek anlamda yer bulması sonucunda ilk olarak yaptığı şey, o kişinin düşüncesine bir genişlik kazandırmaktır. Varlıklarla ilişkisinde ufuk açmasıdır. Aynı zamanda iman, insana dünya âlemindeki vazifesini gösterir. Çevresinde bulunan varlıklarla birlikte Allah’ın hoşnut olacağı iyilikler yapması gerektiğini hissettirir.¹⁶⁸

Sonuç olarak Seyyid Kutub’a göre müminin alâmeti, insanın günlük yaşantısında ve büyük küçük her şeyinde inancını gözetmesidir. Herhangi bir konuda bu inancının hükmünü iyice kavradıktan sonra işe başlamasıdır. Müminin düsturu İslâm’ın getirmiş olduğu kaide ve kurallardır. İslâm’ın getirmediği şeyleri yapmak ise mümin için yasaktır. İnanan insanın bu hassasiyeti, İslâm inancına imanının da bir göstergesidir.¹⁶⁹

2.7. Amelin Değeri: İmanın Tezahürü Salih Amel

Amel kavramı, sözlükte “iş yapmak, çalışmak, bir eylemde bulunmak” gibi anlamlara gelmektedir. **عمل**: “amel”, canlı varlığın bilinçli bir şekilde yaptığı iş olarak tanımlanmaktadır. Amel, fiil kavramına nazaran özel bir anlama sahiptir. Fiil, bilinçsiz ve amaçsız gerçekleştirilen işleri kapsarken, amel ise yalnızca bilinçli ve gayesi olan işler için kullanılmaktadır. Yani amelde kasıt şart olmasına rağmen, fiilde ise böyle bir şey söz konusu değildir.¹⁷⁰ Amel, ilâhî emir ve nehye bağlı olarak taat, mâsiyet ve mübah şeklinde sınıflandırılmaktadır. Dinin kaide ve kurallarına uygun olanlara amel-i salih ve hasene, uygun olmayanlara ise mâsiyet ve seyyie adı verilir. Ayrıca amel kavramı, İslâm

¹⁶⁷ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 13/128-129.

¹⁶⁸ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 13/512-513.

¹⁶⁹ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 1/456.

¹⁷⁰ İsfahânî, *Müfredât*, 587; Sülün, *Kur'an-ı Kerim Açısından İman-Amel İlişkisi*, 116-117.

kaynaklarının bazılarında özel bir vasıflandırmayla imanın yerine de kullanılmaktadır. Nitekim iman, bazı İslâm âlimlerine göre kalbin ameli (amelü'l-kalb) olarak tanımlanmaktadır.¹⁷¹

Seyyid Kutub, amelin imana delalet ettiği ve imanın tezahürü olduğu düşüncesindedir.¹⁷² Ona göre iman, kalpte meydana geldiğinde aynı zamanda onun amelî olarak da yaşanması zorunludur. Bu sebeple amelin, mutlaka açık seçik bir şekilde görülmesi gerekmektedir. İmanın fiilî hayattaki varlığı kesin bir şekilde müşahade edilmelidir. Çünkü imanın varlığı amel ile kendini göstermektedir.¹⁷³

Seyyid Kutub'a göre amel, Allah katında imanın var olup olmamasına göre değer kazanmaktadır. Amelin kabul edilebilmesi için imanın gerekli olduğu kesin bir delildir. Kuşkusuz imandan ortaya çıkmayan bir amelin Allah yanında herhangi bir değeri bulunmamaktadır. İmanî bir duygudan ortaya çıkmayan amelin kabul görmemesi ise son derece doğal ve mantıkî bir şeydir. Bilinen bir amaç ve belirli bir düşünceden ortaya çıkan salih bir amel, sadece Allah'a iman sayesinde kendini gösterebilir. Aynı şekilde iman, böyle bir ameli, hiç kimsenin arzu ve hevesine bağlı olmayan, asılsız ve geçici heyecanlara boyun eğmeyen doğal bir hareket haline getirir.¹⁷⁴ Dolayısıyla iman, bir ameli, salih amel olarak meydana getirmektedir. İmanın olmadığı yerde de salih amelden bahsedilememektedir.¹⁷⁵

Salih amel ise, sadece insan nefsinin haz duyduğu kendi başına bir amel olmayıp aksine ıslah kelimesinin bütün yönlerini de içine alan bir anlama sahiptir. Bu ıslah, yeryüzünün ıslahının gerçekleştirilmesi ameliyesi olarak ön plana çıkmaktadır. İnsan bu ameliyesinin karşılığında mükâfatı hak edecektir.¹⁷⁶ Salih amelin asıl önemi, imanın varlığının delili olmasıdır. Bu sebeple iman hakikati, bir kalpte yer bulduğunda, bu kalbi harekete geçirip kendini salih amel şeklinde ortaya çıkarır. Böyle bir hareketliliğin olmaması yani salih amelin yokluğu, delil bakımından imanın olmadığı anlamına gelmektedir.¹⁷⁷ Salih amel

¹⁷¹ Süleyman Uludağ, "Amel", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1991), 3/13-16; Topaloğlu - Çelebi, "Amel", 29.

¹⁷² Seyyid Kutub, selef ulemâsının iman görüşüne sahip bir düşünürdür. Amelin imana delalet etme ifadesi ise bir anlamda iman ile ameli birbirinden ayıran Ehl-i sünnet görüşünü ihsas ettirmektedir. Dolayısıyla Kutub, Ehl-i Sünnet'in görüşüyle selef âlimlerinin bakış açısını birleştiren bir söylem ortaya koymaktadır.

¹⁷³ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 6/479.

¹⁷⁴ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 5/504; 3/458; 9/242-243; 10/442; 16/223.

¹⁷⁵ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 5/504.

¹⁷⁶ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 8/112.

¹⁷⁷ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 16/391.

aynı zamanda İslâm dininde insanlar arasındaki üstünlük için de belirleyici bir etkiye sahiptir. Tüm insanların birbirine eşit olduğu, insanlar arasındaki üstünlük unsurlarından birinin de salih amel olduğu İslâm inancında açık bir gerçektir.¹⁷⁸ Bu konuyla alakalı Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır: “O (Allah), hanginizin daha güzel amel yapacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratandır.” (el-Mülk 67/2)

Salih amelin arka planda sağlam bir dayanağı ve köklü bir temelinin olması gerekmektedir. Bu temel kuşkusuz Allah'a imandır. Allah'a iman, insanı yüce bir makama çıkarır, salih amel ise kişiyi Allah'a yükseltir ve Allah, bu yükselişe karşılık kuluna ikramda bulunur. Yani salih amel sahibi kişi, Allah'ın lütfuna ererek, izzet ve şerefın en üst derecesine kavuşmuştur.¹⁷⁹ Bu sebeple iman kaidesi olmadan hiçbir yapı meydana getirilemez. İman temeline dayanmayan bir yapı fırtınalı bir havada serpilken kül yığınınına benzer ki bu yapının hiçbir değeri yoktur. Amel-i salih yön veren ve onu şekillendiren kuşkusuz imandır. Salih olan bir amelin gayesini ve hedefini iman belirler. Böylelikle yapılan iyi işler, hayır ve hasenatlar köklü bir temele dayanan, sabit bir değer sahibi olur. İman ile birlikte olan salih amelin karşılığı ahirette olduğu gibi bu dünyada da hoş ve güzel bir hayat geçirmektir. İmanla birlikte salih amel olduğunda insanın kalbi huzur dolar. İnsanın vicdanında ayrı bir tesir, hayatında ise önemli bir etki meydana getirir.¹⁸⁰

İman kaidesi temelinde salih amellerin hiçbirisi silinip yok sayılmaz. İman olduğu takdirde salih amel Allah tarafından yazılmıştır ve bu ameller zayi olmazlar. İyi amellerin değer kazanabilmesi, hatta varlık kazanabilmesi yani amelin salih olabilmesi için iman temeline dayanması gerekmektedir. İmanın meyvesi de amel-i salih olarak ortaya çıkmaktadır. İman, insan hayatı için temel bir kaidedir. Bu sebeple bir şeyin iyi bir şekilde oluşması için sağlam bir temele ihtiyaç duyulmaktadır. İşte amel de böyle bir şeye ihtiyaç duymaktadır ki bu şey imanın bizzatı kendisidir. Aynı şekilde iman da varlığını ve canlılığını amel ile gösterir. Yani imanın semeresi salih ameldir. İman bir kalbe yerleşir yerleşmez hemen salih amel olarak kendisini gösterir. Dolayısıyla salih amel vicdanlarda yer bulan imanın dışı vurmasıdır. Bu sebeple Kur'an-ı Kerim ne zaman mükâfattan bahsetse iman ile salih ameli birlikte kullanır. Donuk ve çalışmadan yoksun bir iman için

¹⁷⁸ Kutub, *İslâm Düşüncesi I*, 121.

¹⁷⁹ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 12/186-187.

¹⁸⁰ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 9/242.

mükâfattan bahsedilemez. Böyle bir imanın kazancı olmadığı gibi, iman esasına dayanmayan amelin de herhangi bir karşılığı bulunmamaktadır. Salih amelin mükâfatı ise bütünüyle ahirette verilecektir. Bir kısım mükâfat bu dünyada verilse de asıl mükâfat yurdu ahiret olacaktır.¹⁸¹

İmansız yapılan iyi işlerin, iyi hareketlerin ve iyi amellerin hiçbir değeri yoktur. Çünkü böylesi iyilikler şekli bir iyilik olup, kalbe sirayet etmemektedir. Yapılan işlerde veya hareketlerde asıl değerlendirilecek nokta bunları ortaya çıkaran etkenlerdir. Bu etkenler iman esasını temel almadıkça gelip geçici bir isteğin ve tesadüfün ötesine geçemez. Diğer taraftan iman hayatta tezahürü için amel şarttır. Çünkü amel, var olan, hareket ve canlılığını koruyan bir iman hem göstergesi hem de tabii sonucudur.¹⁸²

Seyyid Kutub'a göre iman, bir yönüyle de çiçeğe benzer. Ona göre iman bir çiçek gibidir. Kokusunu kesinlikle içinde tutamaz ve bu çiçeğin kokusu doğal olarak kendiliğinden çevreye yayılır. Kokunun yayılmaması aslının yokluğuna işarettir. Aynı şekilde ameller de iman birer kokusu gibidir. İman kendisini mutlaka amel ile göstermek zorundadır. İman, canlı bir şekle bürünüp ortaya çıkmalıdır. Aksi takdirde iman, tabii olarak kendini göstermiyorsa ya sahtedir veyahut ölüdür. Zira iman hareketten mahrum bir şekilde, yani durgun bir halde yaşaması mümkün değildir.¹⁸³

2.8. İbadetin Manası

Seyyid Kutub'a göre ibadet konusu, şekil ve formalite meselesi değildir. Aksine ibadet; din edinme, emre uyma, bir düzeni kabullenme, bir sistemi benimseme ve günlük hayatta yaşanan öğretilere uyma konusudur.¹⁸⁴ İbadet inancın kendiliğinden ortaya koyduğu bir yaşam düzenidir. İbadet, kulun yaratıcısıyla arasındaki irtibatı sağlayan ve güçlendiren bir kuvvettir.

İbadet, Allah ile kulun arasındaki bağlantıyı ifade etmektedir. İnanan insanların özelliklerinden bir tanesi Allah'ın gösterdiği şekilde ibadet etmeleridir. İbadet ancak Allah'ın gösterdiği şekilleri kapsamaktadır ve insanın bu şekillerle kulluk etmesi gerekir ki bu da ibadetin bizzat kendisidir.¹⁸⁵ İslâm inancına göre insan ile yaratıcı arasındaki

¹⁸¹ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 10/175-176; 16/350-351.

¹⁸² Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 13/365.

¹⁸³ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 16/351.

¹⁸⁴ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 8/298.

¹⁸⁵ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 1/82.

bağ, yaratıcı tarafından farz kılınan ibadet duyguları ve şekilleriyle kuvvetlenmektedir. Bu kuvvetlenme, insanın her gün kıldığı namaz gibi ibadetlerle süreklilik arz edip yenilenmektedir.¹⁸⁶ Bu durum insan ile yaratıcı arasındaki bağı sağlamasındaki temel etkenin ibadet olduğunu göstermektedir.

İslâm inancı, Allah'ın emirlerine bağlanmak ve bu inancın emirlerini yerine getirmekle ortaya çıkmaktadır. İman ise kalbi imar edip parlatan bir güçtür. Bu iman olgunlaşıp doğru bir hale gelmesiyle de İslâm inancı oluşmaktadır. İslâm inancı içerisinde ibadetlere gelince bunlar, insanın Allah ile bağlantı vasıtalarıdır. İnsanın Allah'a kulluğunun en açık ifadesi ibadetlerdir. İbadet, Allah'ın yarattığı mükemmellikleri ve kalbî olarak O'nun mülkünde gezinmeyi ifade etmektedir.¹⁸⁷ Dolayısıyla İslâm inancının hayatı, İslâm düşüncesine göre tümüyle şekillendirmesi kaçınılmazdır. İslâm inancının bu şekillendirmesinde ibadetlerin etkisi ise son derece önemlidir. Çünkü ibadetler insan kalbiyle yaratıcı arasındaki ilişkiyi ve irtibatı sağlamaktadır.¹⁸⁸

İslâm inancı aynı zamanda bir ibadet düzenidir. İbadetlerde birçok ilahî sır mevcuttur. İbadet sonsuz yolculuğun kazanımı, ruhun dayanağı, kalbin parıltısıdır. İlahî bir emir ortaya çıktığında, insanın kalbinde bu emri gönül rızasıyla meydana getiren ibadettir. Bu sebeple ibadet kalpleri açar. Allah ile kul arasındaki bağı güçlendirir, insan ruhuna huzur verir. Dolayısıyla ibadet kurtuluşun en güzel yoludur.¹⁸⁹

Kur'an-ı Kerim'de müminlerin özellikleri zikredilirken bu kişiler için, "ibadet edenler" vasfı kullanılmaktadır. Burada ibadet edenlerden kasıt, yalnızca Allah'a yönelip O'na kulluk etmektir. İlahlık vasfını sadece Allah için kabul edebilmek ve bunu hareketleriyle ispatlayabilmektir. Bütünüyle Allah'a yönelmek, itaat etmek, fiilî ve sözlü olarak O'na ittibâ ile bu vasıf ispatlanabilir. Bu durum aynı zamanda Allah'ın ulûhiyetini amelî olarak kabullenmenin ifadesidir.¹⁹⁰

Seyyid Kutub İslâm dininin, ibadetler manzumesi olduğunu ifade etmektedir. Bu din, ibadet kanalıyla insanı en üstün seviyelere ulaştırmaktadır. İslâm inancı, ibadet yoluyla insanı; şiddet anında sebat, dinlenme zamanında terbiye etmektedir. İbadet yoluyla insanı

¹⁸⁶ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 4/334-335.

¹⁸⁷ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 15/61.

¹⁸⁸ Kutub, *Tarihte Düşünce ve Metod*, 18.

¹⁸⁹ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 1/295.

¹⁹⁰ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 7/422.

bütününüyle selamete ve esenliğe ulaştırmaktadır. İnsan kalbine huzuru ve mutluluğu bahşetmektedir.¹⁹¹

İbadet, İslâm inancında sadece belli başlı hareketlerden ibaret de değildir. Yaşantıda Allah'ın rızasına uygun bireysel ve toplumsal bütün davranışlar ibadetin kapsamında değerlendirilmektedir.¹⁹² İbadet, inancın ortaya koyduğu doğal bir neticedir. Bu sebeple ibadetin doğru olabilmesi için öncelikle inancın sahih olması gerekmektedir. Dolayısıyla ibadetlerin yerine getirilmesi ve oluşturulması için, sahih bir iman ve inançla, gerçek bir yaşayış ve amel ile Allah'a bağlanma zorunluluğu bulunmaktadır. İbadet, insanın her yönüyle sadece Allah'a bağlanmasının bir ifadesidir.¹⁹³

Seyyid Kutub'un ibadet tanımlaması, geniş ve kapsamlı bir yapıya sahiptir. Bu konuyla alakalı Kutub, ibadetlerin gruplara ayrılmasının ancak teorik olabileceğini ve bu gruplamada bir grubun diğerine nazaran daha önemli olmasının kabul edilemeyeceğini belirtmektedir. Ona göre ibadetlerin, ibadât ve muâmelât bahislerine ayrılması ancak İslâm hukukundaki bir tasniftir. İbadât ve muâmelât bahislerinin ikisi aslında bütününüyle ibadettir. Bu sebeple bu bahislerin bir diğerine üstünlüğü kesinlikle söz konusu olamaz.

İslâm dininde yer alan emir ve yasaklar bir bütün olup hepsi ibadet kavramı içerisinde yer almaktadır. Yani bunların hepsi bu dinin gereğidir. İbadât ve muâmelât hükümlerini birbirinden ayırmak son derece yanlıştır. Bu hükümler birbirinden ayrılmaz bir bütündür. İslâm hukukunda görülen bu gibi sınıflandırmalar zarureten ortaya çıkmıştır. Yoksa İslâm'ın emir ve yasaklarında böyle bir ayrılık söz konusu değildir. Allah'ın insanlar için koyduğu hayat düzeni, ibadât ve muâmelât bahislerinin birbirini tamamlamasıyla oluşmaktadır. Allah'ın hükümlerinin ve göndermiş olduğu dininin meydana gelmesinde her ikisi birbirine eşittir. Taat ve ittibâ konusunda biri diğerinden üstün olmayıp her ikisi de ibadettir.

İbadât ve muâmelât ikilisinden birisinin olmaması diğerinin de yokluğunu gerektirir. Yani bu ikisinden birisinin olmaması durumunda diğerinin ayakta kalma şansı yoktur. İnanan insanların hayatlarında, her ikisi de yer bulmadıkça dinin tamamlanması imkân dâhilinde değildir. Bu ikisi bütününüyle ibadetler olarak tanımlanmaktadır. İnanmış olan

¹⁹¹ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 1/528-529.

¹⁹² Kutub, *İslâm'da Sosyal Adalet*, 19.

¹⁹³ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 7/210.

insan bu ikisine aynı özeni göstererek Allah ile arasındaki bağı güçlendirebilir. Dolayısıyla insan hayatında ibadetler bir bütün olarak yer bulabilir. Sadece ibadât veya sadece muâmelât gibi bir durum söz konusu olamaz. Bu tasnif sadece fikhî bir sınıflandırma olarak düşünülebilir ki bu da tamamıyla ıstılahî mana yönüyle farklılık gösterir. Aksi takdirde bunların her biri ibadet olarak değerlendirilmektedir. Bunlar arasında önem bakımından bir ayrıma gitmek Allah’a iman akdini sarsıp bozmaktadır.¹⁹⁴

Seyyid Kutub, insan ile Allah arasındaki bağı sağlayan ibadet kavramının iki gruba ayrılmasının, zamanla farklı anlamlara kaydığını düşünmektedir. Ona göre son zamanlarda ibadet kavramı, Allah ile kul arasındaki bağı sağlayan belli şekillere indirgenmiş, muâmelât ise insanların kendi aralarındaki ilişki olarak görülmeye başlanmıştır. Bu durum son zamanlarda ortaya çıkmıştır. Nitekim Kur’an-ı Kerim’in indiği dönemde böyle bir ayrım söz konusu değildir. Bu ayrım yani ibadât ve muâmelât ayrımı fıkıh kitaplarının telifinden sonra ortaya çıkmıştır. İlk çıktığı dönemde bu sınıflandırma işi, ilmî bir üslûba dayanan klasik ve teorik bir sınıflandırmadır. Ancak aradan zaman geçtikçe bu sınıflandırma yanlış düşüncelere dönüşmüş, ibadât bahisleri daha önemli bir hal almıştır. Yani ibadât bahisleri aslında kendisinden farklı olmayan muâmelât bahislerine nazaran daha çok önem kazanmıştır. Böylesi bir durum ise İslâm inancının bizzat kendisinden uzaklaşmaktır. İslâm inancında ibadet kavramının belirli bir alanı yoktur. İbadet beşerî faaliyetlerin her alanını kapsamaktadır. İslâm düzeni de başlangıcından günümüze kadar ibadet mefhumunu gerçekleştirmeyi kendine gaye edinmiştir. İslâm âlimlerinin ibadet kavramı altında mütalaa ettikleri sınıflandırmalar, Kur’an-ı Kerim’e bakılacak olursa aslında ibadetten farklı şeyler değildir. İbadât bahislerinin muâmelât bahislerine göre herhangi bir önceliği veya üstünlüğü söz konusu olamaz. İslâm inancında yer alan ibadet anlayışında, ibadât ve muâmelât bahisleri altında yer alan faaliyetlerin her biri diğerine karşı eşit öneme sahiptir. Dolayısıyla İslâm inancında bu iki sınıflandırma sadece ilmî bir sınıflandırmadır. Aslında farklı şeyler olmayıp önem bakımından biri diğerine üstün de değildir.¹⁹⁵

Seyyid Kutub’a göre İslâm hukuku, İslâm’ın hükümlerinden ayrı bir şey değildir. İslâm hükümleri ve ibadetler de İslâm inancından farklı şeyler değildir. Fıkıh, kanun ve kurallar,

¹⁹⁴ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 4/150-151.

¹⁹⁵ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 8/286-287; a.mlf., *İslâm Düşüncesi I*, 188-189; a.mlf., *İslâm'da Sosyal Adalet*, 18.

inanç ve hayat sistemi, İslâm düşüncesinde birbirinden soyutlanıp farklı düşünülemez. Nitekim bunlar birbirinden ayrılmaz bir bütün olarak İslâm inancının bizzat kendisidir.¹⁹⁶ Sonuç olarak inanç, ibadet ve hayatın genel düzenini kapsayan muâmelât birbirinden ayrılması mümkün olmayan bir bütünlük arz etmektedir.



¹⁹⁶ Kutub, *Çağdaş Uygarlığın Sorunları ve İslâm*, 213.

BÖLÜM 3: SEYYİD KUTUB'DA İMAN-AMEL İLİŞKİSİ

3.1. Kelâm İlminde İman-Amel İlişkisi

Kelâm ilminde tarih boyunca tartışılan ve çeşitli görüşlerin ortaya çıkmasına sebep olan konulardan bir tanesi de kuşkusuz iman ile amel ilişkisidir. İslâm âlimleri genel itibariyle amelin değer kazanmasında imanın etkisi olduğunu düşünmüş ve bunda ittifak içerisinde olmuşlardır. Ancak amelin imana ne ölçüde etki ettiği noktasında ise âlimler arasında fikir ayrılığı bulunmaktadır. Bu konuya dair görüşler temelde, ameli imana dâhil edenler ile iman ve amelin farklı şeyler olduğunu düşünenler şeklinde, iki ana çerçeve üzerinde ortaya çıkmaktadır.

3.1.1. Ameli İmana Dâhil Edenler

Amelin iman ile münasebeti konusu tarihsel olarak ilk defa Hâricîler'in ameli terk edenleri iman dairesinden çıkarmasıyla meydana gelmiştir. Hâricîler'e göre Allah'a iman, Allah'ın koyduğu bütün delilleri bilmeyi, Allah'ın emir ve yasaklarına itaat etmeyi kapsamı sebebiyle bu itaatlerin dolayısıyla da bu amellerin hepsi aynı zamanda imandır.¹⁹⁷ Bu sebeple Hâricîler için amel, imanın bir cüz'üdür ve büyük günah işleyen kişi imandan çıkıp küfre girer. İnanç ve amelden oluşan dinin emirlerine uymayan ve yasaklarından kaçınmayan kişi kâfirdir. Böylece Hâricîler için farzların ihmal edilip haramların işlenmesi imanın önünde bir engel teşkil etmektedir.¹⁹⁸ Hâricîler büyük günah işleyenlerin kâfir olduğunu düşünmekle beraber onların kanlarını dökmeyi de mübah saymaktadır.¹⁹⁹ Bununla beraber Hâricîler'in bütün gruplarının büyük günah işleyenlerin kanlarını dökmeyi mübah saydığı da söylenemez. Hâricîler'in ana düşüncesinden ayrılan İbâziyye fırkası, büyük günah işleyenlerin kâfir olduğunu ancak savaş durumu olmaksızın bu kişilerin kanlarının dökülmesinin mübah olmadığını kabul etmektedir. İbâziyye fırkası küfrü, nimet küfrü ve şirk küfrü olarak ikiye ayırmaktadır. Büyük günah işleyen kişi de mümin değil muvahhid olup tevhid ehlidir. Bu kişi kendisine sayısız nimetler sunan yaratıcısına karşı nankörlük edip ona karşı geldiğinden nimet küfrü içindedir. Dolayısıyla

¹⁹⁷ İbn Teymiyye, *Mecmû'ul-Fetâvâ*, 7/5, 222; Yüksel, *Sistematik Kelam*, 222.

¹⁹⁸ İbn Teymiyye, *Mecmû'ul-Fetâvâ*, 7/242; Abullatif el-Harputî, *Tenkîhu'l Kelâm fî Akâidi Ehli'l-İslâm*, haz. Fikret Karaman (İstanbul: Çelik Yayınevi, 2016), 189-190; Bulut, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, 165; Aydın, *Kur'an-ı Kerim'de İman-Amel İlişkisi*, 66; İlyas Çelebi, "İlk Kelam Tartışmaları ve İnanç Grupları", *Kelam El Kitabı*, ed. Şaban Ali Düzgün (Ankara: Grafiker Yayınları, 2015), 49; Kılavuz, *İslâm Akâidi ve Kelâm'a Giriş*, 43; Topaloğlu, *Emâlî Şerhi*, 111; Öz, *Başlangıçtan Günümüze İslâm Mezhepleri Tarihi*, 94.

¹⁹⁹ Mahmud, *Mevkîfü İbn Teymiyye mine'l-Eş'arî*, 3/1349.

bu kişi nimet küfrü ile kâfir olup şirk küfrü ile kâfir değildir. Böyle bir kişinin cehenneme gidip cezasını çekeceği kuşkusuzdur. Ancak ölmeden önce tövbe ederse cezasını çektikten sonra cennete girebilir. Tövbe etmeden ölürse günahında ısrar ettiğinden ve şirk küfrü işlediğinden cehennemde kalacaktır.²⁰⁰ Hâricîler iman amel ilişkisi konusunun ortaya çıkmasında büyük etkiye sahiptir ancak onların bu konudaki görüşleri nazarı boyutta olmayıp daha ziyade siyasî ve pratik boyuttadır. Çünkü Hâricîler bir kuramcı değildir. Meseleleri teorik ve soyut bir şekilde ele almamaktadır. Dolayısıyla onların döneminde bu mesele ilahiyatla ilgili bir konu olmaktan ziyade siyasî bir sorun olarak ortaya çıkmış ve onların ele aldığı bu kavramlar daha sonraları kelâm ilminde bir mesele haline gelmiştir.²⁰¹

İman amel ilişkisine dair kendine özgü fikirler ortaya koyan bir diğer kelâm ekolü ise Mu‘tezile mezhebidir. Mu‘tezile bu konuda, Hâricîler’in düşüncelerini daha sistematik hale getirerek görüşlerini bu çerçevede ortaya koymuştur. Mu‘tezile’nin bu konudaki temel görüşü amelin imandan bir parça olduğu yönündedir. Ancak Mu‘tezile, Hâricîler’den farklı olarak, amelin terkinı veya mürtekb-i keбіreyi (büyük günah işleyeni) doğrudan kâfir saymamaktadır. İmanın tanımına dair görüşlerinde de ifade edildiği üzere Mu‘tezile, büyük günah işleyeni *menzile beyne’l-menzileteyn* yani iman ile küfür arasında bir yerde görmektedir. Onlara göre büyük günah işleyen kişi mümin ve kâfir olarak isimlendirilmeyip fâsık olarak isimlendirilir. Aynı şekilde bu kişi için bu isimler geçerli olmayıp, sonuç itibariyle iki isimden bir isim ve iki hükümden bir hüküm (mümin ve kâfir) geçerli olmaktadır.²⁰² Bu kişi dünyadan tövbe ederek ve Allah’a itaatli bir şekilde ayrılırsa sevap almaya hak kazanmış bir mümin olur. Ancak tövbe etmemişse azabı kâfirinkinden daha az olmakla beraber ebedi cezayı hak etmiş olur.²⁰³ Mu‘tezile’nin temel esaslarından biri olan “menzile beyne’l-menzileteyn” görüşü onların ameli imana dâhil ettiklerinin bir göstergesidir. Netice itibariyle Mu‘tezile, iman ile ameli birbirine etki etmeyen farklı iki şey olarak görmemiş, amelin imana etki ettiğini kabul etmiştir.

²⁰⁰ Abdülkâhir el-Bağdâdî, *el-Fark beynel-Firak*, thk. Muhammed Osman (Kahire: Mektebetü İbni Sina, 1988), 95; Şehristânî, *Milel ve Nihal*, 131; Sülün, *Kur’an-ı Kerim Açısından İman-Amel İlişkisi*, 160; Aydın, *Kur’an-ı Kerim’de İman-Amel İlişkisi*, 62; Öz, *Başlangıçtan Günümüze İslâm Mezhepleri Tarihi*, 106.

²⁰¹ İzutsu, *İslâm Düşüncesinde İman Kavramı*, 32; Aydın, *Kur’an-ı Kerim’de İman-Amel İlişkisi*, 59.

²⁰² Kâdî Abdülcebbâr, *Şerhu’l-Uşûli’l-Hamse*, 140, 697, 701; Bekir Topaloğlu, *Kelâm İlmine Giriş* (İstanbul: Damla Yayınevi, 2016), 175.

²⁰³ Sülün, *Kur’an-ı Kerim Açısından İman-Amel İlişkisi*, 166; Öz, *Başlangıçtan Günümüze İslâm Mezhepleri Tarihi*, 350-351; Aydın, *Kur’an-ı Kerim’de İman-Amel İlişkisi*, 76.

İnanç konularında te’vilden uzak duran, Kur’an ve sünnet lafızlarına doğrudan bağlı kalan selef ulemâsı, ameli imana özü itibariyle değil imanın kemali yönüyle dâhil etmiştir. Selef âlimleri imanın tanımına kalbin tasdikinin ve dilin ikrarının yanı sıra Hâricîler ve Mu‘tezile gibi erkân ile ameli de dâhil etmiştir. Ancak selef ulemâsı, Hâricî ve Mu‘tezile’den farklı olarak ameli imanın kemali için bir şart görmüştür. Bu sebeple de selef ulemâsı, büyük günah işleyenleri tekfir etmemiş ve ebedi cehennemlik saymamıştır. Selefte göre mürtekeb-i kebire imanı sebebiyle mümin, günahı sebebiyle de fâsıktır.²⁰⁴ Ayrıca selef âlimleri, emirleri eksiksiz yerine getiren, yasaklardan sakınan Müslümana uygulanan hükümlerin aynısının günahkâr mümine de uygulanması gerektiği görüşündedir.²⁰⁵ Bu bağlamda selef ulemâsı, amelleri imanın aslından görmemektedir. Onlar için ameller imanın aslından olmayıp gerekliliğindendir.²⁰⁶ Aslında selef ulemâsı, mutlak iman ile kâmil imanı birbirinden ayırarak amelin kâmil bir imana etkisi olduğunu, mutlak bir imanın asıl mahallinin de kalp olduğunu düşünmektedir. Yine selef, imanın artıp eksileceğini de kabul eder. Ancak onların imandaki bu artış ve eksilişe dair tarifleri, tasdik yönüyle değil amel yönüyledir. Yani imanda artma ve eksilme mutlak imanın bir gereği olan tasdik kuvvet ve zayıflığında olmayıp, kâmil bir imana etki eden amellerde olmaktadır.²⁰⁷ Dolayısıyla selef ulemâsı, iman amel ilişkisine dair ameli imanın aslına dâhil etmemiş ve mutlak imanın mahallinin kalp olduğunu kabul etmiş, ameli imanın kemali için bir gereklilik olarak görmüştür. Sonuç olarak selef ulemâsı imanı tasdik, ikrar ve amel şeklinde tanımlamakla beraber büyük günah işleyenleri tekfir etmemiştir.

Seyyid Kutub’un iman amel ilişkisine dair görüşleri büyük oranda selef âlimlerinin görüşleriyle benzerlik göstermektedir. Aslında Kutub’un iman amel ilişkisine dair görüşlerinin yanı sıra, onun diğer inanç konularına dair görüşleri de selef ulemâsından büyük izler taşımaktadır. Yine Seyyid Kutub’un saygı duyduğu ve kendisinden övgüyle bahsettiği Selefîyye’nin önemli isimlerinden İbn Teymiyye, ameli imanın tasdiki olarak görmektedir. İbn Teymiyye, Kur’an ve sünnetin birçok konuda imanı, amel ile birlikte

²⁰⁴ İbn Teymiyye, *Mecmûu’l-Fetâvâ*, 7/145, 240, 302; Mahmud, *Mevkîfû İbn Teymiyye mine’l-Eş‘arî*, 3/1349.

²⁰⁵ Sâbûnî, *Mâtürîdiyye Akaidi*, 170; Kılavuz, *İman Küfür Sınırı*, 37; Sülün, *Kur’an-ı Kerim Açısından İman-Amel İlişkisi*, 168; İsfehânî de *Müfredât*’ında imanı tanımlarken, kalpte gerçekleştirilen, sözle doğrulanan ve salih amel ile ortaya konulan şeklinde tarif etmektedir. Bk. *Müfredât*, 91.

²⁰⁶ İbn Teymiyye, *Mecmûu’l-Fetâvâ*, 7/202.

²⁰⁷ Aydın, *Kur’ân-ı Kerim’de İman-Amel İlişkisi*, 95-96; Öz, *Başlangıçtan Günümüze İslâm Mezhepleri Tarihi*, 168.

getirdiğini ifade etmekte ve böylelikle de amelin imana dâhil olduğunu düşünmektedir. Ona göre iman, amelden yüz çevirmeyi kabul etmemektedir.²⁰⁸ Onun için amel imandan ayrı bir şey olmayıp amelin terki ceza ve kınamayı da beraberinde getirmektedir.²⁰⁹ Dolayısıyla İbn Teymiyye, ameli iman için bir gereklilik olarak görmüş, kalpte olan imanın amellerle ortaya çıkartılmasını da bir şart olarak kabul etmiştir. Ancak İbn Teymiyye, amelin terkinin ve yalnız başına günahın imanı ortadan kaldırmadığını da belirtmiştir.²¹⁰ Bununla beraber İbn Teymiyye ve selef âlimlerinin geneli imanın özünün kalpte olduğunu ve bu iman için de kalbî amellerin zorunlu olduğunu ifade etmektedirler. Kalbî amellerin başında da Allah ve resulüne sevgi gelmektedir. Bu sevgi imandandır. Zâhirî ameller ise onlara göre imanın özünden olmayıp, gerekliliğindendir.²¹¹

3.1.2. Ameli İmana Dâhil Etmeyenler

Hâricîler'e bir tepki olarak ortaya çıkan Mürcie ekolü, iman amel ilişkisine dair Hâricîler'in tam aksine ameli imandan bir cüz' saymamıştır.²¹² Mürcie ekolü aynı zamanda kendi içerisinde farklı fırkalar bulundurmaktadır. İmanın tanımlanması konusunda farklı görüşlere sahip olan bu fırkalar, amelin imandan ayrı bir şey olduğu görüşünde ise fikir birliği içerisindeyler.²¹³ Mürcie, iman lafzının hakiki manasını tasdikten ibaret görmektedir. Amelleri ise imanın gerçek manasından görmeyip, mecazi mana olarak kabul etmektedir.²¹⁴ Bu noktadan hareketle Mürcie, imanın mahallinin kalp, amelin mahallinin ise beden ve organlar olduğu düşüncesindedir. Beden ve organların eylediği amellerin imana herhangi bir zararı olmayacağını söylemekte ve böylece ameli ikinci plana atmaktadır.²¹⁵ Mürcie'ye göre bir şeyin farz olduğuna inanmak ile farz olunan bir şeyin bilinip yapılmaması ayrı şeylerdir. Amelî bir hükmün farz olduğuna inanmayan kişiye kâfir, inandığı halde ameli yerine getirmeyene ise günahkâr mümin denir.²¹⁶ Yine bir kişi aynı anda hem mümin hem de kâfir olamaz. İnanan bir kişinin iman vasfı ancak

²⁰⁸ İbn Teymiyye, *Mecmûu'l-Fetâvâ*, 7/116-117, 142.

²⁰⁹ İbn Teymiyye, *Mecmûu'l-Fetâvâ*, 7/181.

²¹⁰ İbn Teymiyye, *Mecmûu'l-Fetâvâ*, 7/117-118, 551.

²¹¹ İbn Teymiyye, *Mecmûu'l-Fetâvâ*, 7/186-187, 306.

²¹² İbn Teymiyye, *Mecmûu'l-Fetâvâ*, 7/288-289.

²¹³ İbn Teymiyye, *Mecmûu'l-Fetâvâ*, 7/194-195.

²¹⁴ İbn Teymiyye, *Mecmûu'l-Fetâvâ*, 7/116.

²¹⁵ Şehristânî, *Milel ve Nihal*, 135; Çağfer Karadaş, *Ana Hatlarıyla Kelâm Tarihi* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014), 358; İzutsu, *İslâm Düşüncesinde İman Kavramı*, 125.

²¹⁶ Bulut, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, 189.

küfür ile ortadan kalkabilir.²¹⁷ Dolayısıyla amel, imanın ortadan kalkmasına sebep olan bir şey değildir. Amelin, imanın varlığına ve yokluğuna o amelin inkâr edilmesi dışında bir etkisi yoktur.

Eş‘ariyye mezhebi, ameli imandan bir parça saymayıp amelin terkinin de imanın yokluğu anlamına gelen küfür sebebi olarak görmemiştir. Bu mezhebin kurucusu sayılan Ebu’l-Hasan el- Eş‘arî’ye göre iman en temelde tasdik anlamı taşımaktadır. Bu sebeple de iman tasdikten ibarettir.²¹⁸ Dil ile ikrar, ibadet ve uygulamalara gelince bunlar imanın asıllarından olmayıp, imanın dallarındandır. Dolayısıyla Allah’ı kalbiyle tasdik eden yani O’nun birliğini kabul edip benimseyen ve peygamberlerin Allah tarafından gönderildiğine kesin olarak inanıp tasdik eden kişinin imanı geçerlidir. Böyle bir kişi bu hal üzere ölse yani amel etmeden ölse de yine mümindir. İmandan çıkması ancak yukarıda sayılan hususları inkâr etmesiyle mümkündür.²¹⁹ Ebu’l-Hasan el- Eş‘arî’nin bu görüşlerinden açıkça onun ameli imana dâhil etmediği anlaşılmaktadır. Ayrıca Eş‘arî mezhebinin genel görüşü olarak büyük günah işleyen kimse tekfir edilemez. Çünkü küfür imanın bulunmaması anlamına gelmektedir.²²⁰ İnanan bir kişi ancak Allah’ı yok saymakla veya O’na ortak koşmakla, peygamberliği inkâr veya Hz. Peygamber’in tebliğ ettiği vacipleri ve ümmetin icma ettiği kesin hususları kabul etmemekle ve haramları helal saymakla kâfir olur. Bunun dışında bir söz söyleyen, kâfir olmayıp ona tövbe vaciptir. Hatta tövbe etmeden bu dünyadan ayrılan mürtekb-i kebirenin günahlarının bağışlanması muhtemeldir.²²¹ Mâtürîdiyye mezhebi de iman ve ameli farklı iki şey olarak görmüştür. Daha önce de ifade edildiği üzere Ebû Mansur el-Mâtürîdî’ye göre iman kalbin tasdikidir. Dilin ikrarı ise dünyadaki ahkâmın uygulanması açısından şarttır.²²² Mâtürîdî bu tanımlamada ameli imana dâhil etmemektedir. Dolayısıyla amelin terkinin imanın yok olması olarak görmemektedir. Mâtürîdî, imanın Allah’ın bütün emirlerine itaat etmek olduğunu belirtmekte ancak bunların amelî olarak yerine getirilmesinin iman mahiyeti dışında olduğunu düşünmektedir. Çünkü Kur’an-ı Kerim’de emredilen şeyleri yerine

²¹⁷ Sönmez Kutlu, “Mürcie”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 32/41-45; Öz, *Başlangıçtan Günümüze İslâm Mezhepleri Tarihi*, 526-527.

²¹⁸ Eş‘arî, *el-Lüma‘*, 123; Şehristânî, *Milel ve Nihal*, 101; Öz, *Başlangıçtan Günümüze İslâm Mezhepleri Tarihi*, 491.

²¹⁹ Şehristânî, *Milel ve Nihal*, 101; Aydın, *Kur’ân-ı Kerim’de İman-Amel İlişkisi*, 98;

²²⁰ Eş‘arî, *el-İbâne*, 48; Eş‘arî, *el-Lüma‘*, 123-124.

²²¹ Karadağ, *Ana Hatlarıyla Kelâm Tarihi*, 185-186.

²²² Mâtürîdî, *Kitabü’t-Tevhîd*, 568; Sâbûnî, *Mâtürîdiyye Akaidi*, 171; Sülün, *Kur’an-ı Kerim Açısından İman-Amel İlişkisi*, 169; Bulut, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, 262.

getirmeyenlere de “Ey iman edenler” hitabı yer almaktadır. Büyük günah işleyenlerin durumu da bu mezhebe göre, kişinin işlediği günahı hafife almadıkça ve bu günahı helal saymadıkça tekfir edilemeyeceği yönündedir. Amel, iman unsurunun bir parçasını oluşturmadığı için büyük günah işleyen kimse de imandan çıkmaz. Nitekim Kur’an-ı Kerim’de günah işleyenlerden bahsedilirken, onlardan da mümin veya iman edenler şeklinde ifadeler geçmektedir. Ayrıca günah işleyenlerden tövbe etmelerinin istenmesi, bu kişilerin din dairesinden çıkmadıklarının bir göstergesidir.²²³ Netice itibariyle Ehl-i sünnet kelâm mezhepleri, iman tanımı ameli dâhil etmediğinden ve büyük günah işleyenleri tekfir etmediğinden iman amel ilişkisine dair bu ikisinin farklı iki şey olduğu yönünde bir yaklaşım içerisindedirler.

3.2. Seyyid Kutub’un Ameli İmana Dâhil Etmesi

Seyyid Kutub’a göre iman, doğal olarak kalpte yer edip, salih amel suretiyle ortaya çıkmaktadır. Mümin olduğunu söyleyen her insanın bunu idrak etmesi ve anlamış olması gerekir. Yani inandıklarını ifade eden Müslümanların bu gerçeği kesin bir şekilde kavraması, kendilerine bir zorunluluktur. Zira salih amel olarak ortaya çıkmayan iman, iman değildir. Müslüman olduğunu söyleyip de yeryüzünde bozgunculuk yapan, Allah’ın düzenini ve hayat için koyduğu ahlâkî ilkeleri yok sayan kişinin imanla alakası yoktur. Böylesi insanlar mümin de değildirler. Bu insanların Allah’ın vereceği mükâfattan da nasipleri yoktur. Bu kişileri Allah’ın vereceği cezaya karşı koruyabilecek bir varlık da bulunmamaktadır.²²⁴ Dolayısıyla salih amel işleyenlerden başka kimseye ahiret gününde şefaet edilmez. Salih amel işleyenlere ise Allah’ın mükâfatı vardır. Çünkü Allah, iman edip salih amel işleyenlere mükâfatı vereceğini vaat etmiştir ki, Allah verdiği vaadinden asla dönmez.²²⁵

3.2.1. Sebep-Sonuç İlişkisi Bakımından İman-Amel

Seyyid Kutub’a göre, iman ve amel Kur’an-ı Kerim’in birbirini tamamladığı iki ifadedir. Kur’an iman ve salih amel üzerinde sıklıkla durmaktadır. Bu nedenle amelsiz iman olmayacağı gibi, imansız da amel olmamaktadır. Birincisi eksikliği itibariyle değer ifade etmez, ikincisi ise temel ve dayanaktan yoksun olduğu için önem teşkil etmez. Hidayete

²²³ Sâbûnî, *Mâtürîdiyye Akaidi*, 171; Öz, *Başlangıçtan Günümüze İslâm Mezhepleri Tarihi*, 442-443; Bulut, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, 263-264-265.

²²⁴ Kutub, *Fî Zılâli’l-Kur’an*, 1/182.

²²⁵ Kutub, *Fî Zılâli’l-Kur’an*, 9/537.

ve hakikate ancak ikisinin birleşmesiyle ulaşılabilir. Kur'an-ı Kerim rehberliğinde doğru yolu bulabilmek ancak bu ikisinin birleşmesiyle mümkündür.²²⁶ İmansız gerçekleştirilen iyi işlerin herhangi bir değeri bulunmamakla beraber aynı şekilde iman ile beraber hayatın bizzat kendisinde amelin ortaya çıkması da bir zorunluluktur. Amel, var olan, hareket ve canlılığını koruyan bir imanın hem delili hem de tabî bir sonucudur.²²⁷

Kutub, iman konusunda Kur'an-ı Kerim'in her türlü şüpheyi ve gevşekliği yasakladığını ifade etmektedir. Ona göre Kur'an-ı Kerim'de iman, istikrarlı bir esasa dayandırılmakta, söz ve amelin aynı noktada mutabakatı emredilmektedir. Yani söz ve onun ardından hemen amel gelmelidir. Aksi takdirde sadece sözlerin herhangi bir önemi yoktur. Hatta Seyyid Kutub, amelî hayata geçmeyen ve sadece dil ile ifade edilen sözlerin, yalancılık ve nifakı aynı ekseninde yürüten bir fitne unsuru olduğunu da ifade etmektedir.²²⁸

İman, kalbî duygular olması yanında açık bir hareket örneği olarak da karşımıza çıkmaktadır. Çünkü kalpte yer eden iman, fiilî olarak yaşantıda tezahür eden bir şeydir. Bu sebeple amel, imanın varlığına delâlet eder ve onun ortaya çıkmasını sağlar. Dolayısıyla iman, muhakkak açık bir şekilde görünmek durumundadır. İmanın fiilî yaşantıdaki varlığı ise kesin olarak amel ile müşahade edilebilir.²²⁹

Kuran-ı Kerim'de iman meselesi işlenirken veya müminlerden bahsedilirken genellikle imanın pratik yönü olan amelden söz edilmektedir. Kur'an'da imanın bu şekilde işlenişi, Müslümanlığın sadece hislerde ve hayallerde yaşanan bir şey olmadığını en açık göstergesidir. Burada asıl mesele İslâm inancının hayat düzenine veyahut İslâm'ın günlük yaşantıya uygun fiilî hareketlerine vurgu yapılmasıdır. Kur'an-ı Kerim'de geçen "iman edip salih amel işleyenler" ifadesi imanın sadece kalpte olan, zihnî bir yapıya sahip olan, günlük hayatta izine rastlanmayan bir şey olmadığını en açık delilidir. Bu nedenle iman, ne sadece dil ile ikrardan ne de yalnızca kalp ile şهادetten ibarettir. İmanı doğrulayan fiilî şهادet, günlük hayatta görülen, kendini somut ve pratik şekilde gösteren bir şهادettir.²³⁰

²²⁶ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 9/291.

²²⁷ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 13/365.

²²⁸ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 3/382-383; 11/464.

²²⁹ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 6/479.

²³⁰ Kutub, *İslâm Düşüncesi I*, 264-267.

3.2.2. Pratik Bir Düzen Açısından İman-Amel

İmanın amel ile kendisini pratik hayatta göstermesi bir gerekliliktir. Ancak bu şekilde imanın varlığı ispat edilir ve hakikati ortaya çıkarılır. İman, Kur'an'da sürekli amelî boyutuyla birlikte zikredilmektedir. Yani Kur'an, imanın pratik hayatta etkisi olmayan, sadece sözlerden ibaret olan bir yapıya sahip olmadığının üzerinde sıklıkla durmaktadır. Bu sebeple imanın hakikatinde amel vasfı da bulunmaktadır. İman eden kişide bulunması gereken sıfatlardan birisi de amellerindeki vasıflarıdır. Bu sıfatları bulundurmamak hakiki imanın önünde engeldir. Hakiki iman etmeyen ise hiç iman etmemiş sayılmaktadır.²³¹ İman, aynı zamanda bir gerçek olarak ortaya çıkmadığı müddetçe hakiki bir iman olamaz. Yani iman, kalplerde yer ettikten sonra amelî hayatta açık bir şekilde kendini göstermedikçe gerçeklik kazanmamaktadır.²³² Bununla beraber Kur'an, insanın ruhuna her yönüyle hitap eder. Yani Kur'an hitabını yaparken insanı, yalnızca imana ve bu iman adına mücerret seslenişlere havale etmez.²³³

İman, bulunduğu kişiyi her yönüyle kaplamaktadır. Bu nedenle iman, inanan insanın zihnî düşüncelerinden, fikrî hayallerinden, bedeninin organlarına kadar her türlü hal ve hareketi kapsamaktadır. İman, insanın attığı her adımda rengini belli ederek ortaya çıkan bir şeydir. Yani iman bir gönülde yer ettiği takdirde hayatın her alanında kendini göstermektedir. Böylelikle iman, aynı zamanda bir hayat düzeni olarak karşımıza çıkmakta ve hayatın pratik boyutunda kendini açıkça göstermektedir.²³⁴

Kur'an-ı Kerim'de "işittik" ifadesini dilleriyle söyleyen kişiler için (ayetin devamında) "isyan ettik" ifadesi geçmektedir.²³⁵ Seyyid Kutub, burada "işittik" ifadesinin bu kişiler tarafından sadece söylenen bir söz olduğunu, "isyan ettik" ifadesinin de yine bu kişilerin hareketlerine işaret etmek için kullanıldığını belirtmektedir. Ona göre amel, dille söylenen ifadeye gerçek manasını verir. Pratik şekilde ortaya çıkan mana, ağızdan çıkan sözden daha kuvvetlidir. Yani İslâm inancında prensip olarak amelsiz sözün bir değeri yoktur. Kabul görünen bizzat hareketin kendisidir.²³⁶ Aynı şekilde Kur'an-ı Kerim'de geçen "Ey iman edenler" hitabı, muhatabının vicdanında bir hareketlilik meydana

²³¹ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 6/474-475.

²³² Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 10/59.

²³³ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 14/459.

²³⁴ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 10/459-460; 12/421; 13/314-315-316; 15/236.

²³⁵ el-Bakara 2/93.

²³⁶ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 1/192-193.

getirmeyi, imanın gerekliliklerinin amelî olarak yaşanmasını amaç edinmektedir.²³⁷ Bu nedenle Kur'an inanan insanları, imanın hakikatini kalplerinde bir şuur ve tasavvur olarak, hayatlarında da amelî bir gerçek olarak yaşatıp kemâle ulaştırmaya davet etmektedir.²³⁸ İman sahibi insan her şeyden önce imanının gereğini yerine getirmeli ve salih ameller işlemelidir. Dolayısıyla Allah'ın salih kulları, iman edip bu imanlarıyla da amel eden kimselerdir.²³⁹

Allah, insana kulluğu ve ibadeti zorunlu kılmıştır. Allah'ın insandan kulluğu ve ibadeti istemesinin sebebi, insanın ulûhiyet ve ubudiyet hakikatini idrak etmesi, düşünce ve duygularının sağlamlaşması ve hayatının istikamet bulması içindir. Duygu ve düşüncelerin, yaşantı ve olayların sağlam ve kuvvetli bir esasa dayanarak istikrarlı bir şekilde devam etmeleri; ancak ulûhiyet ve ubudiyetin hakikatini kalben tasdik edip lisanen ikrar etmek ve sonra da bu ikrarı amelî olarak gerçekleştirmekle mümkün olabilir.²⁴⁰ Bu bağlamda ibadetler, imanın en açık tercümesidir. İman aynı zamanda, Allah için yapılan ibadetlerdir. İnsan, ne zaman ki ibadetleri yerine getirirse işte o zaman imanın hakikatine ermiştir. Yani mesele sadece iman ettiğini ya da Müslüman olduğunu dil ile söyleme meselesi değildir. İman pratik hayatta salih amellerle ortaya çıkmak zorundadır. Dolayısıyla iman edenler de salih amel işlemekle mükelleftir. Aksi takdirde sadece ağızdan çıkan sözün bir değeri yoktur. Salih amel, Allah'ın yapmasını emrettiği her türlü hareketi, ibadeti, ahlâkı ve insanlar arasındaki muameleyi kapsamaktadır.²⁴¹ İnsanın ahlâkî duyguları taşıması; adaletli, şefkatli, bağışlayan, hilim sahibi, kerem sahibi, kötülüklerden hoşlanmayıp hayrı seven, kalplerin gizlediğini gören ve bilen Allah'a imanın kesin ve doğal bir neticesidir.²⁴²

İslâm inancı Müslümana, imanın sadece vicdanî his olarak kalpte hissetmekten ve laf olsun diye lisanen ikrar etmekten ibaret olmadığını bildirir. İnsan için kurtuluşun ancak pratik yaşantıyla, imanın canlı bir örneğini sergilemekle mümkün olduğunu hatırlatır. Allah'ın huzurunda insanın buna göre hesaba çekileceğini öğretir. İnsana, hidayet ve mükâfatın ancak bu şekilde bir hayata sahip olanların elde edeceğini benimsetir.²⁴³ Aynı

²³⁷ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 3/186.

²³⁸ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 3/507.

²³⁹ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 10/181.

²⁴⁰ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 4/84.

²⁴¹ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 16/312-313.

²⁴² Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 16/348.

²⁴³ Kutub, *İslâm Düşüncesi I*, 272.

zamanda doğru yol yani hidayet, insana imanın sadece vicdanî yönü ilgilendiren bir şey olmadığının gösterilmesidir. Doğru ve hakiki olan bir yol, iman ile amel arasındaki irtibatı kurabilmeli, iman ve ibadet duyguları gelişirken, ameli de bunların dışı vurumu olarak görmelidir.²⁴⁴

Seyyid Kutub, İslâm inancının yalnızca nazarî şekilde ele alınmasını ve bu şekliyle incelenmesini de son derece hatalı bir yöntem olarak görmektedir. İnanç üzerinde yalnızca bilgi ve kültür bakımından incelemelerde bulunmak büyük bir tehlikedir. Allah, inancın, inananların bütün olarak pratik bir şekilde yaşadığı bir yapıya sahip olmasını istemektedir. Pratik hayat tarzının bizatihi inancın şekli olarak ortaya çıkmasını emretmektedir. Bu sebeple inanç, sadece teorik olarak incelenen ve yalnızca bu yönüyle ele alınan bir yapıya sahip değildir. İnanç ele alınırken hiçbir zaman onun pratik yönü ihmal edilemez. İslâm inancı da insanlarda canlı bir yapı halinde, pratik bir hareket şeklinde kendini göstermelidir. Bu düşüncenin oluşum yöntemi ise insanlarla birlikte canlı bir yapı ve pratik bir hareket haliyle tasavvur edilebilir. Bu şekilde inanç, pratik boyutuyla tekâmül ettiği gibi teorik boyutuyla da tamamlanabilir. Aynı zamanda bu yöntem ile teorik ve pratik birbirinden ayrılmamış ve teorik yapılar, pratik şekilleriyle temsil edilmiş olur. Dolayısıyla pratik hayattan koparılmış veya amelî hareketlilikten uzaklaştırılmış, yalnızca nazarî yönü ile ele alınan inanç, İslâm dininin tabiatına ve terkip tarzına son derece aykırıdır. Bu nedenle İslâm dininin hakikatini amelî boyuttan ayırmak imkân dâhilinde olmayan bir gerçekliktir.²⁴⁵

3.2.3. Amelin İmana Örtüşmesi

İman sahibi olan bir kimsenin, imanın zorunlu kıldığı şeylerden ve imana dair değerlerden herhangi bir şekilde sıyrılması mümkün değildir. Böyle bir kişinin aynı şekilde imanına aykırı bir söz söylemesi, harekette bulunması ve hatta böyle bir niyetle niyetlenip bir tasavvur taşıması -eğer bu kişinin taşıdığı hakiki bir iman ise- hiçbir şekilde mümkün olamaz.²⁴⁶

Seyyid Kutub, insanın güzel ameller işlemesini, imana götüren bir etken olarak da görmektedir. Yani ona göre Allah, amellerinin güzelliği sebebiyle insanlara iman şerefini

²⁴⁴ Kutub, “İstikbal Bu Dinindir”, 342-343.

²⁴⁵ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 5/25-26-27; a.mlf., *Tarihte Düşünce ve Metod*, 17.

²⁴⁶ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 11/546.

verebilir.²⁴⁷ Böylesi bir kişinin ameli ancak iman şerefine nail olduktan sonra salih olma vasfını elde edebilir. Çünkü amellerin salih olabilmesi sadece iman ile. Dolayısıyla bir iş, hareket veya amel ancak imanın varlığıyla değer kazanabilmektedir. İman ise kendini salih amel şeklinde göstermektedir.²⁴⁸ Kur'an-ı Kerim'de birçok ayette imandan sonra salih amel ifadesi yer almaktadır. Burada iman edenler için, imanın icabı olan salih amelin ortaya konulmasından bahsedilmektedir. Salih amel ise güzel bir neticeye varmak için ilahî emirleri gerçekleştirmektir. Yani güzel bir sonuca ulaşmanın yolu salih amel işlemektir. Salih amel, insanlarda imanları sebebiyle ortaya çıkmaktadır. Bu iman öyle bir şeydir ki, insan ile yaratıcısı arasında ilişki kurar, insanın doğru yolu görmesini sağlar, vicdanını hassaslaştırıp şerlerden uzaklaştırır ve insanı hayırlı işlere sevk eder.²⁴⁹

3.2.4. Emir ve Yasaklara Riayet

İman, yalnız başına söz ve zâhirî şekilcilikten ibaret değildir. İman, kişiyi Allah'a bağlayan ve O'nun ile irtibatı sağlayan bir güçtür. Bu nedenle iman, sadece belli başlı şekli amellerden de ibaret değildir. İman bunlardan ibaret olmayıp, amel ve şuur ile Allah'a bağlanarak gerçekleşebilecek bir kuvvettir.²⁵⁰ İmanın gerçekleşmesi ise insanın Allah'ın emir ve yasaklarını kabul etmesi ve bunları kendi hayatında ortaya koyması ile mümkün olmaktadır.²⁵¹

Seyyid Kutub'a göre iman etmek veya gönülden inanmış olmak, amel olarak ortaya çıkmadıkça yeterli gelmemektedir. Bu sebeple iman gönüllerde yerleşip, amel ile doğrulanan bir şeydir. Amel ise Allah'ın emirlerini yerine getirip yasaklarından uzak durmaktır. Yani iman aynı zamanda Allah'ın emir ve yasaklarına uymayı gerektirmektedir.²⁵² Bu nedenle imanın hemen akabinde amel gelir ki, İslâm bunun kendisidir. İman, insanın vicdanında yer bulan bir değer olup, salih amel de imanın hayatta görünen değeridir. Dolayısıyla iman ve amel her ikisi de gerçek ve muteber olan değerlerdir.²⁵³

²⁴⁷ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 4/35.

²⁴⁸ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 8/125.

²⁴⁹ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 7/525.

²⁵⁰ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 1/309.

²⁵¹ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 7/19.

²⁵² Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 8/25.

²⁵³ Kutub, *İslâm'da Sosyal Adalet*, 58.

Seyyid Kutub’a göre İslâm kendisini amele, fiile ve aksiyona dönüşebilen bir iman şeklinde düzenleyip formüle etmiştir. Burada amele dönüşebilenden kasıt, Allah’ın emir ve yasaklarını kapsayan hükümlerdir. Allah’ın hükümleri ise, iman ve ameli birleştirme yapısına sahiptir. İman böyle olduğu takdirde kişiyi hem içten hem de dıştan etkileyebilir. Ayrıca imanın ancak bu şekilde bireysel ve toplumsal etkisinden söz edilebilir.²⁵⁴ Bu nedenle İslâm, yalnız başına soyut olarak, vicdanların derinliklerine gizlenen bir inançtan ibaret değildir. Aynı şekilde doğrudan doğruya ibadet şeklinde yerine getirilen haller de değildir. İslâm, peygamberin Allah’tan aldığı emir ve yasaklara bizzat inanmak, bu kural ve kaidelere tam olarak uymaktır.²⁵⁵

İman edip salih amel işleyenler, kötülük yapanlarla asla bir tutulmamaktadır. Bu grubun ilk kısmı hayatlarının önemini farkına varıp, yaşantılarını güzel değerlendirmişlerdir. Diğer kısmı ise cehalet içinde kalıp, kötülük sahibi olanlardır. Kötülük sahibi insan, aslında her şeye kötülük etmektedir. Başta kendine kötülük eder, sonra da yanındakilerine kötülük eder. Ayrıca kendisinin ve çevresindeki hiçbir şeyin kıymetini idrak edemeyip anlayamama noktasında kötülük etmektedir. Bu durum ise bu kişinin körlüğünden kaynaklanmaktadır. Buradaki asıl körlük ise kalplerin kör olmasındandır.²⁵⁶ Dolayısıyla kalbinde iman bulunmayan kişi, başta kendi kıymetini bilmeme hususunda büyük bir gaflet içerisinde.

3.2.5. Teslimiyet

Seyyid Kutub, Allah’ın insanlardan yalnız başına kalp ile tasdik edilen ve akıl ile kabul edilen bir inanç beklemediğini düşünmektedir. Ona göre inanmak, kabullenmek veya tasdik etmek demek, o inancın bütün emir ve yasaklarını bilfiil yerine getirmek demektir. Allah’ın insanlar için koymuş olduğu düzenin kurallarını, insanın her hareketinde tatbik etmesi ve peygamberin göstermiş olduğu yoldan yürümesi demektir.²⁵⁷ Bu nedenle “Allah’a teslim oldum” demek geniş manaları içinde bulundurmaktadır. Mesele sadece tasdik etmekle tamamlanmamaktadır. İslâm inancı, sadece dil ile ifadeden veya kalp ile tasdikten ibaret olmayıp, Allah’a itaat ve bağlılık suretiyle bütün iş ve hareketlerde O’na

²⁵⁴ Kutub, *İslâm - Kapitalizm Çatışması*, 80; a.mlf., *Tarihte Düşünce ve Metod*, 11.

²⁵⁵ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 6/278.

²⁵⁶ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 12/550.

²⁵⁷ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 2/237.

teslim olmayı gerektirmektedir.²⁵⁸ Aynı şekilde iman, kişinin yalnız başına inandığını söylemesiyle gerçekleşen bir şey de değildir. Kalpte yer bulan imanın amel ile tamamlanması bir zorunluluktur. Bu sebeple iman, amel ile kendini belli etmeli ve insan, Allah'ın emir ve yasaklarını bu imanının gereği olarak yerine getirmelidir.²⁵⁹ İman sahibi olan insan, bir amelin kötülüğü hakkında bilgi edindikten sonra bu ameli işleyemez. Mümin, kötü bir amelin varlığını bildiği halde bu ameli işlemeye devam ederse, artık o ameli mümin olarak işlememektedir.²⁶⁰ İnanan insan, imanı sayesinde bütün kötülüklerden uzak durmaya çalışır. İnsan bu şekilde imanına sadece niyetiyle değil, aynı zamanda ameliyle de tanıklık eder.²⁶¹ Dolayısıyla iman eden bir kimse, bu imanının gereği olarak Allah'ın emirlerini amelî olarak yerine getirmeli, yasaklarından ise kesin bir şekilde uzak durmalıdır.

Seyyid Kutub, insanın “Allah’tan başka ilah yoktur” ilkesini kalbinde taşıması sonucunda bu inancın, insanın hayatının bütün alanlarında kendini göstermesinin zorunlu olduğu görüşündedir. Bu inanç yani Allah’a iman, hayatın her alanında fiilî olarak işlenen bir güçtür. İman, insanın kalbinde mevcut olduğunda Allah’tan gelen bütün kanunları ve kuralları o insana gönül hoşnutluğuyla kabul ettirir. Hatta sadece kabul ettirmekle kalmaz, Allah'ın emir ve yasaklarını fiilî bir şekilde uygulatır. İslâm'ın birinci prensibi olan teslimiyet ise imanın ön koşulu olmakla beraber, inanan insanlar, Allah'ın koymuş olduğu kaide ve kurallara gönül hoşnutluğuyla da uymaktadırlar.²⁶² Yani iman, Allah'ın emir ve yasaklarının amelî olarak uygulanmasını zorunlu kılarken, iman eden kişi de bu uygulamaları imanından ötürü gönül hoşnutluğuyla yapan kimsedir.

İslâm dini, dille söylenen ve kalple tasdik edilen ancak amelî hayatta herhangi bir belirtisi olmayan bir inanca sahip değildir. İslâm, Allah'ın koymuş olduğu düzene teslimiyet demektir. Bu düzenin pratik yaşantıda muhakkak kendini göstermesi gerekmektedir. Şu halde İslâm'ın gereği olan teslimiyet sadece şehadet kelimesini getirmekle gerçekleşemez. “Allah’tan başka ilah yoktur” deyip bunun anlamına ve hakikatine bağlanmadan teslimiyet olmaz. Aynı şekilde “Muhammed Allah'ın kulu ve resulüdür” deyip buna ittibâ etmeden teslimiyet gerçekleşmez. Allah'ın koyduğu hükümlere tabi

²⁵⁸ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 2/245.

²⁵⁹ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 9/298.

²⁶⁰ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 10/404.

²⁶¹ Kutub, *Yoldaki İşaretler*, 169.

²⁶² Kutub, *Yoldaki İşaretler*, 34.

olmakla ve peygamberin insanlığa getirdiği Kitap ile hayat sürmekle teslimiyet gerçekleşebilir. Bu sebeple Allah'ın varlığını, meleklerini ve kıyameti kalp ile tasdik etmekle beraber bu tasdikin amelî şekilleri görünmeden, pratik hayatta izlerine rastlanmadan İslâmiyet olamaz. Salih amel işlemediği halde kişinin Müslüman olduğunu söylemesi, sadece iddiadan ibarettir.²⁶³ Dolayısıyla kesin olarak sabittir ki, sadece dil ile ifade edilen şehadet, kâmil bir iman ifade etmez.²⁶⁴

Seyyid Kutub'a göre, inanmadıkları ve Allah'tan çekinmedikleri halde kendilerinin Müslüman olduğunu iddia edenler, Allah'a kulluk görevini tam anlamıyla yerine getirmeyenler, pratik yaşantılarında dilleriyle söyledikleri kelime-i şehadetin mana ve anlamını amelî olarak gerçekleştirmeyenler, tam manasıyla iman sahibi kişiler değildirler.²⁶⁵ Allah'a kulluk, insanın hem kalbinde hem de amellerinde gerçekleşir. Kulluğun gereklilikleri ancak bu şekilde yerine getirilir.²⁶⁶ Bununla beraber insanın cehennem azabından kurtulması, sadece tefekkür ve tedebbür ile olacak bir şey değildir. Bu ikisinin olmasıyla beraber bunların ötesinde amel ile yöneliş de gereklidir. Bu amel, tefekkür ve tedebbürden ortaya çıkan müspet bir iştir. Bu öyle bir ameldir ki, İslâm inancı onu, tefekkür ve tedebbür cinsinden, zikir ve istiğfar türünden, Allah'tan korkup, bir ümit ile O'na yöneliş gibi bir ibadet olarak görmektedir.²⁶⁷

3.2.6. Allah Sevgisi

İslâm inancında Allah'tan sakınmanın yanı sıra Allah sevgisi de kuru laflarla gerçekleşmez. Bu sevgi, yalnız başına vicdanî bir aşkla da olamaz. Allah sevgisi, Allah ve resulüne tâbi olmak, Allah'ın hidayeti üzere yaşamakla gerçekleşir. İman ise ağızlarda gevelenen kuru laflardan ibaret olmayıp Allah'ın hoşnut olacağı bir hayatı yaşamaktır. İman, Allah'a ve resulüne itaattir. Allah resulünün insanlara aktardığı hayat nizamını, kişinin yaşantısında gerçekleştirmesidir.²⁶⁸

²⁶³ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 2/344-345; 3/27; a.mlf., *İslâm Düşüncesi II*, 259; a.mlf., *İslâm Düşüncesi III*, 224.

²⁶⁴ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 3/380; a.mlf., *İman Bilinci*, haz. Abdulkadir Coşkun (İstanbul: Ehil Yayıncılık, 2017), 199.

²⁶⁵ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 6/182.

²⁶⁶ Kutub, *İslâm Düşüncesi III*, 185.

²⁶⁷ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 2/605-606.

²⁶⁸ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 2/258.

Seyyid Kutub, salih amelin, insanı Allah’a yükselttiği ve bunun karşılığında da Allah’ın lütfuna eriştiği bir önemde olduğunu belirtmektedir. Yani ona göre güzel söz ve salih amel sahibi insan, sahip olduğu bu amelleri neticesinde Allah’ın lütfuna erip, izzet ve şeref sahibi olmaktadır. Bu nedenle güzel ve doğru söz Allah’a salih amel ile yükselir. Bu iki şey, yani söz ve amel, insanı izzetin ve şerefin en üst seviyesine ulaştırır. İnsanın izzet ve şerefi, söylediği sözü ve yaptığı ameliyle kendini belli eder.²⁶⁹

Seyyid Kutub, iman amel ilişkisine dair bizatihi şu ifadeleri kullanmaktadır:

“İmana dayanmayan her amelin değeri yok sayılmaktadır. Amel-i salih ise imanın tabîi semeresidir. İmanın gerçekten bir kalpte yerleşmesi anında kendiliğinden bir hareket başlar. Çünkü iman müspet ve hareketli bir gerçekten ibarettir. Bir vicdanda iman yer eder etmez hemen kendi varlığını insanın dış dünyasında salih ameller şeklinde tahakkuk ettirmeye başlar. İşte İslâm’ın anladığı iman budur. Bu iman durgun ve âtil kalmaz. Canlı bir şekilde kendini göstermeden duramaz. Müminin içinden çıkıp dışına aksetmeden duramaz. Eğer bir iman bu tabîi hareketi sağlayamıyorsa o ya sahtedir yahut da ölüdür. İmanın kıymeti ise buradan gelmektedir. İman; amel, hareket, bina ve imar işidir. Kişiyi Allah’a yöneltir. İman vicdanların derinliğine gömülü, saklı, menfi ve içine dönük bir şey değildir. İman harekete geçmeyen iyi niyetlerden ibaret değildir. İşte imanı hayatın içinde yapıcı büyük bir güç haline getiren İslâm’ın apaçık tabiatı bundan ibarettir.”²⁷⁰

Yukarıdaki düşüncelerinden ve ifadesinden anlaşılabacağı üzere Seyyid Kutub’un bu konudaki yaklaşımı, iman ve amelin bütünlüğüne dair bir yaklaşımdır. Kutub için iman her şeyin aslı konumundadır. Bu bağlamda iman olmadan yapılan her amelin, işin, davranışın ve sözün bir önemi bulunmamaktadır. Ancak iman asıl olmasıyla beraber donuk ve etkisiz bir yapıya da sahip değildir. İman bir insanın kalbinde yer bulduğunda o insanı harekete geçiren etkiye sahiptir. Ona göre iman, yalnızca dil ile söylenen bir söz ve sadece kalbin derinliklerinde bulunan bir şey değildir. İman kalpte yer ediniş amellerle kendini gösteren bir şeydir. Bu sebeple amelsiz bir imandan bahsedilemez. Dolayısıyla onun için iman kendini amel ile göstermekte, amel de ancak iman ile değer kazanabilmektedir.

²⁶⁹ Kutub, *Fî Zılâli’l-Kur’an*, 12/186-187.

²⁷⁰ Kutub, *Fî Zılâli’l-Kur’an*, 16/350-351.

Seyyid Kutub'un iman amel ilişkisine dair ortaya koyduğu bu görüşler, onun kelâm ilminin bu konusunda selef âlimlerinin görüşlerine çok yakın olduğunu göstermektedir. Çünkü selef ulemâsı da imanı, kalbin tasdiki, dilin ikrarı ve organların ameli olarak görmektedir.²⁷¹

3.3. İmanın Zorunlu Kıldığı Bazı Ameller

Seyyid Kutub'un iman ile ilişkilendirdiği amellerin başında ahlâk, takvâ, sabır, tövbe, namaz, zekât, cihad, gibi hem kalbî hem de zahirî ameller gelmektedir. Seyyid Kutub'da bu amellerin iman ile ilişkileri, imanın doğal bir neticesi olması yönündedir.

3.3.1. Ahlâk

Ahlâk kavramı Arapça'da tabiat ve huy anlamına gelen **خلق**: “hulk ya da huluk” kelimesinin çoğuludur. Sözlük anlamı itibariyle hulk, insanın manevi davranışlarını kapsayan bir kavramdır. İnsanın yaratılışı üzere elde ettiği faziletler bütünüdür. İslâm kaynaklarında özellikle de hadislerde bu kavram hem iyi huyları hem de kötü huyları kapsayacak boyutta kullanılmaktadır. Ahlâkın güzel ve iyi davranışlara tekabül eden kısmı ise “hüsnü'l-huluk” yani güzel ahlâk kavramıdır. İslâmî bir kavram olarak ahlâk, insan davranışlarının kaynağını teşkil eden ruhî ve manevî bir güç olup, insanın kemalini sağlayacak bilgi ve düşünce alanını kapsamaktadır.²⁷²

Seyyid Kutub için ahlâk, inancın içerisinde yer alan bir şeydir. Yani inanç, içerisinde ahlâkı da barındıran geniş kapsamlı bir yapı durumundadır. Tek olan Allah'ın ilah olduğuna inanmak, en mükemmel hayat düzenini de beraberinde getirmektedir. Böyle bir iman sadece vicdanî duygular şeklinde gizli bir iman değildir. Kutub'a göre inanç denildiği zaman akla her alanı kapsayan bir şey gelmelidir. Bu sebeple de inancın sınırı oldukça uzun olup hayatın bütün yönlerini kapsamaktadır. İşte tam bu noktada ahlâk imanın dışında kalan bir şey değildir. Ahlâkî konuların her biri imanın içinde yer almaktadır. Dolayısıyla ahlâk ve değer ölçülerinin tamamı inançtan yani imandan ortaya çıkmakta ve iman teriminin şümulü içine girmektedir.²⁷³

²⁷¹ İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-Fetâvâ*, 7/144, 505.

²⁷² İsfahânî, *Müfredât*, 297; Mustafa Çağrı, “Ahlâk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 2/1-9.

²⁷³ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 9/86.

İmanın doğal bir tezahürü olan amel, birr ve hayra ulaşmak zorundadır. Amel ve ibadetlerdeki asıl amaç, bu amellerle iyiliğe ve hayra ulaşmaktır. Amelde yer alan şekil ve hareketler, insan kalbinde iyilik duygusunu ve şuurunu, yaşantıda ise sağlam bir güzergâh oluşturmuyorsa herhangi bir değer ifade etmez. Böylesi bir amel ile ne iyiliğe ne de hayra ulaşılabilir. İyilik; tasavvuru, şuuru, ameli ve gidilen yolu bir bütün haline getirmek demektir. Buradaki tasavvur kişinin ve toplumun vicdanında söz sahibi olan bir tasavvurdur. Aynı şekilde amel de yaşantıyı tanzim eden, insanın hayatına yön veren bir yapıya sahiptir. İnsanın bütün bu amelleri ve ibadetleri her ne olursa olsun insanı, ahlâk ve iyilik hakikatine bağlamak zorundadır.²⁷⁴ Ameller, ahlâkî amaçlar üzerine oturtulduğu takdirde bir anlam ifade edebilir. Ahlâk, İslâm inancında, yapılan amellerde menfaati ortadan kaldıran bir öneme sahiptir. Bu nedenle ahlâkî esaslar ancak amelin ahlâkî boyutunu gözetken ve menfaati hiçbir şekilde ahlâk için amaç olarak tanımayan iman esasları üzerine oluşturulduğunda değer kazanabilir.²⁷⁵

Ahlâkî bir düzen veya ahlâka dayalı bir sistem ancak iman üzerine kurulabilir. Bu iman; ölçütleri belirleyen, değerler ortaya koyan, bu ölçüt ve değerlerin ortaya çıkışındaki gücü tanımlayan ve bu gücü kabul edenlere verilecek mükâfatı ve kabul etmeyenlere verilecek cezayı tanımlayan özelliklere sahiptir. Bu şekilde bir iman olmadan veya üstün bir güç anlayışı olmadan, ahlâkî değerler sağlam bir zeminde ortaya çıkamaz. Ahlâkî değerlerin sağlam bir zeminde ortaya çıkmaması sonucunda da bu değerler, yaptırımsız ve karşılıksız kalır. Dolayısıyla ahlâk, güç ve otoriteyi tanıyan bir iman neticesinde önem kazanmaktadır.²⁷⁶

İslâm dininde ahlâk, inanç yönünden insanın vicdanını, amelî yönden de hayatını etki altına almaktadır. Ancak ahlâk bu özelliğini bizzat imanın hakikatinden almaktadır. Ahlâk, İslâm inancında genel itibarıyla Allah'ın razı olduğu ve sevdiği şeyleri kapsamaktadır. Seyyid Kutub'a göre Aristo felsefesinin veya Mu'tezile'ye mensup İslâm âlimlerinin ahlâkın insan aklının isteği ve tercihinine bağlı olmasına dair iddiaları kesinlikle doğru değildir. Ahlâk akıllara göre değişiklik arz eden bir yapıda olmayıp, zamanla ve mekânla ve de her türlü şart altında değişmeyen bir ölçüye sahiptir. Bu ölçü ise her şeyi yaratan ve her şeye şekil veren Allah'ın koyduğu ölçüdür. Bununla beraber ahlâk,

²⁷⁴ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 1/330.

²⁷⁵ Kutub, *İslâm'da Sosyal Adalet*, 270.

²⁷⁶ Kutub, *Yoldaki İşaretler*, 31.

vicdanlarda ve sadece insanın kendi hayatında yaşadığı bir şey de değildir. Ahlâk, bireysel ve toplumsal her alanda insan ilişkilerini kapsayan bir genişliğe sahiptir. İnsanın bu ilişkilerini kapsayan ahlâk ise kaynağını imandan almaktadır.²⁷⁷

Ahlâk, kaynağını imandan almasıyla beraber aynı zamanda insanın fitratında olan bir şeydir. İnsan yaratılışı itibariyle ahlâkî duyarlılığa sahiptir. Bu nedenle ahlâk, insanlara ne dinin ne de toplumun zorunlu kıldığı bir unsur değildir. Çünkü ahlâkî özellikler insan fitratının derinliklerinde kökleşmiş bir duygudur. İnancın veya dinin görevi ise bu ahlâkî düzenlemek, yönlendirmek, kişisel çıkar ve heveslere karşı kalıcı ölçüler koymaktır. Ahlâk ancak bu şekilde bir önem kazanabilir. Kutub’a göre ahlâk, iman ile birlikte olunca arzu ve heveslerden etkilenmeden inancın kalıcı ölçülerine başvurarak kendini ortaya koyabilir.²⁷⁸

Sonuç itibariyle Seyyid Kutub, ahlâkî, kaynağını imandan alan bir değer olarak görmektedir. Ahlâk ancak iman ile birlikte olduğunda önem kazanır. Ona göre ahlâkın kaide ve kuralları insan aklının tercihine bağlı olarak belirlenemez. Ahlâk, Allah’ın razı olduğu ve sevdiği şeylerin genel adıdır. Allah insanı razı olduğu bu ahlâkî fitrat üzere yaratmıştır. Bu nedenle insanın yaşantısında yer alan ahlâk unsuru dinin veya inancın emrettiği bir şey olmayıp, Allah’ın yarattığı insan fitratında yer alan bir duygudur. Ancak bu ahlâkî duygular, bir güce veya otoriteye inanma neticesinde değer kazanabilir. Yani ahlâk, Allah’a iman edilmesi neticesinde insanın hevâ ve hevesinden kurtulup, önem kazanmaktadır. Yine Kutub’a göre iman neticesinde ortaya çıkan amelin, insanı iyiliğe ve ahlâkî değerlere ulaştırması zorunlu bir gerçekliktir.

3.3.2. Takvâ

تقوى: “takvâ” kavramı sözlükte, “korumak, korunmak, sakınmak, saygılı olmak, itaat etmek, çekinmek” gibi anlamlara gelmektedir. Kur’an-ı Kerim’de ve hadislerde sıklıkla geçen bu kavram, genel olarak “Allah’ın emirlerine uyup yasaklarından sakınarak Allah’ın azabından korunma” anlamında kullanılmaktadır. Ünlü kelâm âlimi el-Cürcânî takva kavramını “Allah’a itaat ederek azabından sakınmaktır, bu ise nefsi ceza almayı haklı kılan davranışlardan korumak suretiyle gerçekleşir.”²⁷⁹ şeklinde tanımlamaktadır.

²⁷⁷ Kutub, *İslâm Düşüncesi III*, 212-213-214.

²⁷⁸ Kutub, *İslâmî Etüdler*, 48.

²⁷⁹ Seyyid Şerîf el-Cürcânî, *Mu'cemü't-ta'rîfât*, thk. Muhammed Sıddîk el-Minşâvî (Kahire: Dârü'l-Fazile, ts.), 58-59.

Takvâ, nefsin günahlardan korunması ve sakıncalı şeylerden uzak durulması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla takvâ sahibi bir insan, nefsini kötülüklerden ve Allah'ın sakıncalı kıldığı şeylerden koruyandır.²⁸⁰

Seyyid Kutub için takvâ, insan kalbinin Allah'ın emir ve yasaklarını benimsemesini sağlayan bir ehliyettir. Takvâ, kalpte bulunan bir hassasiyettir. İnsan bu takvâ hassasiyetiyle sakınma ve huşû, emel ve ümit içinde Allah'a yönelmekte, O'nun razı olup olmayacağı şeyleri takip etmektedir.²⁸¹ Takvâ kalbin kilitlerini açan, Allah'ın buyruklarının kalbe girmesini ve insanın vazifesini yerine getirmesini sağlayan bir güçtür. İnsanı faydalı olan şeylere yönlendirmeyi sağlayan kuvvet takvânın kendisidir. Aynı şekilde insanın hayra çağırılması sonucunda bu hayra icabet etmesini sağlayan da yine takvâdır. Bu şekilde takvâ, duyguda vicdan, şuurda berraklık, devamlı Allah'tan sakınma ve kötülüklerden korunma halidir. Takvâ sahibi insanların ortak özelliği ise her birinde imanin ortaya çıkmasıdır. Yani takvâ sahibi olan insan aynı zamanda imanin esaslarını kendinde bulundurandır. İslâm inancına sahip olan müminlerin imanları bu takvânın bir neticesidir.²⁸² Bunun yanı sıra inanan insan, ancak kulluğunun doğal bir neticesi olan takvâ ve salih amel ile Allah'a yakınlaşmaktadır. Bunlar dışında Allah'ın hoşnutluğunu sağlamak hiç kimse için mümkün değildir.²⁸³

Takvâ, insanın kalbinde duyduğu şuuru, gönlünde hissettiği manevî hali ifade etmektedir. Bununla beraber takvâ, insanın hal ve hareketlerinde etkisini açıkça göstermektedir. İnsanın kalbindeki iyi, güzel ve hoş duygular ile dıştaki davranışlarını birleştiren güç kuşkusuz takvâdır. İnsan takvâyla hem kalbî hem de amelî olarak Allah'a ulaşır. Görünen ve görünmeyen âlem ile insan arasındaki engel takvâyla ortadan kalkar. Bu şekilde insan, bilmediği hakikatlere ulaşır ve gayba iman eder. Dolayısıyla takvâ, insanı gayba imana da sevk etmektedir. İnsanın takvâsından ve imanından sonraki kısımda ise Allah'ın gösterdiği amelî şekillerle ibadet etmesi gerekir ki bu da insanın Allah ile irtibatını sağlamaktadır.²⁸⁴

²⁸⁰ İsfehânî, *Müfredât*, 881; Süleyman Uludağ, "Takvâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 39/484-486.

²⁸¹ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 12/435.

²⁸² Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 1/77-78.

²⁸³ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 4/80.

²⁸⁴ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 1/82.

Takvâ, Allah'ı gerektiği şekilde bilip, O'na bilinçli bir şekilde bağlanmaktır. Allah'ın insanların hayatlarına rehber olması için indirdiği kitaba Kur'an-ı Kerim'e bağlanmak ve O'na kesin olarak inanmaktır.²⁸⁵ Ayrıca takvâ, insanların Allah katında üstünlüğünü belirleyen ölçütlerden bir tanesidir. İslâm inancında bütün insanlar tek bir kaynağa dayandırılmış, bu sebeple de eşit kabul edilmiştir. İnsanlar arasındaki eşitliğin bozulup, üstünlüğün oluşmasındaki temel ölçütler ise salih amel ve takvâ olarak ön plana çıkmaktadır.²⁸⁶

Seyyid Kutub'a göre iman hakikati bir insanın kalbine yerleştiğinde bu gerçek, samimiyet, huşû, fedakârlık ve takvâ şeklinde ortaya çıkmaktadır.²⁸⁷ Böylelikle takvâ kalpte yer alan öyle bir duygudur ki insanın Allah'tan sakınmasına sebep olur. Takvâ, insanı Allah'ın razı olacağı şeylere yönlendiren, razı olmayacağı şeylerden uzaklaştıran bir hassasiyettir.²⁸⁸ Ayrıca Seyyid Kutub takvâyı, imanın mahalli olan kalbin gıdası olarak görür. Kalp, takvâ ile yaşar, kuvvetlenir ve güzelleşir. İnsanın kurtuluşa ermesi ve Allah'a ulaşması konusunda kalp, takvâyâ dayanmaktadır.²⁸⁹

Seyyid Kutub, takvânın kalbin bir hali olduğunu ifade etmektedir. Bu nedenle ona göre takvâ kelimelerle tam manasıyla anlatılamaz. Yani takvânın hakikati kelimeler ve cümlelerle tasvir edilemez. Onun için takvâ öyle bir haldir ki; kalbi her zaman uyanık tutup her halükârda insanı Allah'ın razı olacağı amellere yöneltmekte, razı olmayacağı amellerden de uzak tutmaktadır. Dolayısıyla takvâ, insanı Allah'ın sevmediği duruma düşmekten sakınır hale getiren bir kalp halidir.²⁹⁰

3.3.3. Sabır

صبر: “sabır” kavramı, sözlükte “engellemek, hapsetmek, güçlü ve dirençli olmak” gibi anlamlara sahiptir. Sabır, zorlukta ve sıkıntıda tutunma anlamına gelmektedir. Musibetlere karşı nefsi tutmaya yine sabır adı verilir. Ahlâkî bir terim olarak sabır, “üzüntü, başa gelen sıkıntı ve belâlar karşısında direnç gösterme; olumsuzlukları olumlu kılmak için gösterilen metanet” gibi anlamlarda kullanılır. Sabır, “nefsi telâştan, dili şikâyetten, organları çirkin davranışlardan koruma, nimet haliyle mihnet hali arasında

²⁸⁵ Kutub, *İman Bilinci*, 184.

²⁸⁶ Kutub, *İslâm Düşüncesi I*, 121.

²⁸⁷ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 14/278.

²⁸⁸ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 13/393-394.

²⁸⁹ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 1/408.

²⁹⁰ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 14/394.

fark gözetmeyip her iki durumda sükûnetini muhafaza etme, Allah'tan başkasına şikâyetle bulunmama" şeklinde tanımlanmaktadır.²⁹¹

Seyyid Kutub'a göre sabır, imanın vasıflarından bir tanesidir. Sabır, Kur'an- Kerim'de inanan insanların bir özelliği olarak zikredilmekte ve Allah katında büyük bir ağırlığa karşılık gelmektedir.²⁹²

Seyyid Kutub, yalnızca insan kalbinde yer alan iman, hakiki bir iman olarak görmemektedir. Ona göre iman, kendisi için mücadeleyi ve sabrı zorunlu kılmaktadır. Aksi takdirde iman kemâle ermemektedir. İman, bir imtihan vesilesi olarak kişinin mücadele etmesini ve karşılaştığı zorluklara karşılık sabırlı olmasını zorunlu kılmaktadır. Bu sebeple insan, karşılaştığı sıkıntılara ve zorluklara karşı mücadele edip sabretmedikçe gerçek mümin olamaz.²⁹³

Kutub'a göre sabırla birlikte inanan insanların birbirlerine sabrı tavsiye etmesi de gerekmektedir. İman ve salih ameli gerçekleştirmek, hak ve adaletin savunuculuğunu yapmak insanın karşılaştığı en büyük zorluklardan bir tanesidir. Bu durum ise kuşkusuz sabrı gerektirir. Dolayısıyla iman ve salih amelin gerçekleşmesi için bir diğer zorunluluk da sabırdır.²⁹⁴

Seyyid Kutub, sabrı imanın gereklilikleri arasında saymakla birlikte, insanın elinden gelen bütün çabayı sarf ettikten sonra Allah'a tevekkül etmesini de aynı şekilde bu gereklilikler arasında zikretmektedir. Ona göre Kur'an-ı Kerim'de Allah'a tevekkül özel olarak defaatle vurgulanmaktadır. Bu sebeple de iman eden kişinin elinden gelen çabayı ortaya koyup sabretmesi ve yalnızca Allah'a tevekkül etmesi, o kişide bulunan imanının doğal bir sonucudur.²⁹⁵

Dolayısıyla Seyyid Kutub'a göre iman eden bir insan, zorluklara karşı elinden gelen çabayı göstermeli, bundan sonraki aşamada ise sabredip Allah'a tevekkül etmelidir. Bu nedenle imanının zorunlu olarak gerektirdiği ameller arasında, müminin karşılaştığı sıkıntı ve zorluklara karşı gösterdiği sabır da yer almaktadır.

²⁹¹ İsfahânî, *Müfredât*, 474; Mustafa Çağrı, "Sabır", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2008), 35/337-339.

²⁹² Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 1/335.

²⁹³ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 2/563-564; 11/318-322.

²⁹⁴ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 16/352.

²⁹⁵ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 13/133.

3.3.4. Tövbe

توبة: “tövbe” kavramı Arapçada “geri dönmek, dönüş yapmak, rücu etmek” gibi anlamlara gelmektedir. Tövbe, günahları en güzel şekilde terk etmektir. Bu bağlamda tövbe, günahı çirkin bulup günahı pişmanlık duyarak onu tekrarlamama çabasıdır. Bunlarla beraber tövbe, genel olarak “dinde yerilmiş şeyleri terk edip övgüye lâyık olanlara yönelme” anlamında da kullanılmaktadır. Dinî bir terim olarak tövbe, dinen günah sayılan bir iş, hareket, söz ve davranıştan günah olması sebebiyle bir daha işlememe kararlılığıyla dönüş yapıp vazgeçmektir. Tövbenin bilinen bir diğer anlamı ise insanın işlediği günahlardan pişman olup fitratı üzere bir dönüş yapmasıdır.²⁹⁶

Seyyid Kutub’a göre tövbe, insanın geçmiş günahlarından pişmanlık duyarak Allah’a yönelmesinin ifadesidir. Tövbe, günahlardan kaçınmanın ve fiilî olarak yerine getirilen salih amelin ifadesidir. Seyyid Kutub, tövbenin gerçek anlamda ortaya çıkabilmesini salih amele bağlamaktadır. Bunla beraber ona göre tövbe, insanın manevî olarak temizlenmesi ve Allah’a yönelip doğru yolu bulmasını ifade etmektedir. Ayrıca Seyyid Kutub tövbeyi, gerçek imanî değerlere sahip olan insanların ortak özelliği olarak görmektedir.²⁹⁷

Seyyid Kutub, tövbenin yalnızca dille söylenen bir kelime olmadığını düşünmektedir. Ona göre tövbe, kalbin direnmesi ve günahlardan vazgeçip azmetme meselesidir. Tövbe kendisini pratik yaşantıda göstermekle beraber manasını da iman ve salih amel ile ortaya koymaktadır. Yani tövbenin gerçekleşmesi; imanının sağlamlaşması ve amellerle de doğrulanması suretiyle olmaktadır. İnsanın tekrar doğru yola yönelmesi ancak bu şekilde mümkündür.²⁹⁸ Ayrıca tövbe, insanın kalbinde duyduğu pişmanlığı ile başlar. Yani tövbenin başlangıcı kalpte olan pişmanlıktır ancak tövbe yalnız başına bu şekilde gerçekleşemez. Tövbe pişmanlıkla başlamalı salih amel ile son bulmalıdır. Dolayısıyla tövbe, insan kalbini temizleyip insana salih amel işleten bir yapıya sahiptir.²⁹⁹

Seyyid Kutub için tövbe, insanın kalben bir daha günah işlemeyeceğinden emin olmasını gerektirir. Aksi takdirde “günah işler sonra da tövbe ederim” gibi bir anlayış gerçek

²⁹⁶ İsfahânî, *Müfredât*, 169; Topaloğlu - İlyas Çelebi, “Tövbe”, 325; Bekir Topaloğlu, “Tövbe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 41/279-283.

²⁹⁷ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 15/61; 7/422.

²⁹⁸ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 10/63.

²⁹⁹ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 15/65.

tövbeyi yansıtmamaktadır. Ona göre gerçek tövbe, bilmeden, farkında olmadan yapılan bir günahı pişmanlık duyulmasıdır. Gerçek tövbe, insanda işlediği günahı hatırlaması sonucu pişmanlık duygusu oluşturacak bir etkiye sahiptir.³⁰⁰ Tövbenin bir diğer etkisi de iman ve salih ameli pratik hayatta ortaya çıkarmasıdır. Tövbe, iman ve salih ameli tekrar ortaya çıkarmakla o insanı, cehennem azabından kurtarıp cennete girmesini sağlamaktadır.³⁰¹

Tövbenin doğruluğunun delili ise insanın amellerinde ortaya koyduğu salah (iyileşme), sözlerindeki açıklık ve yine amellerinde hakkı itiraf etmesidir. Yani bir kişinin tövbesinin gerçek olduğunun en açık göstergesi, o kişinin amellerindeki iyileşmedir.³⁰²

Seyyid Kutub'un tövbe anlayışı, aynı zamanda insanın günah işledikten sonra imanının yok olmadığını ifade etmektedir. Çünkü ona göre, şirk dışındaki bütün günahlar için tövbe kapısı açıktır. Kutub, İslâm inancında günah işleyen veya hata eden erkek olsun kadın olsun herkesin tövbe hakkının olduğunu ifade etmektedir. Günahkâr olan insan, istediği takdirde temizlenmiş ve tövbe etmiş olarak bu inanç içerisinde yerini alabilir. Allah, Kur'an-ı Kerim'in birçok yerinde günah işleyenlerin tövbe etmeleri durumunda, onların tövbelerinin kabul olacağını buyurmaktadır.³⁰³ Bu nedenle günah konusunda her daim tövbe kapısı açıktır. Yani günahından pişmanlık duyan ve tövbe eden kişinin Allah ile arasında bir engel yoktur.³⁰⁴

Seyyid Kutub'a göre insanın, günah işlemesinden sonra kötü akıbetten kurtulabilmesi için o insana tövbe kapısı açıktır. Günah işleyen insan tövbe edip sağlam bir imana ve salih amele yöneldiği takdirde Allah nezdinde bağışlanır. Yani Kutub, tövbe etmeyi kötü davranışlardan pişmanlık duyup vazgeçme olarak görmekle beraber bu kötü davranışların yerini iyi davranışlara bırakması gerektiğini de belirtmektedir. Dolayısıyla ona göre tövbe, pişmanlık ve günahlardan vazgeçme ile başlar, bu pişmanlığın en sağlam ifadesi olan salih amel ile de son bulur.³⁰⁵

³⁰⁰ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 8/367.

³⁰¹ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 9/522.

³⁰² Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 1/314.

³⁰³ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 3/119.

³⁰⁴ Kutub, "Cihan Sulhu ve İslâm", 110-114.

³⁰⁵ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 10/566-567.

Seyyid Kutub'un tövbe anlayışının daha iyi anlaşılması için onun büyük günah işleyenlere dair düşünceleri büyük öneme sahiptir. Ona göre insanın kalbinin temizliği ve hareketlerinin günahlardan uzak olması, inancın dolayısıyla da imanın tabîî bir neticesidir. Seyyid Kutub, müminlerin özelliklerinden birisinin de büyük günahlardan ve hayâsızlıklardan uzak durmak olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle o, günahları ve fenalıkları işleyen kişinin kalbinde imanın safiyetinin veya temizliğinin kalmadığını düşünmektedir. İnsan, büyük günahlardan sakındıkça Allah katında bir değer elde eder. Bunun dışında insanın bütünüyle küçük günahlardan uzak durması da imkân dâhilinde değildir.³⁰⁶ Çünkü insan genel olarak kötülük yapmaya veya günah işlemeye meyillidir. Bu kötülük insanın kendisine, çevresine ve hem kendisine hem de çevresine olabilmektedir. Allah kötülüğün bu üç halinde de tövbe edenlerin tövbesini kabul eder. Yani insanın Allah'a yönelmesi, tövbe ve istiğfarda bulunması sonucunda Allah, o insana merhametiyle muamelede bulunarak tövbesini kabul edecektir.³⁰⁷ Seyyid Kutub'un bu sözleri ile daha önce belirtilen müminin günah işlememesi gerektiğine dair ifadeleri kendi içinde çelişkili olarak görünmektedir. Ancak Kutub'un bu iki görüşüne bir bütün olarak bakıldığında insanın temelde hata yapmaya meyilli olmakla beraber imtihan gereği bunlardan uzak durmaya çalışması gerektiği anlaşılmaktadır. İnanan bir insanın günah işlememesi elbette gerekli olan bir şeydir. Bununla beraber insan hatadan ve günah işlemekten bütünüyle hâli olamaz. Bu noktada ise gûnahtan uzak durması gereken mûmine, günah işleme yetisi olması sebebiyle tövbe ve istiğfar kapısı şirk dışındaki günahlar için açık tutulmaktadır.

Seyyid Kutub, insanın günah işlemesi sonucunda Allah'a karşı dayanağının ve güvencesinin kaybolduğunu, hatta Allah ile irtibatının zayıflayıp gevşediğini düşünmektedir. Ona göre insan böyle bir duruma düştüğünde şeytan da bu insanın nefesine girmenin yolunu bulur. Bu şekilde de insan zilletten zillate girerek doğru yoldan uzaklaşır. Böylesi insanı zilletten ve bataklıktan kurtaran ise kuşkusuz tövbedir. İnsan, şeytanın nefsinde açtığı bu günah gedliğini ancak tövbe ve istiğfar ile kapatabilir.³⁰⁸

Seyyid Kutub, insanın günah işlemesinden sonra her şeyin bittiğini ve böylesi insan için cezanın hak olduğunu düşünmemektedir. Ona göre şirk dışında bütün günahlar

³⁰⁶ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 13/134.

³⁰⁷ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 3/438-439.

³⁰⁸ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 2/495.

affedilebilir.³⁰⁹ Çünkü günahların en büyüğü olan fuhuş bile Allah tarafından bağışlanabilir. Fuhuş, günahların en büyüğü ve en çirkinidir. Fuhşa dalarlar bile Allah'ın rahmetinden kovulmamaktadırlar. Yeter ki böylesi insanlar hatalarının farkına varıp inatla günahlarına dalmasınlar. İslâm inancı, insanın zayıf yönlerini ve zaafılarını en iyi şekilde bilmekte ve insanı bu şekliyle ele almaktadır. İnsan bazı zamanlarda şehvetinin esiri olup hata işleyebilir. İslâm dini insanı bu davranışıyla anında dışlamamakta ve ilahî rahmetten mahrum bırakmamaktadır. Dolayısıyla da insan büyük günah işlediğinde bu dinin dışında kalmamaktadır. Bu insandaki iman henüz sönmemiş, imanının kaynağı ise kurumamıştır. Böylesi insanın Allah ile arasındaki bağ henüz kopmamıştır. Yani insan büyük günah işlediğinde iman dairesi dışına çıkmamakta ve bu insan için tövbe kapısı açık bulunmaktadır.³¹⁰

Netice itibariyle yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere Seyyid Kutub, büyük günah işleyenleri tekfir etmemektedir. Kutub, ameli imana dâhil etmekle beraber amelin terkinini ve büyük günah işleyenleri iman dairesinin dışında tutmamaktadır. Ona göre imanı olan bir insan için tövbe kapısı sonuna kadar açıktır. İnsan, şirk dışında her ne günah işlerse işlesin, kalbinde samimi bir şekilde pişmanlık duyup Allah'a yönelmek suretiyle tövbe ettiğinde, bağışlanmaya hak kazanacaktır. Ayrıca Seyyid Kutub'un tövbe anlayışı, insanı imana ve salih amele yönlendiren bir yapıya da sahiptir. Seyyid Kutub, büyük günah işleyenleri tekfir etmemekle selef ulemâsıyla birlikte Ehl-i sünnet'in bu konudaki görüşüne yaklaşmaktadır.

3.3.5. Namaz

Namaz kavramı, Farsça'da "ta'zîm için eğilmek, kulluk ve ibadet" anlamlarına gelmektedir. Arapça'da bu kavram, "dua etmek, yalvarmak, bağışlanma dilemek" gibi anlamlara gelen صلاة: "salât" kelimesine tekabül etmektedir. Salât kelimesinin doğrudan anlamı dua etmektir. Ancak salât, vakitli olarak ikame edildiğinden belirli bir ibadetin adıdır. İslâmî bir terim olarak namaz, tekbir ile başlayıp selâm ile son bulan belirli sözler ve hareketlerden oluşan ibadettir. Bununla birlikte namaz, İslâm dininin temel şartlarından olan fiilî ve sözlü bir ibadettir.³¹¹

³⁰⁹ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 3/285.

³¹⁰ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 2/454-455.

³¹¹ İsfahânî, *Müfredât*, 490-491; M. Kâmil Yaşaroğlu, "Namaz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 32/350-357.

Seyyid Kutub, Kur'an-ı Kerim'de iman edenlerin başta gelen özelliklerinden birinin de namaz kılmak olduğunu ifade etmektedir. İnanan insanların sıfatlarından bir tanesi kuşkusuz namazdır. Hatta sadece namazı edâ etmek değil onu hayatlarında daim kılmaktır. Namazı tam manasıyla edâ etmek insanda bazı değişiklikleri de beraberinde getirir. Bu değişikliklerin en önemlisi, namaz kılan insanın kötü amellerle uğraşmaktan kaçınmasıdır. Eğer insan kötü ve pis fiilleri işlemeye devam ederse veya o namaz insanı kötü amellerden alıkoymazsa o namaz hakkıyla yerine getirilmemiştir.³¹² Yine Kur'an-Kerim'de Allah, Hz. Peygamber'e, iman eden kullarına namaz kılmalarını söylemesini emretmektedir.³¹³ İman eden insanların Allah'a şükrünü ifade etmesinin en açık yolu namazdır. Böylelikle iman eden insan, kendini yaratan ve ona her türlü rızkı veren Allah'a namaz ile şükretmek zorundadır.³¹⁴

İslâm inancında inanan insanların Allah'a verdikleri sözlerin şartları ve karşılığı bulunmaktadır. Bu şartların başında şüphesiz namaz gelmektedir. Ancak bu namaz sadece hareketlerden ibaret olan bir şey değildir. Namazı edâ eden mümin, kıldığı namazın kendisiyle yaratıcı arasında bir bağ olduğunu bilerek kılmak zorundadır. Kıldığı namazın kendisini kötülüklerden ve pisliklerden arındırdığının bilinciyle bu namazı yerine getirip, kötülüklerden hayâ etmelidir. İşte İslâm inancında ibadetler bu şekildedir. İmanın ortaya koyduğu bu amelî ibadetler, İslâm inancında kendini belli etmek zorundadır.³¹⁵

İman, insanın kalbinde yer eden ve fiilen yaşanan bir şeydir. Amel, imanın hem delili hem de neticesidir. Böylelikle imanın, açık seçik bir şekilde görülmesi gerekir. İmanın fiilî yaşantıda varlığı kesin bir şekilde müşahade edilmelidir. Namaz ise müminin imanının vasıflarındandır. Namaz sadece şeklî bir ibadet değildir. Namaz, Allah'ın huzurunda insanın nasıl durması gerektiğini bilmesi ve Allah'a lâyık kusursuz bir edâyı yerine getirmesidir.³¹⁶

İman edenlerin en başta gelen sıfatı namaz kılmalarıdır. Müminlerin vasıfları Kur'an-ı Kerim'de namazla başlayıp yine namaz ile son bulmaktadır. Bu nedenle namazın iman yapısındaki yeri bu derece önemli bir yere sahiptir. Namaz imanın en önemli vasıflarından

³¹² Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 4/307; 8/277.

³¹³ İbrâhim 14/31.

³¹⁴ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 9/70.

³¹⁵ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 4/170-171.

³¹⁶ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 6/479.

birisidir. Çünkü namaz, Allah’a bağlılığın ve ibadetin en mükemmel ve en üstün şeklidir. Namaz, bu özelliği sebebiyle imanın yapısında yer alan ve son derece öneme sahip olan bir vasıftır.³¹⁷ Namaz, inanan kalplerin Allah’a karşı gösterdikleri takva, huşu, itaat ve saygının secde ile şekil bulmuş halidir.³¹⁸

Allah’a iman, sadece dille söylenen bir söz değildir. İman, insan için en mükemmel ölçüdür. Namaz da İslâm inancının bir şartı, imanın ise bir alametidir. Hatta bunların ötesinde insanı Allah’a bağlayan bir vasıttır. Namaz, insanın kulluğunu Rabbine gösterdiği halis ve samimi bir ibadettir.³¹⁹

Seyyid Kutub’a göre müminler, imanın hakikatini kendi kişilikleriyle ortaya koymaktadırlar. Bu iman hakikatine sahip olanların amelî özelliklerinden bir tanesi ise namazdır. İman edenler, namazlarını yerine getirenler ve namazı kendilerinden ayrılmayan bir vasıf olarak görenlerdir. Bu sebeple iman edenlerin diğer insanlardan ayırt edici özelliği, rükû ve secde ile Allah’a yönelmeleridir.³²⁰

Seyyid Kutub için namaz, insanın aklı, cismi ve ruhuyla yani bütün benliğiyle Allah’a yönelmesinin ifadesidir. Bu sebeple namaz yalnız başına cismî ve ruhanî bir hareket değildir. İslâm’da namaz, kişinin hayat görüşünü İslâmî açıdan ortaya koyan bir ibadettir. İslâm dini, insanı cismiyle, aklıyla ve ruhuyla bir bütün olarak ele alır. Ruhun harekete geçmesi için de cismin hareketi şarttır. Her ikisinin de hareket ve faaliyeti zorunludur. Namaz ibadetinde de işte böyle cismin hareketiyle beraber ruhun da hareket ve faaliyeti söz konusudur.³²¹

Namaz, kalpleri Allah’a bağlayan bir özelliğe sahip olup İslâm’da yer alan ibadetlerin en büyüğüdür. Namazın İslâm inancında büyük ve önemli bir yere sahip olması, kelime-i şehadetten sonra İslâm inancının temel kaidesi olması ve Allah’a yönelmenin en güzel örneği olması bakımındandır. Bu nedenle namaz, insanların Allah ile arasındaki irtibattır. Namaz, insanların Allah’ın huzurundaki eşitliğinin temsilidir. Namaz Allah’a kulluğun en güzel ve en açık ifadesidir.³²²

³¹⁷ Kutub, *Fî Zılâli’l-Kur’an*, 10/304.

³¹⁸ Kutub, *Fî Zılâli’l-Kur’an*, 16/115.

³¹⁹ Kutub, *Fî Zılâli’l-Kur’an*, 15/236-237.

³²⁰ Kutub, *Fî Zılâli’l-Kur’an*, 7/422-423.

³²¹ Kutub, *Fî Zılâli’l-Kur’an*, 1/333.

³²² Kutub, *İslâm’da Sosyal Adalet*, 18; a.mlf., *Fî Zılâli’l-Kur’an*, 13/135.

Namaz, aynı zamanda insanın Allah'ın kitabına ve ahirete imanının tabîî sonucudur. Bu imanı sebebiyle kişi, namazını edâ eder ve devamlı kılar. İnsanın Allah'a itaatının en güzel ifadesi yine namazdır. Yani Allah'a imanın en güzel şekilde ortaya çıkması namaz ile olmaktadır. İnsan namazıyla Allah'a itaat ederek, yaratıcısıyla kendi arasındaki bağı güçlendirir.³²³ Dolayısıyla namaz, kişinin Allah'a, kitabına ve hesap gününe imanının doğal bir sonucu olarak yerine getirilir. Namaz, Allah'ın birliğine dayanan inancın bir gereği, kulluğun ise bir göstergesidir.³²⁴

Seyyid Kutub, namazın insan ile Allah arasında bir bağ ve bir buluşma olduğunu ifade etmektedir. Ona göre namaz, kalbin güçlendiği, ruhun Allah'a bağlılığını hissettiği, nefsin dünya hayatının değerlerinden daha üstün değerlere ulaştığı bir bağıdır. Namaz, insanın her şeyiyle Allah'a yönelmesini ifade etmektedir. Namaz, kalbi sükûnete ulaştıran ve insanın azmini artıran bir etkene sahiptir.³²⁵ Namaz, iman eden insanların ayırt edici vasıflarından bir tanesidir. Yani iman sahibi olan insanın, bu imanının kendine has bir özelliği de namazdır.³²⁶

Sonuç itibarıyla Seyyid Kutub'a göre namaz, imanın delili ve işaretidir. İslâm inancının meydana gelmesinde namaz son derece önemli bir konuma sahiptir. Çünkü İslâm, günün hemen her vaktinde namazı zorunlu kılmıştır. Böylelikle İslâm, insanın sürekli Allah ile irtibatını istemiştir. Ancak İslâm'ın istediği namaz, sadece şekilden ibaret olmayıp, insanın her yönüyle Allah'a yönelmesidir. Dolayısıyla namaz imanın işaretidir. Bu nedenle de namazın inkârı, insanın küfrüne delâlettir.³²⁷

3.3.6. Zekât

زكاة: “zekât” kavramı sözlükte “artma, arıtma, övgü, bereket” gibi anlamlara gelmektedir. İslâmî bir terim olarak zekât, Kur'an-ı Kerim'de belirtilen kimselere verilmek üzere zengin Müslümanların malından alınan pay olarak tanımlanmaktadır. Örfî olarak bu payın maldan çıkarılmasına da zekât adı verilir. Zekât, insanın Allah hakkından fakirlere verdikleri şeylerdir. Bununla beraber zekâtı veren kişi hem malını arıtmış hem de artırmış olur. İslâm literatüründe zekât, “Hakikaten ve hükmen çoğalma kabiliyeti olan, sahibi

³²³ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 5/327-328; 8/542.

³²⁴ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 8/249.

³²⁵ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 1/144; 8/277.

³²⁶ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 4/43.

³²⁷ Kutub, *İslâm'da Sosyal Adalet*, 53-54.

tarafından meşru yollardan kazanılan mallardan alınan ve lâayık olanlara bir yardım anlamı taşıyan farz ibadettir” şeklinde tanımlanmaktadır.³²⁸

Seyyid Kutub zekâtı, Allah’ın zenginın servetinden yoksula hak olarak tanıdığı ve İslâm’ın toplumsal yönlü bir farzı olarak tanımlamaktadır. Allah mülkün asıl sahibi olduğu için insanlara mal ve mülk verirken, insanlardan bu mal ve mülklerinden yoksullara da bir pay ayırmalarını emretmiştir. Bunun yanında zekât, imanın sıfatlarından bir tanesi olarak kendini göstermektedir.³²⁹

Zekât, insan kalbinin cimrilikten temizlenmesi, mal ve mülk sevgisinden kurtulması ve Allah’a güvenmesi için zorunlu bir şarttır. İnsan, kalbini bu pis duygulardan ancak zekât ile kurtarabilir. Kalp, zekât vererek dünyalığa düşkünlüğü azaltır ve asıl önemin Allah’ın rızası olduğunu hatırlar. Dolayısıyla hakiki ve gerçek bir imana erişmek için zekâtın zarureti söz konusudur.³³⁰ Zekâtı vermek yani yoksul kimseleri doyurmak ilahî bir ibadet olup, aksi durum ise imansızlığın bir göstergesidir.³³¹

İman ise kendisini Allah’ın emrettiğı amellerle ortaya koyan bir kuvvettir. Bu ameller imanın varlığının göstergeleridir. Allah’ın emrettiğı amellerin başında ise O’nun rızası için zekât vermek gelir. Zekât, Allah’ın insana verdiği malı infak etmektir. İnsan malın gerçek sahibi olmadığı için malda tam bir mülk hakkına da sahip değildir. Malında tasarruf hakkı olan insan, kalbinde iman bulundurduğu takdirde bu malı Allah’ın emirleri doğrultusunda infak etmek zorundadır. Dolayısıyla zekât, imana delalet eden amellerden bir tanesidir.³³²

Zekât vermek, Allah’a imanın bir şartıdır. Zekât vererek insan, malın ve mülkün asıl sahibinin Allah olduğunu itiraf etmektedir. Mal ve mülkün asıl sahibi Allah olup, insanlar sadece bu malın tasarrufunda görevlidirler. Malın tasarrufu ise imanın neticesinde, Allah’ın isteğı şeklinde gerçekleştirilir. Bununla beraber İslâm inancında toplumsal dayanışma zekât ile sağlanmaktadır. Zekât, servetin sadece zenginlerde toplanmasını önleyen en temel etkindir. İslâm inancının dışına çıkılması ve zekâtın olmaması

³²⁸ İsfahânî, *Müfredât*, 381; Mehmet Erkal, “Zekât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 44/197-207.

³²⁹ Kutub, *Fî Zılâli’l-Kur’an*, 1/333-335; a.mlf., *İslâm’da Sosyal Adalet*, 186.

³³⁰ Kutub, *Fî Zılâli’l-Kur’an*, 13/137.

³³¹ Kutub, *Fî Zılâli’l-Kur’an*, 15/374.

³³² Kutub, *Fî Zılâli’l-Kur’an*, 6/479.

durumunda toplumda, bir tarafta aşırı zenginlik sonucu israf, diğer tarafta yoksulluk sonucu sefalet ortaya çıkar. Allah'ın koyduğu kanun ve kurallarda ise böyle bir duruma asla müsaade edilmez.³³³ Bu sebeple Allah'a ve O'nun insanlar için koyduğu düzene iman etmek, zekât vermeyi zorunlu kılmaktadır. Bu şekilde İslâm inancı, inanan insanları sadaka vermeye, her türlü iyiliğe ve Allah'ın rızasını elde etmek için samimiyetle gayret sarf etmeye teşvik etmektedir.³³⁴

Zekât, iman eden insanların vasfı olduğu gibi, verdiği malı başa kakmak da yine mümin kalpte yer edinmeyecek bir özelliktir. Başa kakmak, çirkin ve aşağılık bir fiildir. İnsan şayet aldatıcı bir üstünlük taslamak, verdiği kişiyi küçük düşürmek veya insanların beğenisini kazanmak amacıyla infakta bulunursa, bunun herhangi bir önemi bulunmamaktadır. Çünkü böyle yapan kişi Allah'ın rızası için o ameli yapmamıştır. Böylesi bir durum da iman sahibi bir kalbin yapacağı amel değildir.³³⁵ Aynı şekilde kendinde iman bulunan kalp, infaktan kaçınmayan veya kötü şeyleri infak etmeyen bir yapıya sahiptir. Şayet bir kalp, infaktan kaçınır veyahut kötü ve pis şeyleri infak ederse, bu durumda da o kalpte yakîni bir iman gerçekleşmemiş demektir. Zira Allah'a ve O'na döndürüleceğine kesin olarak iman eden bir kalp asla böyle bir şey yapmaz.³³⁶

Zekât, iman eden insanın şiarıdır. İman eden kişi de yalnızca Allah'ın rızasını kazanmak için zekât verir. Bunun dışında insanlara hoş ve şirin görünmek için infakta bulunmaz. Mümin, çevresindeki insanların hakkında ne düşüneceğini umursamadan yardımda bulunan kişidir. Bu sebeple böyle bir kişi, niyetinde yaptığı yardımın insanların ağzında dolaşmasından hoşlanmaz. Makam ve mevki sahibi insanların hoşnutluğunu kazanmak için de yardım etmez. İnanan insan, sadece Allah'ın hoşnutluğunu elde etmek için yardımda bulunur.³³⁷ Allah, Kur'an-ı Kerim'de insanlara, kendilerine verdiği rızıktan infak etmelerini emretmektedir. İnsanın zekâtı gizli ve açık bir şekilde yapmasını istemektedir. Gizli yapılmasını istemesindeki amaç verdikleri insanların gururlarını kırmamaları içindir. Açıktan yapılmasını istemesindeki gaye ise toplum içinde güzel

³³³ Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'an*, 4/170.

³³⁴ Kutub, *İslâm'da Sosyal Adalet*, 110.

³³⁵ Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'an*, 2/82.

³³⁶ Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'an*, 2/93.

³³⁷ Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'an*, 4/308; 2/100.

örnek olması içindir. Yani burada önemli olan, zekât verilirken insanın kalbinde olan niyetidir.³³⁸

Sonuç olarak Seyyid Kutub için zekât, imanın neticesinde zorunlu olarak ortaya konulması gereken bir ameldir. Ona göre zekât toplumsal boyutu olan bir ibadettir. Zekâtta asıl olan Allah'ın rızasını kazanmak için yardım etmektir. Bunun dışında gösteriş veya başa kakmak, iman olan bir kalpte bulunmayan özelliklerdir. Ayrıca inanan bir insan infak etmekten kaçınırsa, o insanda iman hakiki bir şekilde gerçekleşmemiştir.

3.3.7. Cihad

Cihad kavramı, Arapça'da “güç ve gayret sarfetmek, bir işi başarmak için elinden gelen bütün imkânları kullanmak” gibi anlamlara gelen **جَاهِد**: “cehd” kökünden gelmektedir. Cihad, düşmana karşı gelme konusunda gücünü ortaya koymaktır. Bunun yanında cihad, doğrudan düşmana karşı olabileceği gibi nefis ve şeytana karşı da olabilmektedir. İslâmî bir terim olarak cihad, İslâm dininin buyruklarını öğrenip bunlara göre yaşamaya gayret etme ve başkalarına öğretme, iyiliğin yayılması ve kötülüğün ortadan kalkması için çaba gösterme, İslâm'ı tebliğ etme, nefse ve düşmanlara karşı mücadele etme gibi anlamlara gelmektedir.³³⁹

Seyyid Kutub cihadı, İslâm inancının emrettiği ahlâkî nizamın gerçekleşmesi için çaba göstermek şeklinde tanımlamaktadır.³⁴⁰ Bu ahlâk nizamında İslâm inancına sahip olan veya olmayan herkes inanç hürriyetine sahip olup, kimseye baskı yapılamaz. Cihad, insanların bu hürriyete sahip olduğu ve insanın insana kulluk etmediği bir düzeni sağlamak için çalışmaktır. İşte bu noktada cihad, Müslümanların üzerine bir yükümlülüktür. İnanan insanlar eğer gerçekten inanmış kişiler ise cihad vazifesini yerine getirmek zorundadırlar.³⁴¹ İnanan insanlar, Allah'tan alacakları mükâfatı hak edebilmeleri için, amele ve cihada davet edilmişlerdir.³⁴² Cihadı yerine getirmediği halde inanan insanların imanı kesinlikle zayıf bir imandır. Bu insanların kendilerinde iman olgusu henüz teşekkül etmemiştir.³⁴³ Bununla beraber bir kalpte iman gerçeğinin tam

³³⁸ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 9/70.

³³⁹ İsfahânî, *Müfredât*, 208; Ahmet Özel, “Cihad”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1993), 7/527-531.

³⁴⁰ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 6/413.

³⁴¹ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 2/53-54.

³⁴² Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 2/596.

³⁴³ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 3/318.

olarak oluşabilmesi için iman sahibi insanın, bu imanı uğrunda cihad eylemini ortaya koyması gerekmektedir.³⁴⁴

Seyyid Kutub’a göre cihad bir cümleyle tanımlanacak olursa, “İslâm düzenini hayata hâkim kılma çabası” şeklinde tanımlanır. Cihad, İslâm inancının zaruri bir sonucudur. Çünkü İslâm, bütün insanlığı kula kulluktan kurtarıp tam anlamıyla hürriyete ulaştıran bir düzene sahiptir. İslâm’ın bu düzenin önündeki engelleri yıkmak için inanan insanlara zorunlu kıldığı şey ise cihaddır. Cihad, müsteşriklerin iddia ettiği gibi savaştan ibaret olan bir şey değildir. Cihadın savaştan daha geniş bir anlamı vardır. Bu anlam, İngilizcede yer alan “mücadele etmek” anlamına sahip olan “struggle” kavramının tam karşılığıdır.³⁴⁵ Yani iman eden insanın inancı uğruna verdiği mücadelenin genel bir adıdır. Bu inanç uğruna mücadele etmeyen veya çabalamayan kişiye, gerçek anlamda mümin adı verilemez.³⁴⁶

İman yalnız başına kuru bir inançtan ibaret değildir. İman, amelde ve düşüncede en ufak bir zedelenmeye maruz kalmadan kendini belli etmek zorundadır. Aksi takdirde iman yok olmaya ve yıkılmaya mahkûm olur. Bu nedenle kuru bir inanç hiçbir zaman imanın hakikatini ifade etmez. İman, her çeşit kuşku ve şüpheden arınmış bir şekilde Allah yolunda cihad etmek suretiyle ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla cihad, imanın hakikatlerinden bir tanesidir.³⁴⁷

Gerçek iman, kalp ile Allah’ı ve Resulünü tasdik etmektir. Ancak bu tasdik, hiçbir şüpheyi barındırmayan, kararsızlık ve endişeye mahal vermeyen, kesin ve değişmez bir özelliğe sahiptir. İnsanın Allah yolunda malıyla ve canıyla cihad etmesi, böyle bir imandan ortaya çıkmaktadır. Yani cihad, imanın doğal bir sonucudur. Bu nedenle cihad, inanan kalpten ortaya çıkan şahsî bir harekettir.³⁴⁸

Seyyid Kutub, Kur’an-ı Kerim’de cihaddan kaçıp geri duranlar için münafık hükmü verildiğini de belirtmektedir. Ona göre cihad, İslâm’ın insanlar için istediği düzeni hâkim kılmak için sürekli gayret etmektir. Bu nedenle Kur’an, cihadı kişinin inancına karşı imanını tartan bir ölçü olarak kabul etmiştir. Yani iman eden bir kişinin İslâm’ın insanlar

³⁴⁴ Kutub, *Din Budur*, 15-16.

³⁴⁵ Redhouse *İngilizce-Türkçe Sözlük*, “Struggle”, 1292.

³⁴⁶ Kutub, *Fî Zılâli’l-Kur’an*, 6/412-426.

³⁴⁷ Kutub, *Fî Zılâli’l-Kur’an*, 3/506.

³⁴⁸ Kutub, *Fî Zılâli’l-Kur’an*, 13: 510.

için emrettiği düzenin hâkim olması için canıyla ve malıyla cihad etmesi, bu kimsenin üzerine zorunlu bir vazifedir. Aksi takdirde bu konuda zayıf veya ihmalkâr davranan kişi, iman yönünden tereddüt içindedir.³⁴⁹

Sonuç olarak Seyyid Kutub için cihad, İslâm'ın insanlar için uygun gördüğü düzeni gerçekleştirme çabası olarak tanımlanmaktadır. Bu çaba inanan insandaki imanın doğal sonucudur. Ayrıca cihad, sadece savaşmak anlamına gelmemektedir. Cihad; amel, ahlâk, duygu ve ibadet şeklinde ortaya çıkan iman esasının zirve kısmıdır.³⁵⁰ Yani ona göre cihad, iman eden insanların, gerçek imana sahip olabilmesi için bir zorunluluktur.

3.4. İmana Aykırı Bazı Ameller

Seyyid Kutub'un imana aykırı bulduğu amellerin başında faizin bir düzen olarak kabul edilmesi gelmektedir. Ayrıca bu bölümde onun imanın yokluğu anlamına gelen küfür tanımlaması ve iman ile kıyaslaması ele alınmaktadır.

3.4.1. İman ve Faiz

Faiz kavramı, Arapça'da “fazlalık, artma, çoğalma” gibi anlamlara gelen ربا: “ribâ” kelimesinin Türkçe'deki yaygın karşılığıdır. Ribâ, anamaldaki ziyadelik anlamına gelmektedir. Ribâ, bir şeyin hem kendisindeki fazlalığı hem de iki şey arasındaki mukayeseden ortaya çıkan fazlalığı ifade etmektedir. İslâm hukuku kaynaklarında ribâ, verilen borç para veya malı belli bir zaman sonra fazlasıyla almaya ya da borcun zamanı geçtikten sonra ek bir süre tanıyıp borcu ziyadeleştirmek anlamlarına gelmektedir. Türkçe'de ribânın karşılığı olarak kullanılan faiz kavramı, bu anlama sahiptir.³⁵¹

Seyyid Kutub'a göre faiz, borçlanan kişinin alın terinden veya canından koparılan haram maldan ibarettir. Faiz; aynı zamanda cimrilik, bencillik ve pisliğin genel bir adıdır. Bu sebeple İslâm inancının hâkim olduğu bir düzende asla faize yer olamaz. İslâm'ın ve faizin hayat görüşleri, amaçları ve gayeleri tamamıyla birbirine zıttır. Bunlardan biri, diğerini açıkça reddetmektedir. Faiz düzeni mutlak iman esaslarıyla çarpışan bir yapıya sahiptir. İman esasları üzerine oturtulamayan bir düzendir. Bu düzende, Allah'a ve

³⁴⁹ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 6: 145-146.

³⁵⁰ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 7: 422.

³⁵¹ İsfahânî, *Müfredât*, 340; İsmail Özsoy, “Faiz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 12/110-126.

Allah'ın yeryüzünde koyduğu ahlâkî ilkelere kesinlikle yer yoktur. Bu sebepten Allah, faiz düzenine karşı inanan insanları en ağır tehditlerle uyarmaktadır.³⁵²

Allah, hayatın düzenini iman, ıslah, ibadet ve yardımlaşma üzerine oturtan imanlı insanlara, mükâfat vereceğini vadetmektedir. Yaşantılarını bu değerler üzerine oturtan toplulukların, dünyada da huzur ve mutluluğa erişeceğini ifade etmektedir. Ancak faiz yiyenler ve faiz ile muamele eden insanlara da gazabı, ızdırabı ve korkuyu vadetmektedir.³⁵³

Seyyid Kutub, Allah'tan korkan ve cehennem azabından çekinen bir insanın faiz yiyemeyeceğini ifade etmektedir. Ona göre Allah'a iman eden kişi, faiz yemeyerek kendini kâfirler grubundan ayırabilir. İnsanın Allah'a ve O'ndan gelen her şeye iman etmesi, sadece dille söylenen bir şey değildir. İman, Allah'ın amelî şekilde insanlar için istediği düzeni yaşamaktır. İmanı pratik hayatın her alanında hâkim kılmaktır. Bu nedenle de iman ile faiz düzeni asla bir araya gelemmez. Dolayısıyla faiz yiyen bir kalpte, Allah'a ve peygamberine itaat yer almamaktadır.³⁵⁴

Kutub'a göre, "Ey iman edenler Allah'tan korkun, eğer müminlerden iseniz faizden kalanı bırakın."³⁵⁵ ayeti müminlerin iman etmiş olabilmesi için faizi bırakmalarını şart koşturmaktadır. Bu ayete göre imanın varlığı faizi bırakıp bırakmamaya bağlanmaktadır. Bu insanların Allah'tan korktukları halde faizden vazgeçmemeleri durumunda, iman ile alakaları kalmamaktadır. Böylesi kişiler ne kadar mümin olduğunu iddia etseler de onlar, mümin değildir ve imanla da alakaları yoktur. Çünkü Allah'ın emirlerine itaat edip boyun eğmedikçe hakiki manada bir iman gerçekleşemez. Kur'an-ı Kerim'de geçen ayetler bunun en bariz delilidir. İnsan, iman ettiği inanç ile yaşantısındaki amellerini birbirinden ayırıyor ise mümin olma sıfatını kaybetmektedir. Böylesi insanlar her ne kadar dilleriyle iman ettiklerini söyleseler de bu, onların iman ile ilişkilerinin olmadığı gerçeğini değiştirmez.³⁵⁶

Faizle muamele etmekte ısrarcı olanlar, küfran-ı nimette bulunmaktadırlar. Yani nimete nankörlük ederek, nimetin asıl sahibini unutmaktadırlar. Allah böyle yapan insanlardan

³⁵² Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 2/107-116.

³⁵³ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 2/133.

³⁵⁴ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 2/450-451.

³⁵⁵ el-Bakara 2/278.

³⁵⁶ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 2/134-135.

kesinlikle hoşnut olmaz. Ayrıca Allah'ın haram kıldığı ile helalmiş gibi rahatça amel etmek, küfran-ı nimetin ve günahkârlığın bir göstergesidir. Bu şekilde davrananlar isterlerse sayısızca kelime-i şهادet getirsinler, durum değişmez. Çünkü faizin kesin olarak haram kılındığında şüphe yoktur. Buradan Kutub, açıkça faiz esasları üzerine hayatın ikame edilmesini küfür olarak görmektedir. Yoksa insanın faize bulaştığı an kâfir olması gibi bir durumdan bahsetmemektedir. Çünkü ona göre insana şirk dışında tövbe kapısı açıktır. Yani faizi hayat esası saymayı, bu şekilde bir hayat sürmeyi ve faizi normalleştirmeyi küfür sebebi olarak görmektedir. Dolayısıyla ona göre faiz ile amel etmek ve bu şekilde hayat sürmek küfürden başka bir şey değildir.³⁵⁷

3.4.2. İman ve Küfür

Küfür kavramı sözlükte “örtmek, gizlemek; nankörlük etmek” gibi anlamlara sahiptir. **كُفْر**: “küfür”, lügat anlamı itibariyle temelde bir şeyi örtmek anlamına gelmektedir. Örneğin nimet küfrü, nimeti örtüp onun şükrünü eda etmemektir. Küfrün aslı ve en büyüğü ise vahdâniyyeti, şeriatı ve nübüvveti inkâr etmektir. İslâmî bir terim olarak küfür, peygamberin Allah'tan aldığı ve insanlara tebliğ ettiği konularda onu kabul veya tasdik etmemektir. Küfür sahibi olan insana da “fıtratında bulunan yeteneği köreltip örten” anlamına gelen kâfir adı verilir.³⁵⁸

Seyyid Kutub, küfrün insanın hakikati görmesine engel bir yapıya sahip olduğunu belirtmektedir. Bu noktada Kutub'a göre iman, ilmi ve hakikati ifade ederken, küfür ise körlük ve cehalet anlamına gelmektedir.³⁵⁹ Onun, iman ve küfür kıyaslamasına dair ifadeleri şu şekildedir:

“İman sonsuz âlemler ile bağ kurmaktan, ezel ve ebed ile birleşip karşılıklı münasebet kurmaktan ibarettir ki hayat bunun ta kendisidir. Küfür; ruhun yücelip, enginlere açılmasının önünde kurulmuş bir engeldir. Küfür karanlıklar yığındır. Duygu ve bedenî arzulara hâkim bir damga gibidir. Çünkü o, karanlıklardan ibarettir. Bataklık üstüne bataklık ve sapıklıktır. İman ise enginlere doğru açılış ve uzak ufukları görüştür. Düşünce ve istikamet vasıtasıdır. Her türlü şekliyle iman bir nur ve ışık harmanıdır. Küfür katılaşıp taşlaşmaktır. Her şeyi ile sıkıntı yığındır. Fıtratın

³⁵⁷ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 2/130.

³⁵⁸ İsfahânî, *Müfredât*, 714; Mustafa Sinanoğlu, “Küfür”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/533-536.

³⁵⁹ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 8/539.

kolay ve basit yolunu yitirip şaşkırmaktan ibarettir. Zorluklar ve sıkıntılar kümesidir. Huzur ve sükûnetten mahrumiyet, emin bir kucaktan yoksun olmaktır. Küfür kararsızlık ve ızdırap halidir. İman ise bir inşirah ve ferahlık, kolaylık ve huzur, upuzun serilmiş rahmet gölgesidir. Kâfire gelince o ki; varlıkla irtibat kuramamış, kâinatta temelli kök salamamış, başıboş, köksüz ve ruhsuz bir varlıktan başka bir şey değildir. Kâfir; bu varlıklar âlemini yoktan var eden, yüce yaratıcı ile alâkası kesilmiş, mevcudat ile ilgisi kopmuş kimsedir. Onu varlıklar âlemine, sınırlı, ferdi varlığından ibaret basit ve gülünç bağlar bağlamaktadır. Varlığın en dar sınırları içine sıkışıp kalmıştır. Hayvanların yaşamak mecburiyetinde kaldığı en dar sınırların içinde ve hislerin dar kalıpları içinde kalmıştır.”³⁶⁰

Seyyid Kutub, imanın sadece temenniden ibaret olmayıp, kalpte yer eden ve amellerle de kendini gösteren bir yapıya sahip olduğunu düşünmektedir. Bu nedenle ona göre imanın gerçekleşmesi, Allah’ın insanlar için koyduğu kanunlara inanmakla birlikte uygulanmasına bağlıdır. Küfür ise Allah’ın insanlar için uygun gördüğü kanunlara ve kurallara iltifat etmeyip bu kanunlara göre hareket etmemektir.³⁶¹ Ayrıca önceki bölümlerde de belirtildiği üzere Kutub’a göre iman nurun bir göstergesi iken, küfür ise zulümâtın göstergesidir.³⁶²

Seyyid Kutub, iman ve küfrü, en temelde ve her konuda Allah’ın birliğine inanıp inanmama noktasında izah etmektedir. Ona göre insanın, düşüncede ve amelde Allah’ın birliğine dayanması inanç veya İslâm olarak vasıflandırılmaktadır. Allah’ın birliğini yani tevhid inancını reddetmek ise küfür olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca bu inançtan mahrum amel, ibadet ve düzenler hem dünyada hem de ahirette herhangi bir öneme sahip olmayacaklardır. Dolayısıyla Kutub’a göre iman, insanın inanç, düşünce ve davranışta Allah’a bağlılığını ifade ederken küfür, insanın Allah’ın birliğini reddedip, Allah’tan başka güç ve otorite tanımasını ifade etmektedir.³⁶³

³⁶⁰ Kutub, *Fî Zılâli’l-Kur’an*, 5/420-421; 12/203-204.

³⁶¹ Kutub, *Fî Zılâli’l-Kur’an*, 7/19.

³⁶² Kutub, *Fî Zılâli’l-Kur’an*, 2/49-50.

³⁶³ Kutub, *İslâm Düşüncesi II*, 221.

SONUÇ

Seyyid Kutub, imanın yalnız başına insanın diliyle söylediği bir şey olmadığını düşünmektedir. Ona göre iman, bir kalpte yer bulduğu vakit mutlaka kendini amel olarak göstermek zorundadır.

Her şeyden evvel Seyyid Kutub, bir kelâmcı değildir. Hatta kelâm ilmini yöntemi ve muhtevası itibariyle de eleştirmektedir. Kelâm ilminin felsefenin yöntemini kullanarak İslâm'ın inanç esaslarını açıkladığını belirtmektedir. Ona göre İslâm inancı, İslâm dinine yabancı olan bu yöntemlerle açıklanamaz. İslâm inancı ancak Kur'an ve Sünnete uygun bir yöntemle açıklanabilir. O, kelâm ilminin yönteminin cedel olduğunu belirtmekte ancak nasların metodunun ise tebliğ ve ikna olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda Seyyid Kutub, İslâm inanç esaslarının en temel konusu olan iman bahislerini kelâm metodu ile ele almamıştır. İmanın Seyyid Kutub'daki tarifleri genel itibariyle imanin ortaya koyduğu etkiler üzerinden yapılmaktadır. Onun için imanin en büyük etkisi ise amellerdir. Başka bir ifadeyle ona göre imanin en açık tezahürü amellerdir.

Seyyid Kutub, iman amel ilişkisini parça bütün şeklinde değil de sebep sonuç ilişkisi çerçevesinde izah etmektedir. Ona göre kalpte bulunan iman veya tasdik kendisini mutlaka amel olarak ortaya koymalıdır. İmanın varlığı ancak amellerde olup olmayışına bağlıdır. Sadece sözle ifade edilen iman hakiki bir iman olarak gerçekleşmemektedir. İmanın gerçekleşmesi insanın pratik hayatının hemen her alanında kendini göstermesiyle mümkün olmaktadır. Onun bu düşüncelerinden anlaşılan imanın tanımına ameli dâhil etmesidir.

Seyyid Kutub, amelin imanin tezahürü olduğunu belirtmekle beraber aynı şekilde amelin değer kazanabilmesi için de imanin varlığını şart koşturmuştur. Yani bir amelin salih amel olabilmesi için imanin varlığı son derece tabii bir zorunluluktur. Dolayısıyla Kutub imanı, amelin değer kazanabilmesi için temel şart olarak görmekte ve imanin gerçekleşmesinin de amellerle olacağını ifade etmektedir.

Seyyid Kutub, ameli imana dâhil etmekle beraber amelin terkinin küfür olarak da görmemiştir. Ona göre amel imanin tezahürüdür ancak amelin terki küfrü de gerektirmez. Seyyid Kutub, bu düşüncesiyle selef âlimlerine yakınlık göstermektedir. Onlar da imanı; dilin ikrarı, kalbin tasdiki ve organların ameli olarak görmüşler, ancak ameli terk edenleri

de tekfir etmemişlerdir. Seyyid Kutub da ameli terk edeni tekfir etmemiş, insanın hataya meyilli olduğunu belirtmiştir. Ona göre insan, yaratılışı itibariyle hata yapabilecek bir varlıktır. Bu nedenle ameli terk eden veya büyük günah işleyen kişi kâfir sayılmamaktadır. Böylesi bir kişi için bütün kapılar kapanmamakta ve tövbe kapısı sonuna kadar açık bulunmaktadır. Kutub'un tövbe anlayışı insanın şirk dışındaki bütün günahlarının affedilebileceği yönündedir. Bu sebeple Seyyid Kutub, ameli imanın zorunlu bir neticesi olarak görmekte beraber amelin terkinin veya büyük günah işlemeyi küfür olarak görmemektedir. Ancak ona göre insanın büyük günah işlemeyi adet haline getirmesi, günah işlemekten çekinmeyen bir durumda bulunması imanının gerçek olmadığının göstergesidir. Çünkü kalpte bulunan iman, insanı günah işlemekten hayâ eder hale getirmelidir. Ona göre imanın önemli bir etkisi de kuşkusuz budur. Kutub'un büyük günah işleyenleri tekfir etmemesi onun bu konuda Ehl-i sünnet'in görüşüne de yaklaştığını göstermektedir.

Seyyid Kutub, imanı amel ile ilişkilendirirken, ibadât bahislerinde yer alan amellerle muâmelât konularında bulunan amellerin eşit öneme sahip olduğunu belirtmektedir. Ona göre insan iman sahibi olduğunda nasıl ki namazına veya orucuna dikkat ediyorsa aynı şekilde faiz konusuna da hassasiyet göstermelidir. Zamanla insanların ibadât konularına önem gösterip muâmelât konularına dikkat etmemeleri, Kutub tarafından ağır ifadelerle eleştirilmiştir. Seyyid Kutub, ibadât bahislerine dair amellerde katı ifadeler kullanmazken, muâmelât bahislerine dair amellerde daha sert bir üslup tercih etmiştir. Bununla beraber Kutub, ibadât ve muâmelâta dair amellerin birbirine önem bakımından üstünlük arz etmediğini de birçok yerde vurgulamaktadır. Bu sebeple muâmelât bahislerine dair sert ifadeleri kullanması ve iman ile ilişkilendirmesi, kanaatimizce bu amellere riayet etmenin azaldığını düşünmesindendir.

Seyyid Kutub'un imanı çok geniş bir yapıda tanımladığını da söyleyebiliriz. Yani ona göre iman, kalpte yer bulan amellerle gösterilen ve bunun da ötesinde hayatın her alanında kendini ortaya koyan bir düzenin adıdır. Dolayısıyla kalbinde iman bulunan insan, hayatının her anında ve her alanında bu imanı üzere yaşamak zorundadır.

Kutub'un din anlayışı onun iman anlayışı ile aynı ekseninde olduğu için çalışmamız açısından öneme sahiptir. Seyyid Kutub, dini sadece inanç ve ibadet olarak görmeyip genel itibariyle bir nizam olarak kabul etmektedir. Ona göre inanç sahibi bir kişi, Allah'ın

koymuş olduğu düzenin her birine inanmak ve bunları uygulamak zorundadır. Kutub, dini bir düzen olarak gördüğünden bu dinin hükümlerinden birine bile iltifat etmemenin küfür olacağını ifade etmektedir. Yani ona göre din bir bütün olup, onun bazı hükümlerini kabul edip, bazılarını kabul etmemek mümkün değildir. Ayrıca Kutub için İslâm'ı bir bütün olarak görmeyen kişi, Allah'ın varlığını ve birliğini diliyle ifade etse de gerçek bir Müslüman olarak görülmemektedir.

Dolayısıyla Seyyid Kutub, amelin imanın bir neticesi olduğunu belirtmiş, terkini ise küfür sebebi olarak görmemiştir. Ancak insanın bir düzen olarak İslâm inancını kabul etmemesini ya da hayatında İslâm inancının bir kısım amellerini yerine getirmesini bir kısmını yerine getirmemesini küfür sebebi olarak görmektedir. Burada yerine getirip getirmemeden kasıt bir defa veya birkaç defaya mahsus olan bir şey değildir. Seyyid Kutub'un bu konudaki kastı, Allah'a iman ettiğini söyleyen bir kişinin Allah'ın koyduğu düzenin bütününden birine veya birkaçına iltifat etmeyip uygulamamasıdır. Başka bir ifadeyle Allah'ın insanlar için vermiş olduğu emir ve yasakların tamamına gönül hoşnutluğuyla rıza göstermemesidir.

Bu çalışmayla Seyyid Kutub'un iman düşüncesi ve bu düşüncesindeki amelin ya da aksiyonun önemi belli bir sistematik dâhilinde ortaya konulmuştur. Bize göre Kutub'un düşüncelerinin merkezinde yer alan iman konusu bu çalışma ile onun fikirlerini daha anlaşılır ve belirgin hale getirmiştir. Temennimiz bu araştırmanın akademide ve alanda Kutub'un daha objektif bir şekilde ele alınmasına katkı sağlaması ve onunla alakalı önemli bir boşluğu doldurmasıdır.

KAYNAKÇA

- Altun, Fatmanur. *Seyyid Kutub*. İstanbul: İlke Yayıncılık, 6. Basım, 2015.
- Aydın, Ömer. *Kur'an-ı Kerim'de İman-Amel İlişkisi*. İstanbul: İşaret Yayınları, 3. Basım, 2016.
- Bağdâdî, Abdülkâhir. *el-Fark beyne 'l-Firak*. thk. Muhammed Osman. Kahire: Mektebetü İbni Sina, 1988.
- Berekât, Muhammed. *Seyyid Kutub İslâmi Çalışma Metodu*. çev. M. Beşir Eryarsoy. İstanbul: Risale Yayınları, 2018.
- Beyazîzade Ahmed Efendi. *İmam-ı Azam Ebû Hanîfe'nin İtikadî Görüşleri*. çev. İlyas Çelebi. İstanbul: İFAV Yayınları, 6. Basım, 2017.
- Beyyûmî Gânim, İbrâhim. "İhvân-ı Müslimîn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/580-583. Ankara: TDV Yayınları, 2000.
- Bulut, İ. Halil. *İslâm Mezhepleri Tarihi*. Ankara: DİB Yayınları, 2016.
- Büyükkara, M. Ali. *Çağdaş İslâmî Akımlar*. İstanbul: Klasik Yayınları, 6. Basım, 2017.
- Çağrııcı, Mustafa. "Ahlâk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/ 1-9. Ankara: TDV Yayınları, 1989.
- Çağrııcı, Mustafa. "Sabır". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/337-339. Ankara: TDV Yayınları, 2008.
- Çelebi, İlyas. "İlk Kelam Tartışmaları ve İnanç Grupları". *Kelam El Kitabı*. ed. Şaban Ali Düzgün. 47-61. Ankara: Grafiker Yayınları, 4. Basım, 2015.
- Cürcânî, Seyyid Şerîf. *Mu'cemü't-ta'rîfât*. thk. Muhammed Sıddîk el-Minşâvî. Kahire: Dârü'l-Fazîle, ts.
- Cürcânî, Seyyid Şerîf. *Şerhu'l-Mevâkıf*. çev. Ömer Türker. 3 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2015.
- Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebu'l-Me'âlî Abdülmelik. *Kitâbü'l-İrşâd ilâ kavâti 'i'l-edille fî usûli'l-i'tikâd*. thk. Muhammed Yûsuf Mûsâ - A. Abdülmün'im Abdülhamîd. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1950.
- Erkal, Mehmet. "Zekât". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/197-207. Ankara: TDV Yayınları, 2013.
- Eş'arî, Ebü'l-Hasan. *el-İbâne an usûli'd-diyâne*. thk. Beşir Muhammed Uyûn. Dimaşk: Mektebütü Dari'l-Beyan, 3. Basım, 1990.
- Eş'arî, Ebü'l-Hasan. *el-Lüma' fi'r-red 'alâ ehli'z-zeyğ ve'l-bida'*. nşr. Hamûde Ğarâbe. Kahire: y.y., 1955.

- Eş'arî, Ebü'l-Hasan. *Makâlâtü'l-İslâmiyyin ve ihtilâfî'l-musallîn*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid. 2 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1990.
- Göncü, Fikri. *İbn Teymiyye'de İman Amel İlişkisi*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Görgün, Hilal. "Seyyid Kutub". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/ 64-68. Ankara: TDV Yayınları, 2009.
- Harputî, Abdullatif. *Tenkîhu'l Kelâm fî Akâidi Ehli'l-İslâm*. haz. Fikret Karaman. İstanbul: Çelik Yayınevi, 2016.
- Herevî, Abdullah. *Zemmü'l-kelâm ve ehlih*. thk. Ebu Cabir Abdullah b. Muhammed el-Ensârî. 5 Cilt. Medine: Mektebetü'l-Ğurebâ'i'l-Eseriyye, 1998.
- Izutsu, Toshihiko. *İslâm Düşüncesinde İman Kavramı*. çev. Selahattin Ayaz. İstanbul: Pınar Yayınları, 2. Basım, 2017.
- İbn Teymiyye, Ahmed b. Halîm. *el-Ubûdiyye*. thk. Ali Hasan Ali Abdülhamid Halebî. İsmailiye: Dâru'l-Esâle, 3. Basım, 1999.
- İbn Teymiyye, Ahmed b. Halîm. *Mecmûu'l-Fetâvâ*. 37 Cilt. Medine: Suûdî Arabistan İslâmî İşler Bakanlığı Yayınları, 2004.
- İsfehânî, Râgıb. *Müfredât Elfâzü'l-Kur'an*. thk. Safvân Adnân Dâvûdî. Beyrut: Darü'l-Kalem, 4. Basım, 2009.
- Kādî Abdülcebbâr, Abdullah b. Ahmed el-Mu'tezilî. *Şerhu'ul-Usûli'l-Hamse*. thk. Abdülkerim Osman. Kahire: Mektebetü'l-Vehbe, 3. Basım, 1996.
- Karadaş, Cağfer. *Ana Hatlarıyla Kelâm Tarihi*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2. Basım, 2014.
- Kılavuz, A. Saim. *Ana Hatlarıyla İslâm Akaidi ve Kelâm'a Giriş*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 26. Basım, 2016.
- Kılavuz, A. Saim. *İman Küfür Sınırı*. İstanbul: Marifet Yayınları, 8. Basım, 2016.
- Kutlu, Sönmez. "Kerrâmiyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/294-296. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Kutlu, Sönmez. "Mürchie". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/41-45. Ankara: TDV Yayınları, 2006.
- Kutub, Seyyid. "Cihan Sulhu ve İslâm". çev. Ali Arslan. *İslâm'ın Dünya Görüşü (Derleme)*. 69-274. İstanbul: Arslan Yayınları, 4. Basım, 1993.
- Kutub, Seyyid. *Çağdaş Uygarlığın Sorunları ve İslâm*. çev. Kamil M. Çetiner. İstanbul: Beka Yayıncılık, 2018.
- Kutub, Seyyid. *Din Budur*. çev. H. Fehmi Ulus. İstanbul: Beka Yayıncılık, 2019.

- Kutub, Seyyid. *Fî Zılâli 'l-Kur'an*. çev. İ. Hakkı Şengüler - Bekir Karlığa - M. Emin Saraç. 16 Cilt. İstanbul: Hikmet Yayınları, 1984.
- Kutub, Seyyid. *İman Bilinci*, haz. Abdulkadir Coşkun. İstanbul: Ehil Yayıncılık, 2. Basım, 2017.
- Kutub, Seyyid. *İslâm Düşüncesi I*. çev. H. Fehmi Ulus. İstanbul: Beka Yayıncılık, 2018.
- Kutub, Seyyid. *İslâm Düşüncesi II*. çev. H. Fehmi Ulus. İstanbul: Beka Yayıncılık, 2018.
- Kutub, Seyyid. *İslâm Düşüncesi III*. çev. H. Fehmi Ulus. İstanbul: Beka Yayıncılık, 2018.
- Kutub, Seyyid. *İslâm - Kapitalizm Çatışması*. çev. Kamil M. Çetiner. İstanbul: Beka Yayıncılık, 2019.
- Kutub, Seyyid. *İslâmî Etüdler*. çev. H. Fehmi Ulus. İstanbul: Beka Yayıncılık, 2018.
- Kutub, Seyyid. *İslâm'da Sosyal Adalet*. çev. Yaşar Tunagür - M. Adnan Mansur. İstanbul: Cağaloğlu Yayınevi, 3. Basım, 1968.
- Kutub, Seyyid. "İstikbâl Bu Dinindir". çev. Ali Arslan. *İslâm'ın Dünya Görüşü (Derleme)*. 277-357. İstanbul: Arslan Yayınları, 4. Basım, 1993.
- Kutub, Seyyid. *Tarihte Düşünce ve Metod*. çev. Hasan Fehmi Ulus. İstanbul: Beka Yayıncılık, 2014.
- Kutub, Seyyid. *Yoldaki İşaretler*. çev. Murat Hazine. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 5. Basım, 2018.
- Mâtürîdî, Ebû Mansur. *Kitabü't-Tevhîd*, çev. Bekir Topaloğlu. Ankara: İSAM Yayınları, 8. Basım, 2016.
- Öz, Mustafa. *Başlangıçtan Günümüze İslâm Mezhepleri Tarihi*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 3. Basım, 2014.
- Özbadem, Ferhat. *Seyyid Kutub*. İstanbul: Sude Yayıncılık, 2. Basım, 2018.
- Özel, Ahmet. "Cihad". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/527-531. Ankara: TDV Yayınları, 1993.
- Özsoy, İsmail. "Faiz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/110-126. Ankara: TDV Yayınları, 1995.
- Özervarlı, M. Sait. "İbn Teymiyye'nin İtikadî Görüşleri". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/407-413. Ankara: TDV Yayınları, 1999.
- Sâbûnî, Nûreddin. *Mâtürîdiyye Akaidi*. çev. Bekir Topaloğlu. İstanbul: İFAV Yayınları, 15. Basım, 2015.
- Sarmış, İbrahim. *Bütün Yönleriyle Seyyid Kutub*. Ankara: Fecr Yayınları, 2018.

- Sinanoğlu, Mustafa. “İman”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/212-214. Ankara: TDV Yayınları, 2000.
- Sinanoğlu, Mustafa. “Küfür”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/533-536. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Sülün, Murat. *Kur’an-ı Kerim Açısından İman-Amel İlişkisi*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 3. Basım, 2015.
- Şehristânî, Muhammed. *Milel ve Nihal*. çev. Mustafa Öz. İstanbul: Litera Yayıncılık, 4. Basım, 2017.
- Teftâzânî, Sa’düddîn Mes’ûd b. Ömer. *Maķâşıdu’l-kelâm fı ‘Akâidi’l-İslâm*. çev. İrfan Eyibil. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019.
- Teftâzânî, Sa’düddîn Mes’ûd b. Ömer. *Şerhu’l-Akâid*. haz. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 7. Basım, 2015.
- Teftâzânî, Sa’düddîn Mes’ûd b. Ömer. *Şerhu’l-Makâsıd*. thk. Abdurrahman Umeyre. Beyrut: Âlemu’l-Kütüb, 2. Basım, 1998.
- Topaloğlu, Bekir. *Emâlî Şerhi*. İstanbul: İFAV Yayınları, 4. Basım, 2015.
- Topaloğlu, Bekir. *Kelam İlmîne Giriş*. İstanbul: Damla Yayınevi, 2016.
- Topaloğlu, Bekir - Çelebi, İlyas. *Kelâm Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İSAM Yayınları, 5. Basım, 2017).
- Topaloğlu, Bekir vd. *İslam’da İnanç Esasları*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 24. Basım, 2016.
- Uludağ, Süleyman. “Amel”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/13-16. Ankara: TDV Yayınları, 1991.
- Uludağ, Süleyman. “Takvâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/484-486. Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- Yaşaroğlu, M. Kâmil. “Namaz”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/350-357. Ankara: TDV Yayınları, 2006.
- Yeşilyurt, Temel. “İmanın Mahiyeti”. *Kelam El Kitabı*, ed. Şaban Ali Düzgün. 299-306. Ankara: Grafiker Yayınları, 4. Basım, 2015.
- Yılmaz, H. Kamil. *Seyyid Kutub Hayatı, Fikirleri, Eserleri*. İstanbul: Hikmet Yayınları, 1980.
- Yüksel, Emrullah. *Sistemik Kelâm*. İstanbul: İz Yayıncılık, 5. Basım, 2015.

ÖZGEÇMİŞ

Yusuf Şimşek, 1995 yılında Elazığ'da doğdu. İlk ve orta öğrenimine Elazığ İlköğretim Okulu'nda başladı. 2009 yılında başladığı Elazığ Merkez İmam Hatip Lisesi'nden 2012 yılında mezun oldu. Aynı yıl İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ni kazandı. Bu fakülteden 2017 yılında mezun olması akabinde Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Kelam Bilim Dalı'nda yüksek lisansa başladı. Halen bu bölümde yüksek lisans eğitimine devam eden Yusuf Şimşek, evli olup, din kültürü ve ahlâk bilgisi öğretmenini olarak görev yapmaktadır.

